

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI

**EBÜ'L-HASEN NÛRÜDDÎN ALÎ B. ABDİLLÂH el-HASENÎ
es-SEMHÛDÎ eş-ŞÂFÎÎ (911/1506) VE MEDİNE TARİHİYLE
İLGİLİ “VEFÂÜ'L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ'L-MUSTAFÂ”
ADLI ESERİ**

(DOKTORA TEZİ)

İbrahim BARCA

ŞANLIURFA-2016

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI

EBÜ'L-HASEN NÛRÜDDİN ALÎ B. ABDİLLÂH el-HASENÎ
es-SEMHÛDÎ eş-ŞÂFÎÎ (911/1506) VE MEDİNE TARİHİYLE
İLGİLİ “VEFÂÜ'L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ'L-MUSTAFÂ”
ADLI ESERİ

(DOKTORA TEZİ)

İbahim BARCA

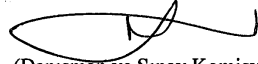
Danışman:
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

ŞANLIURFA-2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı 125269101 numaralı İbrahim BARCA'nın hazırladığı "EBÜ'L-HASEN NÜRÜDDİN ALİ B. ABDİLLÂH el-HASENÎ es-ŞEMHÜDÎ eş-ŞÂFÎİ (v. 911/1506) VE MEDİNE TARİHİYLE İLGİLİ VEFÂÜ'L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ'L-MUSTAFÂ" konulu doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 22/02/ 2016 tarihinde, saat 14.00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

22/02/ 2016

(Danışman ve Sınav Komisyon Başkanı)
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Üye
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Üye
Doç. Dr. Cemil ABUZER

Üye
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Bu tezin İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

24.1.2016

Prof. Dr. Recep ÇİGDEM
Enstitü Müdürü

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı İbrahim BARCA
Öğrenci Numarası 125269101
Enstitü Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları
Programı Doktora
Başlık (Türkçe)

Ebü'l Hasen Nûruddin Ali B. Abdillâh el-Haseni es-Semhûdî-es-Şâfiî (911/1506) ve
Medine Tarihiyle İlgili Vefâü'l-Vefâ Bi-Ahbâri Dâri'l Mustafâ Adlı Eseri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen doktora çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 159 sayfalık kısmına ilişkin, 14.01.2016 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 15'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/01/2016
İbrahim BARCA
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylım. 14/01/2016

Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ
Danışman
(İmzası)

ÖNSÖZ

İslâm tarih yazıcılığı;nesebe dair bilgilerin, Arapların birbirleriyle yapmış oldukları savaşların (eyyâmü'l-Arab)ve Hz. Peygamber'in hadis ve gazvelerinin yaklaşıklık olarak I./VII.y.y.'dan itibaren cüzler/risaleler halinde yazıya aktarılmasıyla başlamıştır, denilebilir. Aynı dönemde şehir ve bölge tarihçiliğinin ilk nüvesi sayılabilecek belli bir şehrin faziletlerini içeren risalelere de rastlanılmaktadır. Zamanla eyyâmü'l-Arab, ensâb, futûhât, fezâil, genel tarih, tabakât, terâcim, fiten ve riddetürlerinde belli başlı ilk eserler vermeye başlanmıştır. Bu süreçte başta Mekke ve Medine olmak üzere İslâm beldelerinin ağırlıklı olarak doğal, dinî ve tarihî mekânlarının; idare sistemleri, idarecileri ve fetihlerinin; faziletlerinin veya herhangi bir açıdan önemli kabul edilen şahıslarının ele alındığı ve mahallî tarih (şehir ve bölge tarih yazıcılığı) kapsamında değerlendirilebilecek ilk müstakil eserler telif edilmiştir. Günümüze kadar da bir şehir veya bölgenin tarihine dair birçok esere kaleme alınmıştır. Ancak ülkemizde ve diğer İslâm ülkelerinde birçok İslâm şehir ve bölgesinin tarihine dair eserler yazılmış ve yazılıyor olduğu halde, İslâm şehir ve bölge tarihçiliğine, tarihçilerine ve onların yöntem ve metodlarına dair çalışmaların - bugün Batı'daki bu türden çalışmalara oranla - henüz istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Medine tarihçisi olarak ünlenmiş Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdullâh el-Hasenî es-Semhûdî eş-Şâfiî (v. 911/1506) ve onun Medine tarihine dair en kapsamlı eseri *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ'* nın tanıtılması ve İslâm şehir ve bölge tarihçiliğindeki yerlerinin tesbit edilmesidir. Zira henüz ülkemizde es-Semhûdî ve *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ'* hakkında ciddi bir çalışma yapılmamıştır.

Çalışmanın İslâm şehir ve bölge tarihçiliği alanında yapılacak başka çalışmalara katkı sunmasını ümit ederim. Tezimi baştan sona okuyup değerli katkılarda bulunan Hocalarım Prof. Dr. Kasım ŞULUL, Prof. Dr. Adnan

DEMİRCAN, Prof. Dr. Abdurrahman ACAR ve çalışmam süresince desteklerini benden esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'eteşekkrlerimi sunarım.

14/01/2016

İbrahim BARCA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
es-SEMHÛDÎ.....	16
1. 1. Yaşadığı Dönemin Özellikleri.....	16
1. 2. Hayatı.....	23
1. 3. Hocaları.....	28
1. 3. 1. Kahire'deki Hocaları.....	28
1. 3. 2. Medine'deki Hocaları.....	32
1. 3. 3. Mekke'deki Hocaları.....	33
1. 4. Talebeleri.....	33
1. 5. İlmî Şahsiyeti ve Tarihçiliği.....	37
1. 6. Eserleri.....	45
1. 6. 1. Medine Tarihi Eserleri.....	46
1. 6. 2. Fıkıh ve Usûlü'l-Fıkıh Eserleri.....	48
1. 6. 3. Hadis Eserleri.....	53
1. 6. 4. Akaid ve Kelam Eserleri.....	53
1. 6. 5. Fezâil Eserleri.....	54
1. 6. 6. Nahiv ve Lügat Eserleri.....	55
1. 6. 7. Çeşitli Konulardaki Diğer Eserleri.....	55
1. 6. 8. Şiirleri.....	56

İKİNCİ BÖLÜM	58
VEFÂÜ'L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ'L-MUSTAFÂ	58
2. 1. Tercüme, Neşir ve Yazmaları	58
2. 2. İçeriği	62
2. 3. Dili ve Yöntemi	72
2. 4. Kaynakları	78
2. 4. 1. Akaid ve Kelam Eserleri.....	82
2. 4. 2. Tefsir Eserleri	83
2. 4. 3. Hadis Eserleri.....	84
2. 4. 4. Fıkıh Eserleri.....	95
2. 4. 5. Siyer/Meğâzî Eserleri	101
2. 4. 6. Tarih, Ensab, Tabakat, Coğrafya ve Seyahatname Eserleri.....	104
2. 4. 7. Fezâil, Edeb ve Tasavvuf Eserleri	119
2. 4. 8. Lügat Eserleri.....	121
2. 4. 9. Gözlem ve Tanıklıklar	121
2. 5. Vefâ'nın Önemi ve Değeri	123
2. 6. Vefâ'ya Yönelik Eleştiriler	129
2. 7. Vefâ'nın Diğer Klasik Medine Tarihi Eserleriyle Mukayesesi	131
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	142
EKLER	156
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR

(as)	: Aleyhi's-Selam
b.	: İbn, bin/oğul
bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanetİslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
m.	: Miladi
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
nr.	: Numarası
(ra)	: Radiyallahu anhu
(r.anha)	: Radiyallahu anha
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(sav)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
trz.	: Tarihsiz
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Yüzyıl

ÖZET

**EBÜ’L-HASEN NÛRÜDDÎN ALÎ B. ABDİLLÂH el-HASENÎ
es-SEMHÛDÎ eş-ŞÂFÎ (911/1506) VE MEDİNE TARİHİYLE İLGİLİ
“VEFÂÜ’L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ’L-MUSTAFÂ”
ADLI ESERİ**

Bu araştırma, şehir ve bölge tarihçiliğinde önemli bir âlim olan Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdullâh el-Hasenî es-Semhûdî eş-Şâfî (v. 911/1506) ve onun Medine tarihine dair telif etmiş olduğu *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ* adlı eserini incelemektedir. Araştırma, es-Semhûdî ve onun yukarıda adı geçen eserinin tanıtılmasını ve İslâm şehir ve bölge tarihçiliğindeki yerinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Araştırma sonucunda, yukarıda yer alan eserde 200’den fazla kaynak kullanıldığı; içerik, yöntem ve kaynaklar bakımından Medine tarihine dair eserler arasında özgün bir yerinin olduğu; siyer ilmi için önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir. Bu eserle ilgili bazı yanlış bilgiler de düzeltilmiştir. Ayrıca, Hz. Muhammed’in hayatı ve gazvelerine dair başka eserlerde yer almayan hadisler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medine, İslâm, Şehir ve Bölge Tarihçiliği, Hz. Muhammed, es-Semhûdî, *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ*

ABSTRACT

ABU AL-HASAN NURUDDIN ALI B. ABDILLAH AL-HASAN AL-SAMHUDIAL-SHAFI (911/1506) AND HIS WORK 'WAFAL-WAFAL-BI- AKHBARIL-DAR AL-MUSTAFA' ABOUT THE HISTORY OF MEDINA

This study examines Abu al-Hasan Nuruddin Ali b. Abdillah al-Hasan al-Samhudi al-Shafi(d. 911/1506)who is an important figure in urban and regional histography, and his work *wafal-wafal-bi-akhbaril-dar al-Mustafa*which is about the history of Medina.It aims to introduce his aforesaid work and to discover the position of this work in Islamic urban and regional histography.

The study has found out that more than 200 references were used in the aforementioned work and that it is a unique study on Medina's history among other works due to its content, methodology and references and that it is a significant reference in Siyar (the history of the life of the Prophet) science. Furthermore, certain inaccurate information has been rectified. In addition, certain hadiths regarding the history of the life of Muhammad and his battles which are not found in other works are discovered.

Keywords: Medina, Islam, urbanandregional histography, Muhammad, al-Samhudi, *wafal-wafal-bi-akhbaril-dar al-Mustafa*

GİRİŞ

Günümüzde devlet yöneticileri ve o devletlerin her kültürel seviyedeki sıradan vatandaşları; yaşadıkları şehir ve bölgelerin tarihlerine dair eserlere ve bu alanda yapılan çalışmalara ilgi duymaktadırlar. Çünkü devlet adamları, sınırları içindeki şehir ve bölgelerin bugünü bilmek istedikleri gibi dününü de bilmek isterler. Özellikle şehir ve bölgelerle orada yaşayan vatandaşları konu edinen planlama ve projelerin hazırlanmasında ve başarıya ulaşmasında geçmişin bilinmesi ve dikkate alınması önemlidir. Şehir ve bölgelerin tarihine dair kaleme alınmış eserler belli bir şehre, bölgeye ve oralarda yaşayan insanlara dair önemli birçok tarihî bilgi içermektedir.

Bir vatana aidiyeti olan sıradan insanlar; kendi topraklarında yaşamış, izler bırakmış ve orayı bayındır hale getirmiş atalarının veya kendilerinden önce yaşamış insanların birbiriyle ve şehirle ilişkilerini, şehir yaşamlarını, geçmişte şehirlerinde var olan kurumları, sosyokültürel grup, tavır ve tutumları merak edip bilmek isterler. Bu durum, onların vatanperverlik ve inançlarından kaynaklandığı gibi, onlarda fitri olarak bulunan merak ve bilme duygularını tatmine de vesile olur. Bu nedenle vatandaşlar, kendi şehir ve bölgelerinin tarihine ait eser ve çalışmaları önemserler. Bu durum, bugün olduğu gibi geçmişte de böyleydi.

İslâmiyet'teneredeyse tarih yazımının başlamasıyla eşzamanlı olarak şehir ve bölgelerin tarihinedair eserler kaleme alınmıştır. Dinîduyguların yanında şehirli olma farkındalığının artması ve yaygınlaşması, şehir ve diğer yerleşim yerlerine duyulan merak, sevgi ve o yerleri sahiplenme gibi duygular Müslüman âlimleri şehir ve bölgelerin tarihlerine dair eserler telif etmeye sevk etmiştir.İslâm'inhâkimiyet alanının artmasıyla Müslüman devlet yöneticileri de dinî, askerî, ekonomik ve idari bazı sebeplerle şehir ve bölgelerin değişik özelliklerini konu edinen çalışmalara önem vermiş, ulema ve devlet görevlilerini bu yönde teşvik etmiş veya

görevlendirmişlerdir. Bunun sonucunda telif edilen eserlerden birçoğu, belli bazı şehir ve bölgelere dair coğrafi ve ekonomik bilgiler içerdiği gibi oraların tarihine dair de azımsanmayacak bilgiler içermiştir.¹

Hiz. Peygamber'in şehri unvanını taşıyan Medine ve onun doğduğu yer olan Mekke'nin tarihine dair çok erken dönemlerden başlayarak günümüze kadar birçok tarih eseri telif edilmiş ve edilmeye devam etmektedir. Rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattâb, Abdullâh b. Abbâs gibi bazı sahabe ve bazı tabiînler Kâbe'nin tarihiyle ilgililermiş. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Ezrakî el-Mekkî (v. 250/865), tarihçi Vehb b. Münebbih'in (v. 110/728) Kâbe tarihiyle ilgili kadim bir eserden istifade etmiş olduğunu belirtmiştir. Hiz. Ömer'in Ka'bü'l-Ahbâr'dan, Haccâc'ın Zâdân Ferrûh'tan ve Mu'âviye'nin İbnü'l-Kevvâ'dan bazı şehirler, onların özellikleri ve ahalisine dair sorular sorup sorup bilgiler aldıkları rivayet edilmiştir. Ziyâd b. Ebîh'in (v. 53/673) Osman b. Affân için yazmış olduğu Basra şehrini tanıtan bir telifi olduğu bilirse de² hicretin ilk asrında yaşamış ve birçok sahabeyi görmüş tabiînin büyüklerinden Hasen el-Basrî'nin (v. 110/728) *Fezâilu Mekke* adlı risalesi, bilinen ilk şehir ve bölge tarihi eseri kabul edilmektedir.³ Farsça ve Osmanlıca'ya da tercüme edilen bu eser,⁴ bir şehrin faziletlerini içerdiğinden olsa gerek İslâm şehir ve bölge tarihçiliğinin bilinen ilk eseri olarak kabul edilmiştir.⁵

¹ Mustafa Demirci, şehir ve bölge tarihlerinin yazılış sebeplerine dair üçlü bir tasnif yapmıştır: 1) İdari, askerî ve mali maksatlı duyulan bilgi ihtiyacı. 2) Şehirlerin vergi ve cizye hukukunun tespiti. 3) Hadisçilerin raviler hakkında topladıkları "ricâl" bilgilerinin toplanması. Mustafa Demirci, "İslâm Dünyasında Şehir Tarihi", 2. *Milletlararası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 217, 2013, s. 59-60.

² Bkz. Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, Dâru Sâdir, 1977, c. 1, s. 47-48; Fuad Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Riyad, İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1991, c. 2, s. 193,194.

³ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, trc. Abdülhalîm en-Neccâr, 5. baskı, Kahire, Dârü'l-Me'arif, trz., c. 1, s. 258; Sezgin, *Târîh*, c. 4, s. 11; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'n-nebeviyye*, thk. Fehim Muhammed Şaltût, Cidde, 1979 (Mukaddimedden kâf harfî); M. Yaşar Kandemir, "Fezâil", *DİA*, c. 12, s. 532; Ignace Goldziher, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. eş-Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî'nin *İ'lân bi't-tevbih limen zemme't-târîh* adlı eserinde saydığı şehir ve bölge tarihi eserlerinin büyük bölümünün kaybolduğunu ve İslâm şehir ve bölge tarihçiliğinin Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Ezrakî el-Mekkî'nin *Târîhu Mekke* adlı eseriyle başlatılabileceğini iddia etmiştir. Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Avni Yüksel ve Rahmi Er, Ankara, İmaj Yayınları, 1993, s. 139-140.

⁴ Bu eserin şerh ve tercümeleleri, mahtut ve matbuları için bkz. Sezgin, *Târîh*, c. 4, s. 12.

⁵ Bazı kaynaklarda Ubeyd b. Şerye'nin Mu'âviye için yazdığı *Kitâbü'n fi ahbâri Yemen ve ahbârihâ ve eş'arihâ* adlı bir eserin bulunduğu ve bu eserin ilk şehir ve bölge tarihi eseri olduğu ileri sürülmüştür. (Bkz. Mustafa Demirci, "İslâm Dünyasında Şehir Tarihi", 2. *Milletlararası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 217,

Bukabulden yola çıkarak İslâm şehir ve bölge tarihi yazıcılığının Mekke ve Medine gibi önemli şehirlere ait öncelikle Hz. Peygamber'den rivayet edilen fazilet ve özelliklerinin yazıya geçirilmesiyle başladığı ileri sürülebilir. Zamanla Mekke ve Medine gibi kutsal kabul edilen şehirlerin yanında İslâm orduları tarafından savaş veya barışla alınan veya Müslümanlar tarafından kurulan Kudüs, Şam, Mısır, Yemen, Endülüs, Basra, Kûfe, Bağdat, Dımaşk, Halep, Medine, Düneysir, Meyyâfârkîn/Silvan, Yemen, Kayravan, Fars, Mısır, Mağrib, Zebîd, Cürcân, Hemedan, Buhara, İsfahan/İsbahan, Gırnata⁶ ve Kurtuba⁷ gibi birçok İslâm şehir ve bölgesinin tarihlerine dair birçok eser telif edilmiştir.⁸

Klasik kaynaklarda mahallî tarihkavramını ilk kullanan âlimlerden birisi, Ebû Abdillâh Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'tir (v. 776/1374). O, Gırnata şehrinin tarihini yazmış olduğu *et-Târîhu'l-mahallî fi müsâceleti'l-kidhi'l-mu'allâ* adlı eserine "Mahallî Tarih" adını vermiştir.⁹ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. eş-Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (v. 902/1497), *el-İ'lân bi't-tevbîh li-men zemme't-târîh* adlı eserinde, "Mahallî Tarih Eserleri" diye bir başlık atmış ve alfabetik sıraya göre hakkında eser yazılan şehir ve bölgeleri zikretmiştir. 100'e yakın eser adı sayan es-Sehâvî, müstakil şehir ve bölge tarih eserleri yanında şehirlerin sadece herhangi bir özelliğini ele almış olan eserleri de -bu kapsamda gördüğünden olsa gerek- aktarmıştır.¹⁰ es-Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-vefeyât* adlı eserinde Maşrik bölgesi¹¹ ve ona ait şehirler ile ilgili telif edilmiş eserler; Mısır, Mağrib¹² ve

---

2013, s. 61); aslında Mu'âviye, onu yanına çağırıp peygamberler başta olmak üzere Arap ve Acemlerden önemli kimselerin nesepleri ve hangi topraklara göç ettikleri gibi konular hakkındaki bilgisinden istifade etmek istemiştir. Bu yüzden Mu'âviye, geceleri onunla bu konularda sohbet eder ve bizzat yazıcılarına bu konuşmaları yazdırırdı. İçeriğine bakılınca anlaşılacağı üzere rivayet edilen bu eser, olsa olsa ensap ilmine ait bir eserdir, denilebilir. Sözü edilen eser ve içeriği için bkz. Abdülmelik b. Hişâm el-Himyeri el-Me'âfirî, *et-Ticân fi mülûki'l-Himyey*, Sana, el-Merkezü'd-Dirâsâti'l-Yemeniyye, 1347, s. 323; Brockelmann, c. 1, s. 250-251.

⁶ Granada, bugünkü İspanya'nın Endülüs bölgesinin bir şehridir.

⁷ Kordoba, bugünkü İspanya'nın Endülüs bölgesinin bir şehridir.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Brockelmann, c. 1, s. 56-101.

⁹ Gırnata şehrine ait birçok malumatı barındıran bu eserde VIII./XIV. asırda yaşamış önemli insanların biyografileri de mevcuttur. Bkz. Lisânüddîn Ebû Abdillâh Muhammed İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi ahbâri Gırnata*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, 1973, c. 1, s. 54.

¹⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. eş-Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî el-Kâhirî eş-Şafiîes-Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbîh limen zemme't-târîh*, thk. Franz Rosenthal, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz., *el-İ'lân*, s. 245-289.

¹¹ O günkü İslâm coğrafyasında Doğu'da kalan Hicâz ve el-Cezîre gibi yerler kastedilmiştir.

¹² O günkü İslâm coğrafyasında Batı'da kalan Kuzey Afrika bölgesi kastedilmiştir.

bu bölgelerdeki şehirlerin tarihi, Yemen ve Hicâz tarihi diye bir çok şehir ve bölgenin tarihine dair eserler zikredilmiştir.¹³

Şehir ve bölgelerin tarihine dair telif edilmiş klasik eserlerde öncelikle o alanda eser verenlerin ve onların eserlerinin isimleri zikredilir. Aslında bu sadece şehir ve bölge tarihçilerine özgü bir durum değildir. Zira farklı alanlardaki klasik İslâm eserlerinin birçoğunda bu uygulamanın örnekleri mevcuttur. Şehir ve bölge tarihçileri de dâhil olmak üzere İslâm âlimleriböyle davranarak hem ilmî etikve sorumluluğun gereğini yerine getirmiş hem de böylece belli başlı kaynaklarını zikretmiş olurlardı.¹⁴

Şehir ve bölge hakkında bilgi veren her türlü yazılı ve sözlü belge şehir ve bölge tarihçisinin kaynaklarını oluşturur. Şehir ve bölge tarihçisinin kendi gözlem, tesbit, tanıklık ve tecrübeleri de önemli kaynaklar arasında sayılabilir.¹⁵Verilerini elde etme yolları ve kaynakları sadedinde el-Makrîzî, üç yolun var olduğunu belirtmiştir: önceki eserlerden nakletmek, büyük ve saygın insanlardan rivayet etmek, gözlem ve tanıklıklar.¹⁶

Şehir ve bölgelerin tarihine dair yazılan klasik eserlerin bir ilmîdisiplinin mi ya da bir uğraş ve merakın sonucu mu ortaya çıktığı tartışılmaktadır.Şehir ve bölgelerin tarihine dair yazılan yeni eserler hakkında da bu tartışma geçerlidir. Bu durum, şehir ve bölge tarihine dair yapılan çalışmaların hangi kapsamda ele alınabileceği hususundaki tartışmadan kaynaklanmaktadır. Şehir ve bölge tarihçiliğini ilmîbir disiplin olarak görenlerden bazıları, onu genel tarih veya tarih ilminin bir alt dalı olan sosyal tarih kapsamında ele almışlardır. Bazıları ise onu, coğrafyanın bir alt dalı olan tarihî coğrafya alanıylaaynı görmüşlerdir. Konuyla ilgili

---

¹³Ebü's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâhes-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*,thk. Ahmed Arnâvût, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000, s. 57-58.

¹⁴ Örnek için Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb ve Medîha eş-Şerkâvî, Kahire, Mektebetü Medbûlâ, 1997, c. 1, s. 10, 11-13.

¹⁵ Medine tarihi için tabakât ve terâcim eserlerinin kaynaklığı hususu için bkz. İbrâhim el-Kâdirî, *Ehemiyyetü kütübi't-terâcim ve't-tabakât el-mağribiyye fî rasdi't-tevâsili'l-ilmî ve'l-ictimâ'î li'l-Medîneti'l-münevvere ma'a bilâdi'l-Mağrib*, Medine, Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1435, s. 33-34.

¹⁶el-Makrîzî, s. 11-13.

klasik İslâm eserlerinin içeriklerine bakıldığında şehir ve bölge tarihçiliğinin tarih ilmi kapsamında fakat kendi başına bir alt tür olarak değerlendirilmesi daha doğru görünmektedir. Çünkü sözüedilen eserlerde; hakkında eser telif edilen şehrin veya bölgenin sosyal tarihi yanında siyasi tarihine dair azımsanmayacak bilgiler bulunmaktadır. Hatta bazı klasik İslâm şehir ve bölge tarihi eserleri, sadece bu alana yoğunlaşmıştır. Ayrıca sözüedilen eserlerde sadece bir yöredeki coğrafi yer ve unsurların tarihsel değişimi betimlenmemiştir. Bunun yanında o şehirdeki insanlar ve onların günlük yaşantıları gibi şehre ait birçok özellik aktarılmıştır. Eserlerin mahallî ve belli bir yeryüzü parçası için ve/veya adına yazılmış olması ise; bu tür eserlerin tüm insanlığın tarihini konu edinen genel tarih türünden eserler kategorisinde görülmesini olanaklı kılmamaktadır.

Doğu dünyasında olduğu gibi, Batı'da da şehir ve bölgelerin tarihinin yazılması çok eski dönemlere kadar götürülebilirse de modern manada bağımsız bir disiplin olarak şehir ve bölge tarihi yazımı ve şehir ve bölge tarihçiliği çalışmaları çok geriye gitmez. Sanayi İnkılâbı sonucu işçi göçüne bağlı olarak şehirlerin nüfuslarının hızla artması ve bunun beraberinde getirdiği sonuçlar, Batı'da ancak 19. y.y.'dan başlayarak bağımsız bir disiplin olarak şehir ve bölge tarihine dair eserlerin yazılmasını sağlamıştır.¹⁷

Şehir ve bölge tarihi ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bazı şehir ve bölge tarihçileri şehrin sosyolojik ve kültürel yapısına; bazıları mimari eserlerine; bazıları şehrin ekonomik ve idari yapısına; bazıları ise şehrin demografik yapısına yoğunlaşarak çalışmalarını yapmışlar ve yapıyorlar. ABD, İngiltere veya Almanya'da yapılan şehir ve bölge tarihi çalışmalarında bu durum gözlemlenmektedir.¹⁸ ABD'li bazı bilim adamları, 1920'li yıllarda Pittsburg gibi Batı kentlerine yönelik çalışmalar yanında İstanbul ve İzmir gibi İslâm şehirlerine yönelik eserler vermişlerdir. Bu tür eserler, incelenen şehirlerin tarihi ve tarihî eserlerinin yanında mevcut toplumsal yapıyı ve folklorü içerdiği için,

---

¹⁷Yunus Uğur, "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 6, 2005, s. 10-13.

¹⁸ 1960 yılından başlayarak İngiltere'de şehir tarihçiliğinin seyri için bkz. Prof. H. Jim Dyos, *Exploring The Urban Past*, Edited by David Cannadine and David Reeder, Cambridge University Press, 1982, s. 203.

tarihçi ve sosyologları şehir çalışma alanında birleştirmiştir.¹⁹İslâm şehir ve bölge tarihi alanında eser veren âlimlerin de -bazı ortak noktalarda aynı şekilde hareket etmişlerse de- yoğunlaştıkları alanlar farklılık arz etmektedir. Yoğunlaşılacak alanlar şunlardır: Şehir veya bölgedeki doğal, dinî ve tarihîmekânlar; şehir ve bölgelerde yaşamış önemli insanlar; şehir ve bölgelerin idari sistemleri, idarecileri ve fetihleri; şehir ve bölgelerin faziletleri ve hususiyetleri. Bunun yanında bazı âlimler, belli bir şehirdeki sadece bir tarihi mekânı; bir tarihî özelliğini, bir tarihî kurumu veya sadece bir tarihsel olayı kitaplaştırmışlardır.

Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen İbn Zebâle'nin (v. 199/814'ten sonra) *Ahbârü'l-Medîne*,²⁰ Osmân b. es-Sâc'ın (v. 222/837) *Târîhu Mekke*²¹ ve Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Ezrakî el-Mekkî'nin (v. 250/865) *Ahbârü'l-Mekketel-müşerrefe*²² adlı eserleri doğal, dinî ve tarihî mekânlara ağırlık veren önemli klasik şehir ve bölge tarihi eserlerindedir. Hasen el-Basrî'nin *Fezâilu Mekke*, Ebü'l-Abbâs Ahmed er-Radî'nin (v. 286/899) *Fezâilü Bağdâd ve ahbâruhâ* ve İbn Zülâk Ebû Muhammed el-Hasen b. İbrâhim b. el-Hüseyn'in (v. 387/997) *Fezâilü'l-Mısır* adlı eserleri şehir ve bölgelerin fazilet ve hususiyetlerine yoğunlaşmıştır. Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ el-Ezdî'nin (v. 157/774) *Fütûhu's-Şâm ve Fütûhu Irâk*,²³ Muhammed b. İsfendiyâr'ın *Târîhu Taberistân*,²⁴ Sa'îd b. Ufeyr'in (v. 226/840) *Târîhu fethi*

¹⁹ Clarence Richard Johnson M. A. , *İstanbul 1920*, trc. Sönmez Tancer, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 21.

²⁰ Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî el-Medenî, *Ahbârü'l-Medîne*, Salâh Abdülazîz ez-Zeyn es-Selâme, Medine, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere, 2003, s. 69; Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 202.

²¹ Osman b. es-Sâc'ın Mekke tarihine dair yazmış olduğu, fakat elimize ulaşmamış olan eseri, meşhur Mekke tarihçileri Ebü'l-Velîd el-Ezrakî ile Ebû Abdillâh el-Fâkihî'nin kaynakları arasında gösterilmiştir. Bkz. Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 201; Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alîel-Fâsî el-Mekkî, *ez-Zuhûrî'l-muktetafe min târihi'l-Mekketel-müşerrefe*, thk. Alî Ömer, Kahire, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2001, s. 5 (Mukaddimeden).

²² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Ezrakî el-Mekkî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih Mülhis, Beyrut, Dâru'l-Endelüs, 1389; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 280; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûnan esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz., c. 1, s. 306; Abdülkerim Özeydin, "Ezrakî, Ebü'l-Velîd", *DİA*, c. 12, s. 68-69.

²³ Ebû Mihnef'in Irak bölgesini, tarihini ve fetihlerini; el-Vâkıdî'nin Hicâz bölgesini ve Hz. Peygamber'in siyerini, el-Medâini'nin ise Horasan, Fars ve Hint bölgelerinin tarihini iyibildikleri kabul edilse de âlimler bu üç zatın Şam bölgesinin fetihlerine dair aynı derecede bilgi sahibi olduklarını dillendirmişlerdir. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rızâ Teceddüd b. Alî, Tahran, 1971, c. 1, s. 106.

²⁴ Bu eser Farsça yazılmıştır. Bkz. Şeyh Ağa Büzürg et-Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ tesâniifi's-Şi'a*, Beyrut, Dâru'l-Edvâ, 1983, c. 3, s. 262.

*Dımaşk*²⁵ ve *Kitâbu Ahbâri Endelüs*,²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Esemî el-Vâkıdî'nin (v. 207/822) *Fütûhu 'ş-Şâm*²⁷ ve Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî'nin (v. 279/892-3) *Fütûhu 'l-büldân*²⁸ gibi eserleri idari sistemler, idareciler ve fetihler gibi konulara ağırlık vermiştir. el-Mü'afâ b. İmrân el-Mevsılî'nin (v. 184/800) *Târîhu 'l-Mevsil*, Alî b. Muhammed b. Abdillâh el-Medâinî'nin (v. 225/839) *Kitâbü Kudâti ehli 'l-Medîne*,²⁹ İshâk b. İbrâhim el-Mevsılî'nin (v. 235/849) *Ahbârü 'l-müğanniyyîn el-Mekkiyyîn*³⁰ ve el-Hâfız Kâsım b. Muhammed el-Kurtubî'nin (v. 242/857) *Ahbâru sulehâi Endelüs*'ü³¹ ise şehir ve bölgelerde yaşamış önemli kişilerin hayatlarına yoğunlaşmıştır.

Hız. Muhammed'in doğup büyüdüğü ve ilk vahye muhatap olduğu Mekke ile hicret ettiği ve İslâm teşri'nin temellerinin atıldığı Medine şehri; İslâm tarihi boyunca tüm Müslümanların ilgi odağı olmuştur. Nice Müslüman devlet yöneticileri; Harameyn³² denilen Medine ve Mekke şehirlerine sahip olmak amacıyla mücadele etmiş ve bu bölgeye hizmet etmiş olmayı şeref ve üstünlük vesilesi saymıştır. Dünya'nın farklı farklı bölgelerinde ikamet eden her milliyet ve mezhepten Müslüman da Medine'yi ziyaret etmek istemiş ve birçoğunu bu amacına ulaştırmıştır. İslâm şehir ve bölge tarihine dair klasik eserler arasında Medine tarihini - Harameyn veya Hicaz tarihi eserlerinde olduğu gibi bazen Mekke ile beraber bazen de tek başına Medine'yi- konu edinen eserlerin sayıca çok olduğu görülmektedir. Bu durum günümüze kadar da böyle olagelmıştır. Medine'nin tarihine dair klasik eserler

---

²⁵ Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 247.

²⁶ Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 247.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Fütûhu 'ş-Şâm*, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

²⁸ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu 'l-büldân*, thk. Abdullâh Enîs et-Tabbâ, Beyrut, Mektebetü'l-Me'ârif, 1987; eser için bkz. Brockelmann, c. 3, s. 43; İbnü'n-Nedîm, c. 1, s. 125-126.

²⁹ Kaynaklarda el-Medâinî'nin *Kudâti ehli Medîne*, *Kudâti ehli Basra*, *Mufâharetü ehli Basra ve ehli Küfe*, *Kitâbu Medîne ve Kitâbu Mekke*, *Kitâbu Ummân*, *Kitâbu Fütûhi Secectân* ve *Kitâbu Fâris* gibi telif eserlerinin olduğu zikredilmiştir. Bkz. İbnü'n-Nedîm, c. 1, s. 113-117; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1988, c. 10, s. 400-402.

³⁰ Alî eş-Şerefi, "Ahbârü 'l-müğanniyyîn el-Mekkiyyîn", *Mevsû'atü Mekkete 'l-mükerreme ve 'l-Medîneti 'l-münevvere*, 1. baskı, c. 2, s. 207.

³¹ Kâtip Çelebi, c. 1, s. 27.

³² O dönemde Harameyn tabiri, Kudüs ve el-Halil şehirleri için de kullanılmaktaydı. Bkz. el-Uleymî, c. 2, s. 282.

incelendiğinde ise, bazılarının sadece Medine'nin faziletlerini,³³ bazılarının Medine'deki tarihî, dinî, eserleri -özellikle de Hz. Peygamber'in mescidi ve kabri-tabii ve mimari yapıları; diğer bazılarının ise orada cereyan etmiş önemli olayları, İslâm öncesi ve/veya İslâm sonrası Medine'sinin idaresi/idarecilerini veya orada yaşamış önemli kimselerin hayatlarını konu edinmiş olduğu görülmektedir.

es-Semhûdî'nin *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*'sından³⁴ önce veya onun döneminde telif edilmiş Medine tarihine dair önemli bazı eserler şunlardır: İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medîne*'si, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe'nin (v. 262/876) *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*'si,³⁵ el-Hâfız İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen el-Bağdâdî'nin (v. 643/1245) *ed-Dürretü's-semîne fî târihi'l-Medîne*'si,³⁶ Muhammed b. Ahmed b. Emîn el-Akşehrî'nin (v. 739/1338) *er-Ravzatü'l-firdevsiyye fî târihi'l-Medîne ve terâcimi men düfine bi'l-Bakî*'si,³⁷ Cemâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Metarî'nin (v. 741/1340) *et-Tarîf bimâ enset el-hicretü min me'âlimi dâri'l-hicre*'si,³⁸ Ebû Muhammed Bedrüddîn Abdullâh b. Muhammed İbn Ferhûn el-Mâlikî'nin (v. 769/1367) *Nasîhatü'l-müşâvir*

³³ Örnek için bkz. Ebû Sa'îd el-Müfaddal b. Muhammed el-Cenedî, *Fezâilü'l-Medîne*, thk. Muhammed Mutî', Dimaşk, Dârü'l-Fikr, 1407.

³⁴ Bu eser, bundan sonra sadece *Vefâ* diye anılacaktır.

³⁵ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'n-nebeviyye*, thk. Fehim Muhammed Şaltût, Cidde, 1979; hayatı ve eserleri için bkz. İbnü'n-Nedîm, c. 1, s. 125; Ebû Ğays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lam*, Beyrut, Dârü'l-İlim li'l-Melayîn, 2002, c. 5, s. 48; Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 205, 206; Brockelmann, c. 3, s. 24; es-Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, Beyrut, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993, c. 2, s. 340-341; Alî eş-Şerefi, "Ahbârü'l-Medîne", *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. baskı, c. 2, s. 199-200; İbnü'l-İmâd, c. 3, s. 274; Mustafa Fayda, "İbn Şebbe", *DİA*, c. 20, s. 371-372.

³⁶ el-Hâfız İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen el-Bağdâdî, *ed-Dürretü's-semîne fî târihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Mısır/ez-Zâhir, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995; hayatı ve eserleri için bkz. Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*; İbnü'l-İmâd, c. 7, s. 392-393; Brockelmann, c. 6, s. 211; Avâtif bintü Muhammed, "İbnü'n-Neccâr ve Kitâbuhu ed-Dürretü's-semîne", *Ebhâsün ve nedvetü mesâdiri târihi'l-Medîneti'l-münevvere mine'l-karni'l-evvel ile'l-karni't-tâsi' el-hicrî, Silsiletü İsdârâti'l-Kürsiyyi'l-Emir Selmân b. Abdülazîz Âl-i Sü'üd*, S. 1, 1435, c. 1, s. 61-70; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 280.

³⁷ Muhammed b. Ahmed b. Emîn el-Akşehrî, *er-Ravzatü'l-firdevsiyye ve'l-hazreti'l-kudsiyye*, thk. Kâsım Sâmerrâî, Londra, Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2010; eser için bkz. es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 409; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 275.

³⁸ Cemâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Metarî, *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicretü min me'âlimi dâri'l-hicreti*, thk. Süleymân er-Ruhaylî, Riyad, Dâretü'l-Melik Abdülazîz, 2005; hayatı ve eserleri için bkz. ez-Ziriklî, c. 5, s. 325, es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 413-415; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, 4 cilt, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1993, c. 3, s. 315; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ferhûn el-Mâlikî, *Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*, thk. Hüseyin Muhammed Alî Şükrî, Beyrut, Dârü'l-Medîne, 1996, 149-150; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 274.

ve ta'ziyetü'l-mücâvir'i,³⁹ Ebû Muhammed Affüddîn Abdullâh b. Abdülmelik el-Mercânî'nin (v. 770'ten sonra/1368'den sonra) *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târihi hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*'ı,⁴⁰ Zeynüddîn Ebû Muhammed Ebû Bekir b. el-Hüseyin b. Ömer el-Merâğî'nin (v. 816/1413) *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*'si,⁴¹ Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî'nin (v. 817/1414) *el-Meğânimü'l-mütâbe fî me'âlimi Tâbe*'si⁴² ve es-Sehâvî'ninet-*Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*'si. es-Sehâvî'nineseri dışındakiler, aynı zamanda es-Semhûdî'nin *Vefâ*'daki önemli kaynaklarındandır.⁴³

Medine'nin tarihine dair yazılmış müstakil eserlerin yanında tabakât, ensâb, fütûhât, meğâzî/siyer,⁴⁴ seyahatname,⁴⁵ coğrafya, genel tarih ve ansiklopedilerde Medine'ye, onun faziletlerine, içindeki yapılara ve onun değişik birçok tarihî özelliğine dair bilgiler mevcuttur.⁴⁶ Bazı âlimler Medine'nin tarihi bir özelliğini, ona

³⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ferhûn el-Mâlikî, *Nasihatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*, thk. Hüseyin Muhammed Alî Şukrî, Beyrut, Dârü'l-Medîne, 1996; hayatı ve eserleri için bkz. es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 85-88, el-Askalânî, *Dürer*, 2, s. 300; İbn Ferhûn, s. 9-11 (Mukaddimeden); Mehmet Alî Sönmez, "İbn Ferhûn", *DİA*, c. 19, s. 492.

⁴⁰ Ebû Muhammed Affüddîn Abdullâh b. Abdülmelik el-Mercânî, *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târihi dâri hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*, thk. Muhammed Abdülvehhâb Fazl, Kahire, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002; el-Mercânî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Biyografisi ve eserleri için bkz. İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Beyrut, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951, c. 1, s. 463; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 56; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 559; el-Mercânî, c. 1, s. 27-34 (Mukaddimeden).

⁴¹ Zeynüddîn Ebû Muhammed Ebû Bekir b. el-Hüseyin b. Ömer el-Merâğî, *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*, 1. baskı, thk. Abdullâh b. Abdurrahîm b. Useylân, Riyad, Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 2002; hayatı ve eserleri için bkz. İbnü'l-İmâd, c. 9, s. 177; es-Sehâvî, *ed-Dav'l-lâmî' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, trz., c. 11, s. 28-31; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr*, thk. Hasen Habeşî, Kahire, Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1969, c. 3, s. 23; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 378; el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 236.

⁴² Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mütâbe fî me'âlimi Tâbe*, İstanbul, İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu, Mahtûtâ nr.1560; hayatı ve eserleri için İbnü'l-İmâd, c. 9, s. 186-192; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s. 79-86; bkz. Hulusi Kılıç, "el-Fîrûzâbâdî", *DİA*, c. 13, s. 142-145.

⁴³ Bunun için çalışmanın ikinci bölümündeki "Kaynakları" alt başlığına bakılabilir.

⁴⁴ Konuyla ilgili olarak İbn Şihâb ez-Zührî'nin Medine'ye dair rivayetlerini konu edinen şu esere bakılabilir. Muhammed b. Muhammed Avvâcî, *Nemâzicün min merviyâti'l-İmâm Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührîani'l-Medîne el-menkületi fî kitâbi's-siyer ve't-târîh*, Medine, Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1435.

⁴⁵ Seyahatnamelere örnek için bkz. Cemâlüddîn el-Kâsım ed-Dimaşkî, *Rihletü ile'l-Medîneti'l-münevvere*, thk. Muhammed b. en-Nâsr el-Acmî, Beyrut, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2008; Ebû'l-Abbâs Seyyîdî Ahmed b. Ammâr, *Nihletü'l-lebib bi-ahbâri'r-rihle ile'l-Habîb*, Cezayir, Matbaatü Fontane, 1902.

⁴⁶ Örnek için bkz. İshâk b. el-Hüseyin el-Müneccim, *Âkâmü'l-mercân fî zikri'l-medâini'l-meşhûre fî külli mekân*, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1408, s. 29-30; İbnü'z-Ziyâ, *Târîhu Mekkete'l-müşerrefe ve'l-Mescidi'l-harâm ve'l-Medîneti's-şerîfe ve'l-Kabri's-şerîf*, thk. Alâ İbrâhim, Eymen Nasr, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

ait bir durumu veya onun içerdiği bir olguyu veya olayı müstakil bir eserde işlemiştir. Bu şekilde telif edilmiş eserlerin konularından bazıları şunlardır: Medine'nin faziletleri, Evs ve Hazrec kabileleri, ensarın nesebi,⁴⁷ Medine emirleri ve eşrafı, Kubâ'nın fazileti, ensarın faziletleri, Medine kadıları, Vâkım harresi, Beni Sâ'ide gölgeliği, Uhud dağı,⁴⁸ Hz. Peygamber'in minberi,⁴⁹ Mescid-i Nebevî'de çıkan yangınlar, Mescid-i Nebevî tarihi,⁵⁰ Akîk vadisi, Mescid-i Nebevî'nin inşası, Medine'nin tepeleri, Medine'de vefat eden sahabeler, Mescid-i Nebevî'nin kandilleri, Suffa ehli ve isimleri, Medine korulukları ve Medine vadileri.⁵¹

Fuad Sezgin *Târîhu't-türâsi'l-Arabî* adlı eserinin ikinci cildinde,⁵² Carl Brockelmann *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* adlı eserinin üçüncü cildinde,⁵³ Kâtip Çelebi eserinin birinci cildinde Medine ile ilgili telif edilmiş birçok esere yer vermişlerdir. Abdurrezzâk Firâc es-Sâ'idî, *Mu'cemü mâ üllife ani'l-Medîneti'l-münevvere kadîmen ve hadîsen* adlı eserinde Medine ile ilgili telif edilmiş 276 eseri tanıtmıştır. Salâhüddîn el-Müneccid *Mu'cemü mâ üllife an Rasûlillâh* adlı kitabında Hz. Peygamber ile ilgili yazılmış eserleri topladığı gibi, Medine tarihi ile ilgili bazı eserleri de tanıtmıştır.⁵⁴ Abdülcebbâr er-Rufâî *Mu'cemü mâ kütibe fi'l-hacci ve'z-ziyâreti ve'l-me'âlimi'l-müşerrefeti fi'l-Hicâz* adlı eserinde Medine ve Medine'deki diğer önemli hususlara ait Farsça ve Arapça yazılmış birçok eser adı zikretmiştir.⁵⁵ Abdullâh b. Abdurrahîm Useylân, *el-Medînetü'l-münevvere fiâsâri'l-*

⁴⁷ *et-Tabakât* adlı eseriyle meşhur olan İbn Sa'd'ın hocalarından Abdullâh b. Muhammed el-Kaddâh'ın bugün için kayıp olan *Nesebü'l-ensâr* adlı eseri, buna örnek olarak gösterilebilir. Zira yapılan alıntılara göre o, ensara ait sadece soy bilgileri vermekle kalmayıp bunun yanında Medine'ye dair bazı bilgilerde vermiştir. Geniş bilgi için bkz. Yâser Ahmed Nûr, *Min mesâdiri'l-Medîneti'l-mefkûde Kitâbi nesebi'l-ensâr li-Abdillâh b. Muhammed el-Kaddâh*, Medine, Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1435, s. 27-29, 32.

⁴⁸ Yûsuf b. Metar el-Muhammedî, Sü'ûd b. Abdülmuhyî, *Uhud*, Medine, Dârü'l-Müctema, 1992.

⁴⁹ es-Semhûdî'ye ait olan *en-Nasîhatü'l-vâcibetü'l-kabûl fi beyâni mevdi'i minberi'r-Rasûl* adlı eser bu türdendir. Bu eser için çalışmanın ikinci bölümündeki "Eserleri" alt başlığına bakılabilir.

⁵⁰ Bkz. es-Seyyid Ca'fer b. İsmâil el-Berzencî, *Nüzhetü'n-nâzirin fi mescidi Seyyidi'l-evvelîn ve'l-âhirîn*, Kahire, el-Mektebetü'l-Cedîde, 1964.

⁵¹ es-Semhûdî'nin *Vefâ*'daki kaynaklarından birisi olan Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekir el-Ebherî'nin *Fazlü Medine alâ Mekke* adlı eseri buna örnektir. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Kâsım es-Sâmerrâî, Cidde, Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2011, c. 1, s. 109.

⁵² Sezgin, c. 2, s. 201, 204, 205, 207.

⁵³ Brockelmann, c. 3, s. 22-29.

⁵⁴ Salâhüddîn el-Müneccid, *Mu'cemü mâ üllife an Rasûlillâh*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, s. 94-98.

⁵⁵ Abdülcebbâr er-Rufâî, *Mu'cemü mâ kütibe fi'l-hacci ve'z-ziyâreti ve'l-me'âlimi'l-müşerrefeti fi'l-Hicâz*, Tahran, Dârü Meş'ar, 1385, s. 11, 14, 18-22.

müellifn ve'l-bâhisîn kadîmen ve hadîsen adlı bibliyografya kitabını, bugüne kadar Medine ile ilgili yapılmış çalışma ve araştırmalar; telif edilmiş kitap ve makaleler şeklinde ayırmıştır. Bu eser; Medine ile ilgili eser ve araştırmaları toplamış en kapsamlı bibliyografya eserlerinden birisidir.⁵⁶

Merkezi Londra'da bulunan Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî (Furkan İslâm Kültürel Miras Kurumu) bünyesinde 2007 yılında tamamlanan beş ciltlik *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere* adında Mekke ve Medine ansiklopedisi hazırlanmıştır. Bu ansiklopedi; Mekke ve Medine'ye dair sosyal, kültürel, edebî, iktisadi, ilmî, adli, askerî, tarihî, dinî ve tabii birçok konuyu ve kavramı içermektedir. Ansiklopedide Medine ve Mekke'deki su kaynakları, tarihî eserler, kaleler, burçlar, kütüphaneler, vakıflar, ribâtlar, küttâplar, çeşmeler, set ve barajlar, mimari yapılar ve stiller, medreseler, hamamlar, köşkler, dağlar, yerleşim yerleri, kullanılan araç ve aletler, vadiler, dağlar ve tepeler, göller, kapılar, hamamlar ve tüneller yer almaktadır. Ayrıca Mekke ve Medine hakkında yazılan eserler, oralara yapılan yolculuklar ve oralarda yaşamış peygamberler, önemli şahıslar, sülaleler, emirler; meydana gelen savaş ve anlaşma gibi önemli olaylar bu ansiklopedide kaydedilmiştir.⁵⁷

Klasik eserlerin yanında Medine tarihine dair birçok eser telif edilmiş ve edilmeye devam etmektedir. Arapça yazılmış bazı eserler şöyle sıralanabilir: Ahmed Sa'îd b. Selem'in *el-Medînetü'l-münevvere fî'l-karni'r-râbi'a aşere el-hicrî*'si,⁵⁸ Humeyde b. et-Tabîb el-İbrâhimî el-Medenî'nin *el-Âsâr fî beldeti'l-Muhtâr*'ı, Sâlih Lemî Mustafâ'nın *el-Medînetü'l-münevvere tetevvüruha'l-umrânî ve tûrasüha'l-mi'mârî*'si ve Halîl b. İbrâhim el-Azzâmî'nin *Fezâilü'l-Medîneti'l-münevvere*'si.⁵⁹

---

⁵⁶ Abdullâh b. Abdirrahîm Useylân, *el-Medînetü'l-münevvere fîsâri'l-müellifn ve'l-bâhisîn kadîmen ve hadîsen*, Medine, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1418, s. 330-333.

⁵⁷ Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. baskı, Londra, Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007. Çalışmanın farklı yerlerinde bu eserden istifade edilmiştir. Ansiklopedi olduğundan her bir maddeyi ayrı şahıslar kaleme almıştır. Bu yüzden burada yazar yerine sadece eseri hazırlayan kurumun adı belirtilmiştir.

⁵⁸ Ahmed Sa'îd b. Selem, *el-Medînetü'l-münevvere fî'l-karni'r-râbi'a aşere el-hicrî*, Dârü'l-Menâr, 1993.

⁵⁹ Halîl b. İbrâhim el-Azzâmî, *Fezâilü'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine, Dârü'l-Kible, trz.

Medine'nin tarihine dair Osmanlı döneminde yazılan eserler arasında Muhammed Çelebîzâde el-Attâr Nâtk el-Edirnevî'nin (v. 1129/1716) *Tuhfetü'l-Harameyn fîtârîhi'l-Medîne*, Eyyûb Sabrî Paşa'nın (v. 1308/1890) *Mir'âtü'l-Medîne* adlı eserleri zikredilebilir.⁶⁰ Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın *Abbâsiler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi* adlı eseri ise bu alanda ülkemizde yakın bir zamanda kaleme alınmış Türkçe eserlerden birisidir.⁶¹

Medine şehir ve bölge tarihçileri ve tarihçiliğine dair yapılmış bazı makale ve yüksek lisans çalışmaları şu şekilde sıralanabilir: Lemyâ bintü Ahmed eş-Şafî'nin *Cemâlüddîn el-Metarî ve kitâbuhu et-ta'rîf bimâ enset el-hicretü min me'alimi dâri'l-hicre*, Mehâsin Muhammed Alî el-Vakkâd'ın *Kitâbu Ahbâri'l-Medîne li-İbni Zebâle*, Abdullâh Useylân'ın *Mesâdirun şefehiyye ve mefkûde fîtârîhi'l-Medîne ve Vefakâtün me'a müerrihi'l-Medîneti'l-münevvere abre'l-usûr*, Abdullâh Süleymân el-Lehib'in *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicretü min me'alimi dâri'l-hicre* adlı makaleleri; İbtisâme es-Süveylim'in *Menâhicü mü'errihi'l-Medîne fi'l-karni't-tâsi'i'l-hicrî* adlı yüksek lisans tezi.⁶² Medine'nin tarihi kaynakları ile ilgili olarak 18-19 Muharrem 1434, 2-3 Aralık 2012 tarihinde Medine'de "H. I. y.y.'dan IX. y.y.'a Kadar Medine-i Münevvere Tarihinin Kaynakları" adında bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyumdaki bildiriler üç cilt halinde kitaplaştırılmış ve okuyucuların istifadesine sunulmuştur.⁶³

Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî'nin *Menâhicü'l-kitâbeti't-târîhiyye li'l-Medîneti'l-münevvere fi'l-karni's-sâmini'l-hicrî* adlı doktora tezi, Medine tarihçiliğini ele alan nisbeten en kapsamlı çalışma olarak değerlendirilebilir. Sindî, bir giriş ve dört bölümden ibaret olan çalışmasında, VIII./XIV. y.y.'da yaşamış Medine tarihçilerini; onların tarih yazımı ve kaynakları kullanmadaki

---

⁶⁰Mir'âtü'l-Medîne, aslında Eyyûb Sabrî Paşa'nın *Mir'âtü'l-Harameyn* adlı eserinin ilk bölümüdür. Bkz. Eyyûb Sabrî, *Mir'âtü'l-Harameyn*, Kostantiniyye, Bahriyye Matbaası, 1304.

⁶¹Mustafa Sabri Küçükaşçı, *Abbâsiler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007, s. 98,104.

⁶²Useylân, s. 250-293.

⁶³Sempozyumun kitaplaştırılmış hali için bkz. Muhammed b. Abdülhâdî eş-Şeybânî, vd., "Ebhâsü nedveti mesâdiri târîhi'l-Medîneti'l-münevvere mine'l-karni'l-evvel ile'l-karni't-tâsi'i'l-hicrî", *Silsiletü İsdârâti'l-Kürsiyyi'l-Emîr Selmân b. Abdülazîz Âl-i Sü'ûd*, Medine, S. 1, 1435, c. 1, 2, 3.

yöntem/metodları ile IX./IV. y.y.'da yaşamış Medine tarihçilerine etkilerini incelemiştir.⁶⁴ Sindî'nin seçtiği dönem olan VIII./XIV. y.y.'ın Medine şehir tarihçiliğinin en üretken çağı olduğu, öne sürülebilir. Zira Cemâluddîn el-Metarî, Ebû Bekir el-Merâgî, Bedrüddîn İbn Ferhûn, el-Fîrûzâbâdî, el-Akşehrî ve el-Mercânî gibi meşhur Medine tarihçileri bu asırda yaşamış ve Medine tarihi eserlerini bu asırda telif etmişlerdir.

Mustafa Fayda'nın "İslâm Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi" adlı makalesi, son yıllarda ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalardandır.⁶⁵

Ülkemizde Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın es-Semhûdî'ye dair *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* için hazırladığı "Semhûdî" maddesi⁶⁶ dışında akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Batıda ise birkaç ansiklopedide es-Semhûdî'nin kısa biyografisini içeren "Semhûdî" başlıklı bazı maddeler kaleme alınmıştır.⁶⁷

Suudi Arabistan'da Hissa binti Ubeyd, "Merâfiku'l-Medîneti'l-münevvere fî ahdi'n-Nebî min hilâli kitâbi Vefâi'l-vefâ li's-Semhûdî" adında 52 sayfalık bir makale kaleme almıştır. Hissa binti Ubeyd, makalesini *Vefâ*'da geçen Medine'deki şehir yapılarına hasretmiştir. Makalesinin giriş kısmında, es-Semhûdî ve söz konusu eseri hakkında kısaca bilgi veren Hissa binti Ubeyd, *Vefâ*'da yer alan Medine'ye ait ev, mescit, sokak, mahalle, çarşı, Bakî mezarlığı, Bayram namazgâhı, Suffa, konuk evleri, cenaze namazlarının eda edildiği yer ve savaşlarda şehir savunması için kazılmış hendekleri tesbit edip zikretmiştir.⁶⁸ Bu makalenin yanı sıra Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî'ye ait "Mevâridü's-Semhûdî ve menhecühü't-târîhî fî

⁶⁴ Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî, *Menâhicü'l-kitâbeti't-târîhiyye fi'l-karni's-sâmini'l-hicrî*, Doktora Tezi, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Külliyyetü'ş-Şerî'a, Mekke, 2007, s. 4.

⁶⁵ Mustafa Fayda, "İslâm Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 1986, s. 167-180.

⁶⁶ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "es-Semhûdî", *DİA*, c. 38, s. 489-491; *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan "Semhûdî" maddesinde, es-Semhûdî'nin hoca ve talebeleri ile eserlerinden ancak bazılarının kaydedilmiş olduğu görülmüştür. Küçükaşçı, "es-Semhûdî", *DİA*, c. 38, s. 489-491.

⁶⁷ F. Krenkow, "Semhûdî", *İA.*, c. 10, s. 472-473; C. Edmund Bosworth, "al-Samhûdî", *The Encyclopaedia of Islam*, E. J. Brill, Leiden, 1995, c. 8, s. 1043.

⁶⁸ Hissa binti Ubeyd Savyân, "Merâfiku'l-Medîneti'l-Münevvere fî ahdi'n-Nebî min hilâli kitâbi vefâi'l-vefâ li's-Semhûdî", *Câmi'atü'l-Ezher Havliyyetü'l-Külliyeti'l-Lügati'l-Arabiyye*, Kahire, 2013, c. 3, s. 2571-2633.

kitâbihi Vefâi'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ"başlıklı bir yüksek lisans tezi de bulunmaktadır. Hüdâ Muhammed, bu tez çalışmasında genel olarak es-Semhûdî'nin *Vefâ*'daki kaynakları ve eserinde izlediği tarihçilik yöntemini konu edinmiştir.⁶⁹

es-Semhûdî ve *Vefâ*'nın konu edinildiği bu tezde⁷⁰ kelime ve terimlerin yazımı hususunda Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Bu yüzden edebî, mahallî, askerî, ilmî, dinî, tarihî, beşerî ve merkezî gibi kavramların sonundaki nisbet "î"si şapkalı yazılmış; siyasi, coğrafi, idari, İslâmi, mimari, tabii, hicri ve miladi gibi kavramlarda ise şapkasız yazılmıştır. Arapça isimlerin yazımı hususunda ise Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu* 'yla beraber *Diyanetİslâm Ansiklopedisi*'ne müracat edilmiştir. Tezde geçen bütün şahısların adları, ilk geçtiği yerlerdebiyografi kaynaklarındaki gibitam olarak ve vefat tarihleri belirtilerek zikredilmiştir. Şahıslar, ikinci kez zikredilişindeise sahip oldukları isim, nisbe, künye veya lakaplarından sadece meşhur olduklarıyla anılmışlardır. Dipnottabir müellifin birden fazla eserinin yeralması durumunda, müellifin isim, künye, nisbe veya lakaplarından sadece birisiile eser adının kısaltılarak belirtilmesi yoluna gidilmiştir. Değişik neşirleri mevcut olan aynı eserin dipnotta gösterilmesi halinde, kısaltılmış eser adına ek olarak eserin edisyon kritiğini yapan kişinin isim, künye, nisbe veya lakaplarından birisi yazılmıştır.

---

⁶⁹Bir önsöz, giriş ve beş bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde es-Semhûdî'nin yaşadığı dönemdeki ilmî hayat ele alınmış; ikinci bölümünde es-Semhûdî bazı yönlerden tanıtılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde *Vefâ*'nın tarih, coğrafya, seyahatname ve fıkıh alanındaki 60'a yakın kaynağı ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise es-Semhûdî'nin *Vefâ*'da izlediği tarih metodu ve onun tarihçiliği incelenmiştir. Bkz. Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî, *Mevâridü's-Semhûdî ve menhecühü't-târihi fî kitâbihi Vefâ'i'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atü Ümmî'l-Kûrâ Külliyyetü'ş-Şerî'a, Mekke, 1999, s. 12-18; Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî'nin tezinde *Vefâ*'da ismi geçen Ebü'l-Yümn Abdüssamed b. Abdilvehhâb b. Asâkir ve Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dımaşkî birbiriyle karıştırılmış ve isim benzerliğinden olsa gerek *Vefâ*'nın asıl metninde adı hiç anılmamış olan el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, sehven *Vefâ*'nın kaynakları arasında zikredilmiştir. Ayrıca İbn Dihye, Şerefüddîn Abdülmü'min ed-Dimyâtî ve Yûnus b. Bekir gibi âlimler yine sehven olsa gerek *Vefâ*'nın direkt kaynaklarıymış gibi gösterilmiştir. Bkz. Hüdâ Muhammed Sa'îd Sindî, s. 143, 150, 180, 194; es-Semhûdî (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 94, 412; c. 2, s. 160, 298,309; c. 5, s. 80, c. 5, s. 43, 49, 77, 108.

⁷⁰ Tezden kasıt, elinizdeki bu doktora çalışmasıdır.

Tezde “şehir tarihi” ve “şehir tarihçiliği” yerine “şehir ve bölge tarihi” ve “şehir ve bölge tarihçiliği” kavramlarının kullanılması tercih edilmiştir.⁷¹ Çünkü klasik İslâmeserlerinde bu tür tarih yazıcılığının adı “mahallî tarih” (التاريخ المحلي)⁷² diye geçmektedir. Bu eserlerde “yerele ait” ve “yerel” anlamına gelen mahallî kavramı; bir şehri içerdiği gibi, aynı anda o şehir gibi başka şehirleri ve diğer küçük ve büyük yerleşim yerlerini kapsamaktadır.

Tez bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, şehir ve bölge tarihçiliğinin önemi, İslâm şehir ve bölge tarihçiliği ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş; Medine tarihi ve tarihçilerini -özellikle es-Semhûdî ve *Vefâ*'yı- konu edinen eser ve çalışmalardan örnekler verilmiştir. Birinci ve ikinci bölümler ise tamamen es-Semhûdî ve *Vefâ*'ya ayrılmıştır. Birinci bölümde es-Semhûdî'nin yaşadığı dönem, hayatı, hoca ve talebeleri, ilmî şahsiyeti ve tarihçiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise tercüme, yazma ve neşirleri, dili ve yöntemi, kaynakları, içeriği, önem ve değeri, ona yönelik eleştiriler ve diğer klasik Medine tarihi eserleriyle mukayesesi gibi başlıklarla *Vefâ* ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır.

---

⁷¹ Türkiye'deki bazı bilim insanları da “şehir ve bölge tarihi” kavramını kullanmayı yeğlemiştir. Bkz. Musa Çadircı, “Osmanlı Şehir Tarihi Yazıcılığında Karşılaşılan Zorluklar”, *1. Milletlararası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 40, 2011, s. 69-74.

⁷² es-Sehâvî, *el-İ'lân* s. 245.

BİRİNCİ BÖLÜM

es-SEMHÛDÎ

1.1. Yaşadığı Dönemin Özellikleri

es-Semhûdî'nin yaşadığı dönemde siyaset sahnesinde yükseliş dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu; Suriye, Hicâz ve Mısır'a hakim olan Burcî Memlûkler (Çerkez asıllı Kölemenler) ile Uzun Hasan'ın (1435-6/1478) bir devlet haline getirdiği ve İran, Irak, Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya sahip olan Akkoyunlular Devletleri hüküm sürmekteydi. es-Semhûdî'nin vefatına yakın 1501 yılında Şah İsmâil tarafından kurulan Şîh Safevî Devleti, 1514 yılında Akkoyunlu devletini yıkarak bu devletin topraklarına hakim olmuştur.⁷³

Bu dönemde İslâmâlemine ilgilendiren önemli olaylardan birisi, 1492 yılında Hristiyan güçler tarafından Gırnata Benî Ahmer Emirliği'nin teslim alınmasıyla İspanya'daki 781 yıllık İslâmhâkimiyetinin son bulmasıdır.⁷⁴

Doğduğu ve çocukluğunu yaşadığı Semhûd, babası dışında ilk ilmî dersler aldığı Kahire, ziyaret niyetiyle gittiği Kudüs, hac farızasını eda etmek amacıyla gittiği Mekke ve hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Medine gibi şehirler, es-Semhûdî'nin yaşadığı dönemde, 648/1250 yılında Mısır'da kurulmuş olan Memlûkler'e bağlıydı.⁷⁵

Emevî ve Abbâsîler'den başlamak üzere Fatımîler, Eyyübîler, Karmatîler, Tolunoğulları, İhşidler, İlhanlılar, Selçuklular, Rasûfler ve Memlûkler gibi siyasi güçler; İslâmâleminde oldukça önemli bir konumda olan Haremeyn'e sahip olmak için

---

⁷³ Bkz. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, s. 27-274.

⁷⁴ Târik Muhammed es-Süveydân, *el-Endelüs*, Kuveyt, el-İbdâ'u'l-Fikr, 2005, s. 472-490.

⁷⁵ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 90-97.

çaba sarfetmişlerdir. Harameyn'i oluşturan kutsal Mekke ve Medine şehirleri, önceleri bağlı buldukları İslâm devletleri tarafından gönderilen valilerce yönetilmiştir. Abbâsîler'in ikinci döneminde(yaklaşık m. 969 yılından itibaren) Hasenî olan Muhammed b. Ca'fer'in Mekke'yi ele geçirmesi ile Mekke şerifliği denilen bir tür emirlik ortaya çıkmıştır. Bu dönemden sonra, Mekke'de bu şeriflerin yönetimleri sözkonusu olmuştur. Medine'de ise Hüseyinî olan emirler uzun bir müddet etkinliklerini sürdürmüşlerdir.⁷⁶ Hasenîlerle Hüseyinîler arasındaki bu iktidar mücadeleleri vebüyük güçlerin şerif ve emirleri kontrol altında tutma ve yönlendirme çabaları,zaman zaman Harameyn bölgesinde aynı anda iki şerifin şeriflik iddia etmesine ve bunun sonucunda iktidar çatışmalarının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Medine, Abbâsî halifelerinin İslâm dünyasında siyasi etkinliklerinin azalması ve sonradan "Hâdimü'l-Harameyn" unvanını kullanan Memlûkler Sultanı I. Baybars'ın Moğol istilasıyla ortadan kaldırılan Bağdat Abbâsî hilafetini Mısır'da yeniden kurmasının ardından Memlûkler'e bağlanmıştır. 4 Temmuz 1261 tarihinde "Kasîmü Emîri'l-Mü'minîn" unvanı verdiği I. Baybars'a sultanlık hil'atı ve tacı giydiren Mısır'daki ilk Abbâsî halifesi Ahmed b. Muhammed el-Mustansır Billâh(halifelik yılları: 659/1261-661-1262),onu Suriye, Diyarbekir, Yemen, Mısır, Hicâz ve Fırat havzasıyla fethedilecek yeni beldelere tayin ettiğini bir taklid ile kayıt altına almıştır.⁷⁷ Mekke ve es-Semhûdî'nin 66 yıllık ömrünün son 38 yılını geçirdiği Medine şehirleri, Memlûkler zamanında kendilerine bağlı şerif ve emirlerle yönetilmiştir.Bu dönemde Medine'de hutbelerde ve cemaatle kılınan namazlardan sonra Memlûkler'in sultanlarına dua edilirdi.⁷⁸

es-Semhûdî'ninMedine'de ikamet ettiği yıllarda Medine'de emirlik yapmış olanların isimlerisırasıyla şöyledir: Muhammed b. Berakât, Zübeyrî b. Kays b. Sâbit, Züheyr b. Süleymân b. Züheyr, el-Emîrû's-Sağir, Rüstem, Şâmân b. Züheyr b. Süleymân, el-Cemâlî b. Berekât, Day'am b. Haşrem b. Necâd, Mücevvel b. Sahr, Zeynüddîn Kuseytil b. Züheyr b. Süleymân el-Cemmâzî, el-Hasen b. Zübeyrî b. Kays, Serdâh el-Humeydî, Derrâc b. Mü'azza el-Hüseyinî ve Fâris b. Şâmân.⁷⁹

---

⁷⁶ Küçükaşçı, *Abbâsîler*, s. 98,104.

⁷⁷Geniş bilgi için bkz. İsmâil Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 90; Küçükaşçı, *Abbâsîler*, s. 152.

⁷⁸ Küçükaşçı, *Abbâsîler*, s. 153.

⁷⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 361, 415, c. 3, s. 190; Eyyüb Sabrî, s. 510,714-715; Abdurrahmân Müdeyris el-Müdeyris, *el-Medînetü'l-münevverre fî asri'l-Memlûkî*, 1. baskı,

Eyyübîler zamanında ihdas edilip Memlûkler döneminde de varlığını sürdüren “meşîhetülharam” kurumu, temelde her iki mescidin (Mescidü’l-Haram ve Mescidü’n-Nebevî) yöneticiliği görevini temsil ederdi. Bu kurumun başındaki kişiye şeyhülharam/şeyhülhuddâm denilirdi. Şeyhülharam, sözü edilen asli görevinin yanında bu iki devletin Harameyn’deki en önemli idari görevlisiydi. “Meşîhetülharam” kurumunun genellikle hadım/kısır erkekler kabul edilirdi. Çünkü onların -evlenip çoluk çocuğa karışamamalarından dolayı diğer insanlara göre- hayat meşgaleleri daha azdı.⁸⁰ Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî’de görevli olan hâdimlerin/hizmetkârların başkanı olan “şeyhülharam”, merkezî otoritenin Mekke ve Medine’deki temsilcisiydi.⁸¹ 900/1494 yılının sonlarına doğru “şeyhülharam” direkt merkezden, yani Mısır’dan, gönderilirdi.⁸² Sultan el-Eşref Kayıtbay,⁸³ kendi döneminde Mescid-i Nebevî’ye nazır ve “şeyhülhuddâm/şeyhülharam” olarak Sürûr et-Tarbây el-Habeşî, Mercânü’t-Takvâ ez-Zâhirî, İnâl Şeyhu’l-İshâkî ez-Zâhir Çakmak, el-Fahrî Kânım,⁸⁴ Şemsüddîn Muhammed b. Ömer İbnü’z-Zemen (v. 897/1491) ve el-Makar eş-Şucâî Şâhîn el-Cemâlî gibi zatları görevlendirmiştir. Bu son iki zat, aynı zamanda Mescid-i Nebevî’nin onarılması vazifesiyle de görevlendirilmişlerdi.⁸⁵

Yargı kurumunun başındaki kadılar, dönemin önemli görevlilerindendi. Memlûkler’den önce yargı kurumu Şîî kadıların elindeydi. İlk defa 700/1300 yılında Memlûkler’in sultanı Nasr Muammed b. Kalâvûn zamanında Sirâcüddîn Ömer es-Süveydâvî eş-Şafîî sultanın emriyle Sünnîlerin kadısı olarak Harameyn bölgesine tayin edilmiştir. Ancak bu kadı, Mısır’dan gönderilmiş ve sadece Şafîîlerin kadılığını yapmakla görevlendirilmişti. Sonraları Nûrüddîn Alî b. Yûsuf er-Razendî ilk defa Hanefîlerin kadısı olarak atanmıştır. Malikîlerin ilk kadısı ise

---

Riyad, Merkezî’l-Melik Faysal li’l-Bühûs ve’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 2001, s. 28-44; Ziyâüddîn el-Ankavî, “Âl-i Nu‘ayr, *Mevsû‘atü Mekkete’l-mükerreme ve’l-Medîneti’l-münevvere*, 1. baskı, c. 1, s. 170; Ârif Ahmed Abdülğani, *Târîhu ümerâi’l-Medîneti’l-münevvere*, Dımaşk, Dâru Kenân, 2010, s. 309-317.

⁸⁰el-Müdeyris, s. 213

⁸¹Küçükaşçı, *Abbâsiler*, s. 163.

⁸²el-Müdeyris, s. 210.

⁸³Hayatı için bkz. İsmâîl Yiğit, “Kayıtbay”, *DİA*, c. 25, s. 80; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s. 201-211, es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 382-383.

⁸⁴es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 425.

⁸⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 70, 387, 428, c. 3, s. 174, 197, 308, 309; Ahmed Abdülğani, s. 311, 316, 317.

Bedrüddîn İbn Ferhûn olmuştur. İlk Hanbelî kadısı Abdüllatîf b. Ebi'l-Feth Sirâcüddîn el-Hasenî el-Fâsî el-Mekkî, 747/1443 yılında bu göreve tayin edilmiştir. Memlûkler'de dört mezhepten her birinin birer kâdî kudâtı (başkadısı) vardı. Bu dönemde Dîmaşk gibi bazı yerlerde ise dört mezhebe ait kâdî kudâtlar bulunurdu. Diğer kadıları tayin etme yetkileri bulunankâdî kudâtları sultan tayin ederdi. Bu dönemde Medine ehlinde kâdî kudâtlığa seçilen ilk kişi, Nâsîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Sâlih'tir.⁸⁶

es-Semhûdî'nin Medine'de bulunduğu süre zarfında, Memlûkler devletinde Abbâsî soyundan sırasıyla Yûsuf b. Muhammed el-Müstencid Billâh, el-Mütevekkil Abdülazîz ve Ebü's-Sabr Ya'kûb b. Abdülazîz sembolik de olsa halifelik görevini ifa etmişlerdir.⁸⁷ Bu dönemde Memlûkler'de Osmanlı'daki şeyhülislâmlara benzer "sultan imamlığı" denilen önemli bir kurum bulunurdu. Bu kurumun başındaki âlimler, sultanla beraber olur ve özellikle dinî konularda sultana yardımcı olurlardı.⁸⁸

Mescid-i Nebevî imam hatipliği, Medine'deki önemli birdiğer dinî vazifeydi. Fatımîler ve Eyyübîler'in son dönemlerine kadar Mescid-i Nebevî imam hatipleri genellikle Şîfydiler. Ehl-i sünnetin ise kendilerine ait bir imamları vardı. Memlûkler döneminde Mescid-i Nebevî imam hatipleri, genelde Şafî mezhebinden seçilirdi. Sonraları Hanefîlere özel bir mihrap yapıp Hanefî bir imam hatip görevlendirilmiştir.⁸⁹

es-Semhûdî'nin yaşadığı dönemde Memlûk sultanlarından özellikle iki sultanın isimlerini zikretmek gerekir. Bunlar, es-Semhûdî'nin yakından tanıdığı ve Burcî Memlûkler'in en büyük sultanı sayılan Sultan el-Eşref Seyfüddîn Kayıtbay ve

---

⁸⁶ el-Müdeyris, s. 229-237; Yiğit, "Memlûkler", c. 29, s. 94; Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Makdisî el-Uleymî el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, thk. Adnân Yûnus Abdülmecîd Nebâte, Amman, Mektebetü Dendîs, 1999, c. 2, s. 282.

⁸⁷ Alî b. Yûsuf Busrâvî, *Târîhu'l-Busravî*, thk. Ekrem Hasen el-Alebî, Dîmaşk, Dârü'l-Me'mûn, 1408, s. 228.

⁸⁸ Sultan Kayıtbay'ın imamı İbrâhim b. Abdurrahmân Burhânüddîn el-Kerekî'ydi. Bu imamın hayatı için bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 1, s. 59-65; şeyhülislâmlık unvanının tarihçesi için bkz. Murat Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Şeyhülislâmlık*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002, s. 28-36.

⁸⁹ el-Müdeyris, s. 203.

Osmanlı ile yapılan Mercidabık savaşında (25 Recep 922/24 Ağustos 1516)ortadan kaybolan el-Melikü'l-Eşref Kansu Gavri'dir.⁹⁰

Kayıtbay, 873/1468 yılında es-Semhûdî'nin hac ibadeti vesilesiyle Mekke'de bulunduğu yılda tahta oturmuştur.⁹¹O, saltanatı müddetince kutsal mekânların bakım ve onarımına büyük önem vermiştir.Kullanılmaz hale gelmiş olan Minâ'daki Mescidü'l-Hayf'ı yeniden inşa ettirmiş ve ona yeni kubbe, yol, minare ve kapılar yaptırmıştır.Hz. İbrahim'e nisbet edilen Arafat'taki Mescid-i Nemire'yi onarıp ön kısmına hacıları güneşten koruyan bir gölgelik yaptıran Kayıtbay, Müzdelife'deki merdiven ve mescidi onarmıştır. Arafat'ta yüz yıldan beri kurumuş olan su kaynağını yeniden açtırıp hacıların hizmetine sunan Kayıtbay, Kâbe'nin yanında bulunan Zemzem Kuyusu'nu ve Makam-ı İbrâhim'i de onarmıştır.İlme, ilim sahiplerine ve ilim kurumlarına büyük önem veren Kayıtbay, Mescid-i Haram'de Bâbüsselâm (Selam kapısı) yanında büyük bir medrese yaptırmış, bu medresenin hemen yanına da bir ribât kurdurmuştur.⁹² 876/1471yılında Mescid-i Nebevî'nin hemen yanbaşında bir medrese (el-Medresetü'l-Eşrefiyye), ribât ve yetim çocukların eğitilmesi amacıyla bir küttâp yaptırmış olan Kayıtbay, yaptırdığı ribâtın hemen karşısına bir hamam, değirmen, imâret, sebil, fırın ve çorba dağıtan bir mekân yaptırmıştır. Bazı kaynaklarda geçtiğine göre bu tarihten önce Medine'de bu şekilde ne bir hamam ne de bir değirmen varmış.Bunlarlayetinmeyen Kayıtbay, Medine kütüphanesinin kendi adını taşıyan medresede oluşturulmasını istemiş ve oraya önemli ölçüde -yaklaşık yüz adet- eser bağışlamıştır.⁹³

Saltanatı süresince Kayıtbay'ı en çok uğraştıran meselelerden birisi, Osmanlılar'la olan mücadelesiydi. Onun ölümü ile Memlûklerdevleti beş yıl sürecek bir iktidar kavgası ve kriz ortamına girdi. Bu kriz,Kayıtbay'dan sonra Kansu Gavri'nin 906/1501yılında saltanatı ele geçirmesine kadar devam etti. Onun döneminde Memlûkler, Portekiz ve İspanya'nın saldırılarına uğrarken Safevî ve

---

⁹⁰Hayatı için bkz. Seyyîd Muhammed es-Seyyîd, "Kansu Gavri", *DİA*, c. 24, s. 314-316.

⁹¹41. Memlûk sultanı olan Kayıtbay, Çerkes asıllı sultanların 15.'sidir. Bkz. Yûsuf Cemâlüddîn Ebi'l-Mehâsin İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki'l-Mısr ve'l-Kâhire*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz., c. 16, s. 354.

⁹²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî),c. 3, s. 42-43, Yiğit, "Kayıtbay", *DİA*, c. 25, s. 81.

⁹³es-Semhûdî,önceleri el değirmenlerinin olduğunu dile getirir.es-Semhûdî,*Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 426.

Osmanlı devletlerinin rekabetiyle de karşı karşıya kalmıştır. Şah İsmâil'i yenen Yavuz Sultan Selim'in Memlûkler'e bağlanmış Dulkadiroğulları'nı ortadan kaldırması, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmişti. Nihayet Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifak kurmasını bahane eden Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında çıktığı Suriye seferinde Mercidâbık Savaşı'nda Memlûk ordusunu yendi. Kansu Gavri'nin yenildiği bu savaş sonucu Suriye bölgesini Osmanlılara kaptıran Memlûkler Devleti, son sultanları Tomanbay zamanında Osmanlıyla yaptıkları Ridaniye savaşıyla (29 Zilhicce 922/23 Ocak 1517) yıkılmıştır.⁹⁴

Doğu İslâm dünyasının Moğol, Endülüs'ün ise Haçlı istilasına uğradığı bir sırada kurulan Memlûkler Devleti, ülkelerini terketmek zorunda kalan pek çok âlimin sığındığı bir merkez halini almıştı. Kahire ve Dımaşk, dönemin en önemli iki ilim merkeziydi. İlmî çalışmaları destekleyen dönemin devlet adamları, ülkede Zengîler ve Eyyübîler zamanından kalan medreselerin sayısını çoğalttılar. Medreselerin çoğu Sünnî dört mezhep üzerine öğretim veren fıkıh medreseleri hüviyetini taşıyordu. Bazılarında tek, bazılarında ise birkaç mezhebin fıkıh okutuluyordu. Yine bu dönemde dârü'l-Kur'ân ve dârü'l-hadîs denilen ihtisas medreseleri mevcuttu. Fıkıh ilmiyle beraber dil ve dinî ilimlerin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahipti. Ayrıca pek çoğunun bünyesinde yetim ve yoksul çocuklar için ilkokullar yapılmıştı. Bunların yanında ilköğretimin yürütüldüğü özel küttâplar(mektepler)bulunuyordu. Medreselerin başmüdürrisleri sultan tarafından tayin edilirdi. Hocalar ve talebeler devletin himayesindeydi ve medreselerin her birine özel olarak kurucuları tarafından zengin vakıflar tahsis edilmişti. Bu dönemdeki camiler ve tarikatlara ait tekke ve zaviyeler de birer okul vazifesi görüyor, zengin kütüphanelerin bulunduğu büyük camiler zamanın önemli ilim merkezleri arasında yer alıyordu. Bu dönemdesultanın tayin ettiği şeyhuşşüyûh (şeyhlerin şeyhi) tarafından yönetilen çeşitli tarikatlara ait tekke, hangâh, ribâtve zâviyelerin sayısı artmıştı. Memlûkler'de Bedeviyye, Düsûkiyye, Şâzeliyye ve Rifâ'îyye tarikatları yaygındı.⁹⁵

---

⁹⁴Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsine men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Kahire, Matbaatü's-Se'âdet, 1348, c. 2, s. 55; es-Seyyîd, "Kansu Gavri", c. 24, s. 314; Feridun Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *DİA*, c. 29, s. 176; Yiğit, "Memlûkler", c. 29, s. 93.

⁹⁵ Yiğit, "Memlûkler", c. 29, s. 95.

Medine’de çocuklara hesap, okuma-yazma, Kur’an ve hatgibi temel ilimlerin öğretildiği mektep veküttâplar mevcuttu. Buradan mezun olanlar Mescid-i Nebevî’deki ilim halkalarında veya ribât ve dönemin önemli bir eğitim kurumu olan medreselerde yükseköğrenimlerine devam ederlerdi. Mescid-i Nebevî’de her âlimin birders halkası vardı. Medreseler genellikle Mescid-i Nebevî’ye yakın yerlerdeydi. Medine’nin önemli medreseleri şunlardı: eş-Şihâbiyye, eş-Şirâziyye, el-Kelberciyye, el-Eşrefiyye, el-Bâsitiyye, el-Mazheriyye, el-Uzekce, es-Sincâriyye ve el-Cübâniyye.⁹⁶

Medreselerde Kur’an, tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve tasavvuf gibi dersler okutulurdu. Bazı medreseler ise belli mezheplere aitti. Medreselerde tatil günleri salı ve cuma günleriydi. Ayrıcabazı âlimler, kendi evlerinde ve ribâtlarda da ders verirlerdi.⁹⁷ Medine’deki önemli bazı ribâtlar şunlardı: er-Ricâl, en-Nisâ, el-Fâzl, en-Nahle, Merâğe, ez-Zâhiriyye ve es-Sebîl.⁹⁸

Memlûkler devrinde dinî ve pozitif ilimlerde birçok âlim yetişmiştir. Bu dönemde yaşamış önemli âlimlerden bazılarının isimleri şöyle sıralanabilir: İmâm Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (v. 676/1277), Takıyyüddîn Ebü’l-Abbâs b. Abdilhalîm b. Teymiyye (v. 728/1328), Ebü’l-Feth Muhammed b. Muhammed İbn Seyyîdinnâs (v. 734/1334), Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (v. 748/1347), Takıyyüddîn Ebü’l-Hasen Alî b. Abdülkâfi es-Sübki (v. 756/1355) ve oğlu Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâbb. Alî es-Sübki (v. 771/1370), Ebü’l-Fidâlmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî eş-Şâfiî (v. 774/1373), Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekir b. Süleymân el-Heysemî (v. 807/1405), Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn (v. 808/1406), Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), es-Sehâvî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekires-Süyûtî (v. 911/1506).⁹⁹

⁹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 26, 27, 63, 64.

⁹⁷ el-Müdeyris, s. 250-256.

⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 14, 15, 16, 64.

⁹⁹ Bkz. Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, c. 29, s. 96.

1.2. Hayatı

Vefâ'nın müellifi Nûrüddîn Ebü'l-Hasen Alîes-Semhûdî'nin soy silsilesi şu şekildedir: Alîb. el-Kâdî Afîfiddîn Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen Alî b. İsb. Muhammed b. İsb. EbîAbdillâh Muhammed b. Şerefiddîn b. er-Rûh İsb. EbîAbdillâh Muhammed b. er-Rûh İsb. Celâlidîn b. el-Âlâ b. Ebi'l-Fazl Ca'fer b. Alî Ebi't-Tâhir b. Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Süleymân b. Dâvûd b. el-Hasen el-Müsennâ b. el-Hasen el-Ekber b. Alî b. Ebî Tâlib.¹⁰⁰es-Semhûdî844 yılı Safer/1440 yılı Temmuz ayında Mısır'ın güney bölgesinde Nil nehrinin batısında bulunan Firşavt köyüne komşu Semhûd köyünde doğmuştur. Semhûd, şeker kamışlarının sıkıldığı alanlarının çokluğuyla meşhur büyük bir köydü.¹⁰¹es-Semhûdî, bazı kaynaklarda soyu Hz. Hasan'a ulaştığından "eş-Şerîf" ve "es-Seyyîd" unvanlarıyla da anılmıştır.¹⁰²

Çocukluğunu doğduğu yer olan Semhûd'ta geçiren es-Semhûdî, ilk hocası olan babasının yanında bazı temel eserleri okumuştur. es-Semhûdî, eğitimine devam etmek amacıyla babasıyla ve tek başına olmak üzere birkaç kez -ilk kez 858/1454 yılında olmak üzere- Kahire'ye yolculuk yapmıştır. Kahire'de Şerefüddîn el-Münâvî, Celâlüddîn el-Mahallî, Şeyhülislâm Ebû Yahyâ Zekeriyâ, eş-Şemsü'l-Bâmî, en-Necm b. KâdîAclûn, eş-Şems eş-Şirvânî, Alemüddîn el-Bulkînî, es-Sa'd b. ed-Dîrî, eş-Şihâb eş-Şâremsahî, Ahmed b. İsmâil el-İbşîti ve Ebü'l-Ferec el-Merâğî gibi âlimlerden dersler almıştır.¹⁰³ Çok erken yaşlardan itibaren ders ve fetva vermeye başlayan es-Semhûdî, bir süre sonra Kahire'nin Şafî fikhındaki saygın âlimlerinden birisi haline gelmiştir.

Hocası Şerefüddîn el-Münâvî, talebesi es-Semhûdî'yi aynı zamanda torunu olan Ahmed el-Mısırî es-Sabbâr'ın kızıyla evlendirmiş ve onu İbn Tolun Camii'nde hadis, Sâlihiyye Medresesi'nde fıkıh derslerinde kendisine mü'id

---

¹⁰⁰ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 280, c. 4, s. 251.

¹⁰¹ Yâkût el-Hamevî, c. 3, s. 255.

¹⁰² es-Semhûdî'nin Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği de ileri sürülmüştür. Bkz. Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsine men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Kahire 1348, c. 2, s. 470.

¹⁰³ Bu bölümde es-Semhûdî'nin hoca ve talebeleri ile ilgili detaylı malumat verilmiştir.

yapmıştır.¹⁰⁴Bunlarla yetinmeyen el-Münâvî, es-Semhûdî'ye tasavvuf hırkası giydirmiş, es-Sâlihiyye Medresesi'ndekimahkemelerde kendisiyle beraber kadıların oturduğu yerde onu oturtmuştur. es-Semhûdî ise, onun teklif ettiği yargıçlık vekilliği gibi bazı görevlerikabul etmemiştir.¹⁰⁵

es-Semhûdî, 870 yılı Haziran/1466 yılı Zilkade ayında hanımını boşayıp,Kahire'deki görev ve gelirlerini terk ederek annesiyle beraber hac farizasını eda etmek niyetiyle Mekke'ye gider, fakat hac dönemine yetişemez. O yıl Mekke'den ayrılmayanes-Semhûdî, Mekke'de ikamet eden veya hac ve umre ibadetlerini eda etmek sebebiyle oraya gelen âlimlerden dersler aldığı gibi, başkaları da bu dönemde ondan dersleralmıştır. Ayrıca bu süre zarfında es-Semhûdî, Mekke ve Medine ile ilgili rivayetleri toplamaya başlamıştır. Hac ibadetini eda etme zamanı geldiğinde ise geçen yıl gerçekleştiremediği hac farizasını eda etmiştir.¹⁰⁶

Hac farizasını eda ettikten sonra 873/1468 yılında henüz 29 yaşındayken Medine'ye gidip yerleşen es-Semhûdî, 874/1469 yılında kardeşlerine baksın diye annesini memleketine göndermiştir. es-Semhûdî, önceleri Hz. Peygamber'e yakın olmak amacıyla Mescid-i Nebevî'nin yanında bir hücrede, sonraları ise Hz. Ali'nin Basra'ya giderken Medine valisi olarak atadığı Temîm ed-Dârî'nin evi diye bilinen evde ikamet etmiş,¹⁰⁷ kitaplarını ve eşyalarını bu eve taşımıştır. O, Memlûkler Sultanı Kayıtbay'ın verdiği parayla bu evi sonradan satın alıp tamir etmiştir.¹⁰⁸es-Semhûdî, Muhammed b. Ömer b. el-Muhibbî'nin kızkardeşiyle evlenerek Medine'deki ez-Zerendî ailesiyle akraba olmuştur.¹⁰⁹ Bir süre sonra bu hanımdan da boşanan es-Semhûdî, Şeyh Nâsirüddîn Ebü'l-Ferec'in kızı, Şeyh Muhammed el-

---

¹⁰⁴ Mû'id;medrese ve camilerde bir eğitim-öğretim kadrosu olup görevi müderris veya fakihin anlattıklarını tekrar etmek ve derslerin öğrenciler tarafından anlaşılmasını sağlamak için açıklamalar yapmaktı. Bkz. Makdisî, *Ortaçağ'da Yükseköğretim İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı*, trc. Ali Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012, s. 284.

¹⁰⁵ eş-Şevkânî, c. 2, s. 470; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 282; Küçükaşçı, "es-Semhûdî", *DİA*, c. 38, s. 489.

¹⁰⁶ es-Sehâvî, o yıl Mekke'de es-Semhûdî'yle beraber olduklarını ve onun kendisinden *el-İbtihâc* ve diğer bazı eserlerini -bazısını el yazısıyla yazıp kendisi için çoğalttığını- dinlediğini ve aynı yıl hac ibadetini beraberce eda ettiklerini ifade etmiştir. Bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246; *Tuhfe*, c. 2, s.282.

¹⁰⁷ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 225; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 18.

¹⁰⁸ es-Semhûdî, bununla ilgili olarak "Medine'de bir evimin olacağını hayal bile edemezdim" der. Bkz. *Cevâhirü'l-ikdeyn fi fazli's-şerefeyn*, thk. Mûsâ Benây el-Alilî, Bağdat, Matbaatü'l-Bağdâd, 1984, s. 172.

¹⁰⁹ Bu hanımın adı Rukayye idi. Bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 12, s. 35.

Merâğî'nin kızkardeşi ile evlenmiştir.¹¹⁰es-Semhûdî, bu hanımının kardeşinin vefatından sonra ondan da boşanmıştır. Boşandığı bu hanımından sonra bir daha evlenmeyenes-Semhûdî'nin hayatı boyunca hiç çocuğu olmamıştır.¹¹¹

es-Semhûdî,bir süre sonra Medine'nin önemli âlimlerinden birisi haline gelmiştir.Medine'de ikamet edip de ondan ders almayan neredeyse hiçbir kimse kalmamıştı.¹¹²es-Semhûdî'nin hac farızasını eda etmek niyetiyle Mekke'de bulunduğu 13 Ramazan 886 (5 Kasım 1481) tarihinde, Mescid-i Nebevî'de çıkan bir yangında kütüphanesindeki tüm kitaplar yanıp kül olmuştur.O, bu yangında yaklaşık üç yüz ciltlik kütüphanesinin zayi olduğunu belirtmiştir. es-Semhûdî'nin Medine tarihine dair en hacimli eseri olan *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* adlı eseri de bu yangında zayi olmuştur.¹¹³

es-Semhûdî, Medine ahalisine hizmet götürülmesi ve onların yaşam standartlarının iyileştirilmesi için civar belde ve ülkelerin sultanları ve onların eşleriyle iyi geçinmiş ve bunun karşılığını hem o hem de Medineliler fazlasıyla görmüştür. Sultan Kayıtbay, 884/1479-80 yılındaki hac ibadeti sırasında Medine'ye geldiğinde es-Semhûdî tarafından hoş bir şekilde karşılanıp ağırlanmasından bir hayli memnun kalmış ve sadece o yıl Medine ehline dağıtılmak üzere altı bin küsür dinar hibe etmiştir.¹¹⁴es-Semhûdî'nin isteği üzerine o, Medine emirini görevinden almış ve Medine emirlerinin Medine ahalisinden aldıkları bütün vergileri kaldırıp kendisi bizzat o emirlere yıllık bin irdeb (66000 litre) buğday göndermeyi taahhüt etmiştir.Yine es-Semhûdî'nin isteği ve ricası sonucu Sultan Kayıtbay, 881/1477 yılında -Mescid-i Nebevî ve Hane-i Saadet'ionarması için görevlendirdiği Şeyhülharam Şemsüddîn İbnü'z-Zemen'in muhalefet etmesine rağmen-Mescid-i Nebevî'de eskiden kalma bir kapıyı ve onun ardındaki tüneli kapattırıştır. Zira bu

¹¹⁰Bu hanımın adı Fâtıma idi. Bkz. es-Sehâvî,*ed-Dav*, c. 12, s. 102.

¹¹¹Bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246.

¹¹² Abdurrahmân b. Abdilkerîm el-Hanefî el-Medenîel-Ensârî,*Tuhfetü'l-muhibbîn ve'l-ashâb fi ma'rifeti mâ li'l-Medeniyyîn mine'l-ensâb*, thk. Muhammed el-Arvîsî el-Matvî, Tunus, el-Mektebetü'l-Atîka, 1970, c. 1, s. 271.

¹¹³es-Semhûdî'nin anlattığına göre, onun bütün kitapları Mescid-i Nebevî'nin arka taraflarında ikamet ettiği ve halvetim dediği yerdeydi. O, içinde bizzat kendisinin telif ettiği eserler de bulunan yaklaşık üçyüz ciltlik eserinin bu yangında yanıp kül olduğunu zikretmiştir. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 416.

¹¹⁴ Bu ziyaret, es-Semhûdî tarafından detaylı bir şekilde *Vefâ*'da kaydedilmiştir. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 394.

kapı önünde bekleyen bazı kimseler, hacılara bu kapıdan Hz. Fâtıma'nın evine çıkıldığı yalanını uydurarak hem haksız kazanç elde ediyor hem de erkek ve kadınların ihtilatına ve izdihama sebebiyet veriyorlardı.¹¹⁵ Sultan Kayıtbay, es-Semhûdî'ye verdiği atıyye ve hediyelerin yanında ona maaş bağlamış, Rûm memleketinden gelen sadakalardan kadınlara verilen miktar kadar -yıllık yüz dinar- ona verilmesini emretmiş¹¹⁶ veyaptırdığı medrese ve kütüphanenin yöneticilik görevini ona tevdi etmiştir. Bu görevinin yanında es-Semhûdî, ez-Zeyniyye el-Mazhariyye adındaki medresenin kurucusunun inşaata henüz başlamadan vefat etmesi üzerine bu medresenin inşa sorumluluğu görevini de yerine getirmiştir.¹¹⁷

es-Semhûdî, hac farızasını eda ederken karşılayıyıcı bir şekilde ağırlamış olduğu Hevvâre bölgesi emiri Emir Dâvûd b. İsâ'nın Haremeyn halkına-tasarruf yetkisi es-Semhûdî'ye ait olmak üzere- yüksek meblağlarda sadaka vermesini ve kitaplar satın alıp Medine'deki kütüphaneye vakfetmesini sağlamıştır. Emir Şâhîn Celâlî ile Ahsâ, Bahreyn, el-Katîf ve Necd bölgelerinin sultanı Ecved b. Zâbil el-Cebrî de es-Semhûdî'nin iyi ilişkiler içerisinde olduğu diğer bazı mahallî yöneticilerdendi.¹¹⁸

es-Semhûdî, 13 Ramazan 886 (5 Kasım 1481) tarihinde arkadaşları İbnü'l-İmâd'la beraber Mekke'ye gidip hac farızasını eda ettikten sonra baba ocağına gitmek üzere yola koyulmuştur. Medine'deki ikametinin ikinci yılında memleketine gönderdiği annesini ziyaret etmek için Semhûd'a gelen es-Semhûdî, evine gelişinin henüz onuncu gününde annesini kaybetmiştir. Ardından Kudüs'e de bir ziyaret gerçekleştiren es-Semhûdî, önce Kahire'ye ardından da Medine'ye dönmüştür.¹¹⁹

es-Semhûdî, geniş bir malvarlığına sahip olduğu halde ticaret yapıp bizzat kendi elleriyle çalışmaktan yüksünmemiştir. Onun bazen Medine emiri için çalıştığı

---

¹¹⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 34, 35.

¹¹⁶es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247, c. 6, s. 207-208; es-Semhûdî, Mısır sultanları arasında Mescid-i Nebevî'ye en büyük hizmeti Kayıtbay'ın yaptığını belirtmiştir. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 429, c. 3, s. 39.

¹¹⁷es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247; Eyyûb Sabrî, s. 714; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 40, 395, 426-427; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 382.

¹¹⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 87; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 1, s. 190.

¹¹⁹es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247.

bile vaki olmuştur. Geride bazı ev, hurmalık, çiftlik, arazi ve bahçeler bırakan es-Semhûdî'nin vefat anında evli olmaması ve önceki evliliklerinden hiçbir çocuğunun bulunmamasından dolayı bütün serveti Semhûd'ta yaşayan üç kardeşine miras kalmıştır. Sonraları Medine'ye yerleşen Âl-i Semhûd (Semhûdîler) şehrin önemli ailelerinden birisi haline gelmiştir.¹²⁰

Bütün ömrünü ilim ve ibadetle geçiren es-Semhûdî, ilmî eser toplama ve telif etme hususlarında gayet azimliydi. İlmî araştırma ve tartışmalarda ikna kabiliyeti yüksek olan es-Semhûdî; fıkıh, fıkıh usûlü, akaid, hadis ve tarih ilimlerinde derin bir ilim sahibi olup bu dallarda önemli eserler telif etmiştir. Şafî mezhebine mensup olan es-Semhûdî, Medine'de bulunduğu süre içinde bu mezhebin fetva makamı olmuştur.

es-Semhûdî, üç günlük bir hastalıktan sonra 18 Zilkade 911 (12 Nisan 1506)¹²¹ Perşembe günü sabah vakitlerinde Medine'de vefat etmiştir. Ravza-i Şerîf'te ikinci namazını müteakip cenaze namazı kılınan es-Semhûdî, Bakî mezarlığına defnedilmiştir. Kabri, Hz. Peygamber'in oğlu Seyyid İbrahim ile İmam Malik'in kabirleri arasında bulunmaktadır.¹²²

---

¹²⁰ el-Hanefî el-Ensârî, s. 272; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284.

¹²¹ eş-Şevkânî, es-Semhûdî'nin yaklaşık h. 912 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir. Bkz. eş-Şevkânî, c. 2, s. 471.

¹²² es-Semhûdî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdillâh el-Ayderûs, *en-Nûrû's-sâfir an ahhâri'l-karni'l-âsir*, thk. Ahmed Hâlû vd., Beyrut, Dâru Sâdir, 2001, s. 94-98; İbnü'l-İmâd Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnâvût, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, c. 10, s. 73-74; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 245-248; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 280-285; Ebü'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân el-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, thk. Seyyîd Kısrahî el-Hasen, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, c. 2, s. 101; ez-Ziriklî, c. 4, s. 307; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 2016; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle, 1957, c. 2, s. 463; el-Hanefî el-Ensârî, s. 271-273; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyeye*, c. 1, s. 740; eş-Şevkânî, c. 2, s. 470-471; Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim Mühaysin, *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'an abre't-târîh*, Beyrut, Dâru'l-Cil, c. 2, s. 265-266; Bekir b. Abdillâh, *Tabakâtü'n-nessâbin*, Riyad, Dâru'r-Reşîd, 1457, s. 159; C. Edmund Bosworth, "al-Samhûdî", *The Encyclopaedia of Islam*, E. J. Brill, Leiden, 1995, c. 8, s. 1043; Krenkow, "Semhûdî", *IA*, c. 10, s. 472-473; Küçükaşçı, "es-Semhûdî", *DİA*, c. 38, s. 489-491; es-Sehâvî, es-Semhûdî'nin hal tercümesine *Târîhu'l-kebîr* ve *Mu'cem* adlı eserlerinde de yer verdiğini belirtmiştir (es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247); Hamed el-Câsir, Riyad Üniversitesi Kütüphanesi'nde es-Semhûdî'nin hayatına dair *el-Feyzü's-şuhûdî fî ba'di menâkibi's-Semhûdî* adında bir risalenin mevcut olduğunu söyler (*Resâil fî târihi'l-Medine*, Riyad, Dâru'l-Yemâme, 1885, s. 26); Kâsim es-Sâmerrâî, bu eserin es-Sehâvî'nin *Tuhfe* ve el-Ayderûs'un *en-Nûreserlerinden* istifade edilerek yazıldığını ve yazanın muhtemelen es-Semhûdî'nin kardeşlerinden birisinin torunlarından olabileceğini belirtmiştir (es-Semhûdî, *Vefâ (es-Sâmerrâî)*, c. 2, s. 6 (Mukaddimeden)).

1. 3. Hocaları

es-Semhûdî'nin ilk hocası olan babası Abdullâh b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen 804/1401 yılında Semhûd'ta doğmuştur. el-Celâl Bulkînî'nin yerine Semhûd'ta kadılık yapmış olan Abdullâh es-Semhûdî, kaynaklarda mütevazı, daima ibadet ve ilimle meşgul olan biri olarak nitelendirilmiştir. O, 16 Safer 866/20 Kasım 1461günü akşam namazını kılıpel-Vâkıa Sûresi'ni okuduktan sonra, evinin aniden yıkılması sonucu enkaz altında kalıp vefât etmiştir. es-Semhûdî, babasından okuma yazma öğrenip Arapça dersler aldığı gibi, onun yanında Kur'an-ı Kerîm ve İmâm en-Nevevî'nin *Minhâc* adlı eserini de ezberlemiştir. Onun babasının yanında okuduğu diğer eserler şunlardır: Celâlüddîn el-Mahallî'nin *Şerhu Minhâci't-tâlibîn*'i, Velîdüddîn Ahmed b. Abdurrahîm el-İrâkî'nin (v. 826/1422) *Şerhü'l-Behceti'l-verdiyye*'si, *Cem'u'l-cevâmi'*, *Elfiyyetü İbn Mâlik*, *Sahîhu'l-Buhârî* ve el-Münzirî'nin *Muhtasaru Müslim*'i.¹²³

1.3.1.Kahire'deki Hocaları

1) Muhammed b. Abdülmün'im b. Muhammed eş-Şems el-Cevcerî (v. 889/1484): es-Semhûdî'nin ilk hocalarından birisidir. Ondan Arapça, fıkıh ve fıkıh usûlü dersleri alan es-Semhûdî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, İbn Hişâm'ın *et-Tavzih alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, *Hâşiyetü'l-İbşitiyye*, *el-Hazreciyye*, *Şerhü'l-Behceti'l-verdiyye*, *Cem'u'l-cevâmi'* ve Celâlüddînel-Mahallî'nin *Şerhü'l-Minhâci't-tâlibîn* adlı eserleri onun yanında okumuştur. el-Müeyyediyye Camii'nde el-Cevcerî'nin *Ravzatü't-tâlibîn* derslerine katılmış olan es-Semhûdî'ye bu hocası tarafından ders verebileceğine dair icazet verilmiştir. *Teshîlü'l-mesâlik ilâ umdeti's-sâlik* ve *Şerhü'l-İrşâd* el-Cevcerî'nin kaleme almış olduğu eserlerden bazısıdır.¹²⁴

2) Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî (v. 864/1459): Celâlüddîn el-Mahallî, 791/1389 yılında Kahire'de doğmuştur. es-Semhûdî, Celâlüddîn el-Mahallî'nin yanında onun *Minhâcü't-tâlibîn* ve *Cem'u'l-*

¹²³es-Semhûdî'nin babası hakkında geniş bilgi için bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 5-6; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 280.

¹²⁴es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 8, s. 123; es-Sehâvî, *Tuhfe*, es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 2, s. 280.

cevâmi eserleri üzerine yazdığı şerhlerin bazı bölümlerini okumuştur. Celâlüddîn el-Mahallî es-Semhûdî'ye tedris için icazet vermiş âlimlerdendir.¹²⁵

3) Ebû Zekeriyâ Şerefüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed el-Haddâdiel-Münâvî (v. 871/1467): Şerefüddînel-Münâvî, 798/1396 yılında Kahire'de doğmuştur. es-Semhûdî, onun yanında birçok ilim dalına ait eserler okumuş ve onun elinden tasavvuf hırkasını giymiştir. *Minhâcü't-tâlibîn*, *Tenbîh*, *el-Hâvî veel-Behcetü'l-verdiyye* gibi eserlerin büyük kısmını ondan ders almıştır. O, hocası Şerefüddîn el-Münâvî'nin yazmış olduğu *Şerhü'l-Behcetü'l-verdiyye*, *Hâşiyetüşerhi'l-Behcetü'l-verdiyye*, *Şerhu Cem'i'l-cevâmi* ve *Şerhu Muhtasari'l-Müzenî* adlı eserlerin bazı bölümlerini bizzat kendisinden ders almıştır. es-Semhûdî, Zeynüddîn el-İrâkî'nin *Şerhü'l-Elfiyye*, İmâm en-Nevevî'nin *Büstânü'l-ârifîn* adlı eserlerinin bazı kısımlarını; *Sahîhu'l-Buhârî*'nin tamamını, *Sahîhu Müslim*'in bir bölümünü, *Tefsîrü'l-Beyzâvî*'nin son bölümünü, el-Bârîzî'nin *Muhtasaru Câmi'i'l-usûl*'ünün bir bölümünü *veer-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'nin tamamını da onun yanında okumuştur. Şerefüddîn el-Münâvî de es-Semhûdî'ye iftâ ve tedris için icazet vermiştir.¹²⁶

4) Şeyhülislâm Ebû Yahyâ Zeynüddîn el-Hâfız Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârîeş-Şafiî (v. 926/1520): Zekeriyâ el-Ensârî, 826/1423 yılında Kahire'ye yakın olan Senîke'de doğmuştur. es-Semhûdî, onun yanında -onun teliflerinden birisi olan- *Şerhu Manzûmeti İbni'l-Hâim'in* büyük bir kısmını ve el-Esnâî'nin *Şerhü'l-Minhâci'l-aslî*'sini okumuştur. Zekeriyâ el-Ensârî dees-Semhûdî'ye tedris için icazet vermiştir.¹²⁷

5) Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Bâmî (v. 885/1480): Şemsüddîn el-Bâmî, 810/1407-8 yılında Kahire'de doğmuştur. es-Semhûdî, onun yanında *Şerhü'l-Behcetü'l-verdiyye*'nin bir bölümünü okumuş ve onun *Minhâcü't-*

---

¹²⁵ el-Ayderûs, s. 90.

¹²⁶ İbnü'l-İmâd, c. 7, s. 312; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s. 254; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 280.

¹²⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 3, s. 234-238; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

tâlibîn derslerine katılmıştır. Şemsüddîn el-Bâmî de es-Semhûdî'ye tedris için icazet vermiştir.¹²⁸

6) İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. Muhammed el-Vefâî el-Mîkâtî (v. 876/1471): İzzüddîn Abdülazîz el-Vefâî, 811/1409 yılında doğmuştur. Astronomi ilminde uzman olan bu zat, bu dalda birçok eser telif etmiştir. es-Semhûdî; el-Mardaniyye, el-Müeyyediyye ve el-Ezher gibi camilerde yöneticilik yapmış olan bu hocasından mikât vb. konularda dersler almıştır.¹²⁹

7) Ebü'l-Fazl Necmüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahmân ez-Zer'î İbn Kâdî Aclûn (v. 876/1472): İbn Kâdî Aclûn, 831/1428 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. es-Semhûdî, bu hocasının yanında *Tashîhu'l-Minhâci't-tâlibîneserinin* bir kısmını okumuştur.¹³⁰

8) Şemsüddîn Muhammed b. Merhemüddîn eş-Şaffî eş-Şîrvânî (v. 873/1468): Şemsüddîn eş-Şîrvânî, 780/1379 yılında doğmuştur. es-Semhûdî, Sa'düddîn et-Taftazanî'nin *Şerhu'l-Akâid*, *Muhtasarü't-Telhîs*, *el-Mutavvel*, Şemsüddîn eş-Şîrvânî'nin *el-İlâhiyyât* ve el-İsfahânî'nin *Şerhu't-Tevâli* 'adlı eserlerini bu hocasının yanında okumuştur. Bunun yanı sıra es-Semhûdî, *Tefsîrü'l-Keşşâf* 'ın bir bölümünü, el-Adûd'un *Şerhu İbn Hâcîb* ve es-Seyyîd Aberî'nin *Şerhu'l-Minhâci'l-aslî* eserlerinin tümünü ondan ders almıştır.¹³¹

9) Şeyhülislâm Ebü'l-Bekâ Alemüddîn Sâlih b. Ömer b. Reslân el-Bulkînî (v. 868/1464): 791/1389 yılında Kahire'de doğmuş olan el-Bulkînî, hadis ve fıkıh âlimidir. es-Semhûdî, onun yanında el-Esnâî'nin *Şerhu'l-Minhâci'l-aslî* eserinden dersler almıştır. el-Bulkînî'nin telif ettiği eserlerden bazıları şunlardır: *el-Kavlü'l-müfid fiştirâti't-tertîb beyne kelimeteyyi't-tevhîd* ve *et-Tezkire*.¹³²

---

¹²⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 7, s. 48; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

¹²⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 4, s.232; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

¹³⁰ İbnü'l-İmâd, c. 7, s. 322; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 8, s. 96; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

¹³¹ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s. 48.

¹³² es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 3, s.312; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

10) İbnü'd-Deyrî Sa'düddîn Sa'd b. Muhammed b. Abdillâh (v. 867/1462): Mısır'da Hanefî kadılığı ve el-Müeyyediyye Camii'nin yöneticiliğini yapmış olan İbnü'd-Deyrî, 768/1367 yılında doğmuştur. es-Semhûdî, onun yanında *Umdetü'l-ahkâm* eserini okumuştur. İbnü'd-Deyrî, es-Semhûdî'ye tedaris için icazet vermiştir.¹³³

11) Osmân b. Sadaka b. Alî eş-Şihâb eş-Şâremsahî (v. 889/1484): Osmân eş-Şâremsahî, es-Semhûdî'yi imtihana tabi tuttuktan sonra ona iftâ ve tedaris için icazet vermiştir.¹³⁴

12) Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Kemâl İmâmü'l-Kâmiliyye (v. 864/1459): Şemsüddîn Muhammed, 808/1406 yılında Kahire'de doğmuştur. es-Semhûdî'ye tasavvuf hırkası giydirmiş olan bu hocası, el-Beyzâvî'nin tefsiri üzerine bir şerh kaleme almıştır. *Bastü'l-keff fî tefsîri sûreti's-saffadlı* eser de onun tefsir konulu eserlerinden birisidir. es-Semhûdî, *Vefâ*'da bu eserden kaynak olarak istifade etmiştir.¹³⁵

13) Necmüddîn Abdurrahmân b. Abdilvâris b. Muhammed el-Kureşî el-Mısırî el-Mâlikî (v. 868/1463): Necmüddîn Abdurrahmân Mâlikî, 783/1381 yılında doğmuştur. es-Semhûdî, *el-Muvattâ* ve *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*'nın¹³⁶ bazı bölümlerini bu hocasından ders almıştır.¹³⁷

14) Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutlubugâ b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî (v. 879/1474): Zeynüddîn Kâsım b. Kutlubugâ, 802/1399 yılında Kahire'de doğmuştur. Birçok alanda âlim olan bu zat, özellikle muhaddis ve fakihliğiyle tanınmaktadır. Onun eserlerinden bazıları şunlardır: *Şerhu Kasîde İbn Ferâh*, *Şerhu Manzûme İbni'l-Cezerî* ve *Takvîmü'l-lisân fî du'afâ*.¹³⁸

¹³³ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 3, s.249; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

¹³⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s.129; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281.

¹³⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246, c. 9, s. 93; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 96.

¹³⁶ el-Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

¹³⁷ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246, c. 4, s. 90; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284.

¹³⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s. 184-189; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1119; eş-Şevkânî, c. 2, s. 45-47.

1.3.2. Medine'deki Hocaları

1) Şihâbüddîn Ahmed b. İsmâil b. Ebî Bekir el-İbşîhî (v. 883/1479): Şihâbüddîn el-İbşîhî, 802/1399 yılında doğmuştur. es-Semhûdî, Mekke ve Medine'de ondan dersler almış ve onun *Minhâcü't-tâlibîn* ve diğer derslerine katılmıştır. Bunun yanısıra es-Semhûdî, *Tefsîrû'l-Beyzâvî* ile *Şerhu'l-Behceti'l-verdiyye*'nin bazı kısımlarını ondan işitmiştir.¹³⁹

2) Nâsirüddîn Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Bekir b. el-Hüseyn el-Merâğî el-Medenî eş-Şâfiî (v. 880/1475):¹⁴⁰ Nâsirüddîn Ebü'l-Ferec el-Merâğî, 806/1403 yılında doğmuştur. es-Semhûdî, bu hocasının ismini *Vefâ*'da zikretmiştir. es-Semhûdî, ondan “Şeyhimiz” diye bahsetmiş ve Mescid-i Nebvî'deki kandiller hakkında onun hazırlamış olduğu belgeden alıntılar yapmıştır.¹⁴¹

3) Nâsirüddîn İbnü's-Sâlih el-Kâdî Abdullâh b. Abdirrahmân b. Muhammed (v. 884/1479): es-Semhûdî, bu hocasının ömrü sekseni geçmişken ondan dersler almış ve onun elinden tasavvuf hırkasını alıp giymiştir.¹⁴²

4) Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî el-Kahirî eş-Şâfiî: es-Sehâvî, Rebülevvel 831'de (Aralık 1427) Kahire'de doğmuştur. Tarih ve hadis başta olmak üzere birçok değişik ilme ait eser telif etmiş olan es-Sehâvî'nin eserlerinden bazıları şunlardır. *et-Tuhfetü'l-latîfe fîtârîhi'l-Medîneti's-şerîfe*, *el-İ'lân bi't-tevbîh limen zemme't-târih*, *et-Tibrü'l-mesbûk fi zeyli's-sülûk*, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, *el-Fahrü'l-mütevâlî limen intesebe ile'n-Nebî mine'l-huddâm ve'l-mevâlî*. es-Semhûdî, es-Sehâvî'den -onun teliflerinden birisi olan- *el-İbtihâc bi-ezkâri müsâfiri'l-hac* ve diğer bazı eserlerini dinlemiştir.¹⁴³

¹³⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 1, s.235.

¹⁴⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 7, s. 165; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 460.

¹⁴¹ es-Semhûdî, *Vefâ*, Sâmerâî, c. 2, s.353-356.

¹⁴² es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s.24, es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 52, 283.

¹⁴³ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s.246, c. 8, s.2.

1.3.3. Mekke'deki Hocaları

1) İbnü'l-Mercânî Muhammed el-Kemâl Ebü'l-Fazl b. Muhammed b. Ebî Bekir ez-Zerevî (v. 876/1471): İbnü'l-Mercânî, 796/1393 yılında doğmuştur. es-Semhûdî'nin sözkonusu bu hocası, diğer bir hocası olan Kemâliyye binti Muhammed'in ağabeyidir.¹⁴⁴

2) Zeyneb bintü Ahmed b. Muhammed eş-Şûbekiyye (v. 886/1481): 799/1396 yılında Mekke'de doğmuş olan Zeynep bintü Ahmed; el-İrâkî, el-Heysemî ve el-Merâğî gibi âlimlerden icazet almıştır. Kaynaklarda daima ibadetle meşgul olan biri olarak nitelendirilmiş olan Zeynep bintü Ahmed'in çocuklarının tümünü elim bir olayda kaybettiği ve örnek alınacak bir şekilde bu trajik olay karşısında sabrettiği kaydedilmiştir.¹⁴⁵

3) Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Kureşî el-Hâşimî el-Mekkî(v. 885/1480): Necmüddîn Ömer b. Fehd, 812/1409 yılında Mekke'de doğmuş ve yine Mekke'de vefat etmiştir. Tarihçiliğiyle meşhur olan bu âlim, *Zeylü târihi Mekke* ve *İthâfî'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-kurâg* gibi Mekke tarihine dair meşhur eserlerin müellifidir.¹⁴⁶

4) Kemâliyye bintü Muhammed b. Ebî Bekir b. Alî ez-Zerevî (v. 880/1476): Kemâliyye bintü Muhammed, 794/1392 yılında doğmuştur. es-Semhûdî'nin sözkonusu bu bayan hocası, onun diğer bir hocası olan İbnü'l-Mercânî Muhammed'in kızkardeşidir.¹⁴⁷

1.4. Talebeleri

İçlerinde Mekke tarihi ve başka birçok ilim dalında ilim sahibi olan Necmüddîn Ömer b. Fehd b. Muhammed'in torunu Ebü'l-Fazl Mühîbüddîn Cârullâh Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer el-Hâşimî el-Mekkî (v. 954/1547-8),

¹⁴⁴es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 9, s.67.

¹⁴⁵es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 12, s.39-40; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 283.

¹⁴⁶Necmüddîn Ömer b. Fehd b. Muhammed, *İthâfî'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-kurâ*, thk. Fehîm Muhammed Şaltût, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1983, c. 1, s. 3; bu zatın hayatı ve eserleri için bkz. İbnü'l-İmâd, c. 10, s. 73; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s.126.

¹⁴⁷es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 12, s.121.

döneminin önemli fıkıh âlimi Şeyhülislâm Ahmed b. Muhammed b. Abdülazîz et-Tayyîb et-Tenbedâvî (v. 948/1541) gibi zevatın bulunduğu es-Semhûdî'nin belli başlı talebelerinin sayısı 32 olarak tesbit edilmiştir. Onun talebeleri içinde Zebid, Dımaşk ve Kahireli kimseler bulunsa da onların büyük bir kısmı Medine veya Mekkelidirler. es-Semhûdî'nin sadece birkaç kez ders halkasına katılmış talebeleri bulunduğu gibi vefatına kadar onun yanından ayrılmamış talebeleri de mevcuttur. Ayrıca talebeler arasında baba-oğul es-Semhûdî'ye talebelik yapmış zevat bulunmaktadır. Her ikisi de es-Semhûdî'den dersler almış olan Ebü'l-Fazl Mühibbüddîn Cârullâh Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer el-Hâşimî el-Mekkî, Ebû Fâris Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed'in babasıdır.

1) Şeyhülislâm Ahmed b. Muhammed b. Abdülazîz et-Tayyîb et-Tenbedâvî (v. 948/1541): 870/1465 yılında Zebîd'te doğmuş olan Şeyhülislâm Ahmed b. Muhammed, zamanının en büyük âlimlerindendi. Bu zat es-Semhûdî'nin bazı derslerine katılmıştır. Şeyhülislâm et-Tenbedâvî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Fetâvâ*, *Şerhu't-Tenbîh* ve *Hâşiyetü'l-Ubâb*.¹⁴⁸

2) Ebû Fâris Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekkî (v. 921/1515): Mekke'de doğmuş olan Ebû Fâris Abdülazîz, es-Semhûdî'nin yanında nahiv ilmine ait *Elfîyye* ve İmâm en-Nevevî'nin *el-İzâh* eserlerinden dersler almıştır.¹⁴⁹

3) Burhânüddîn İbrâhim b. Muhammed el-Hacendî el-Medenî el-Hanefî (v. 957/1550): Burhânüddîn İbrâhim, 883/1478 yılında Dımaşk'a bağlı Kâbûn köyünde doğmuş ve Halep'te vefat etmiştir.¹⁵⁰

4) Ebü'l-Fazl Mühibbüddîn Cârullâh Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer el-Hâşimî el-Mekkî (v. 954/1547-8): Cârullâh İbn Fehd, 891/1486 yılında Mekke'de doğmuştur. es-Semhûdî tarafından kendisine tasavvuf hırkası giydirilmiş olan Cârullâh İbn Fehd, onun yanında *eş-Şifâ bi-ta'rîfî hukûki'l-Mustafâ*'nın bir kısmını

¹⁴⁸ el-Ayderûs, s. 306; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 2, s. 124; İbnü'l-İmâd, c. 10, s. 390-391.

¹⁴⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 4, s. 224.

¹⁵⁰ İbnü'l-İmâd, c. 10, s. 452.

okumuş, *el-fetâvâ* ve *Vefâ* derslerine katılmıştır. *et-Tuhfetü'l-latîfe fî binâi'l-Haram ve'l-Ka'beti's-şerîfe* ve *Tuhfetü'l-ikâz tetimmetü Zeyli Tabâkâti'l-huffâz* Cârullâh İbn Fehd'in telif ettiği eserlerden bazısıdır.¹⁵¹

5) İbnü'l-Celâl Muhammed b. Ahmed b. Tâhir el-Hacendî: Medine'de doğan bu zat, es-Semhûdî'den fıkıh usûlü ve akâid dersleri almıştır.¹⁵²

6) İbnü'l-Avfî el-Miskîn Muhammed b. Muhammed: Medine'de doğmuş olan İbnü'l-Avfî, uzun bir süre es-Semhûdî'nin öğrenciliğini yapmış ve eserlerinin birçoğunu onun yanında okumuştur. Ayrıca ondan fıkıh, fıkıh usûlü ve Arapça dersleri almıştır.¹⁵³

7) Muhammed b. Muhammed el-Kâzerûnî el-Medenî eş-Şafîî: 863/1459-58 yılında Medine'de doğmuş olan Muhammed el-Kâzerûnî, aynı zamanda Ebü'l-Ferec el-Merâğî'nin torunu ve es-Semhûdî'nin üvey evladıdır.¹⁵⁴

8) Muhammed b. Muhammed el-Kâzerûnî el-Medenî eş-Şafîî: 871/1467 yılında doğmuş olan Muhammed el-Kâzerûnî, es-Semhûdî'nin bir önceki talebesinin kardeşidir.¹⁵⁵

9) Muhammed b. Abdülvehhâb b. Muhammed b. Ya'kûb: es-Semhûdî'nin talebelerinden Muhammed b. Abdülvehhâb, 851/1448 yılında Medine'de doğmuştur.¹⁵⁶

10) Muhammed b. Abdilazîz b. Abdisselâm el-Kâzerûnî el-Medenî eş-Şafîî: 850/1447 yılında Medine'de doğmuş olan Muhammed b. Abdilazîz, es-Semhûdî'den *Şerhu'l-akâid* dersleri almıştır.¹⁵⁷

---

¹⁵¹el-Ayderûs, s. 323; İbnü'l-İmâd, c. 10, s. 433; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 273-275, 279-282; Useylân, s. 65.

¹⁵²es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s.313.

¹⁵³es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 9, s.234; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284.

¹⁵⁴es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 9, s.272.

¹⁵⁵es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 9, s.285.

¹⁵⁶es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 8, s.136.

¹⁵⁷es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s.50.

11) İbnü'l-Ğuleyf Ahmed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Mekkî eş-Şâfiî (v. 926/1519): Geçimini kitap istinsah ederek sağlayan İbnü'l-Ğuleyf, es-Semhûdî'den aruz ve Arapça dersleri almıştır.¹⁵⁸

12) İbnü'r-Rîs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (v. 922/1517): 886/1481 yılında Medine'de doğmuş olan İbnü'r-Rîs, es-Semhûdî'nin daimi talebelerindendi. İbnü'r-Rîs, Beytü'l-Makdis'i ziyaret ederken deniz yolunda vefat etmiş ve naaşı denizdeki bir adaya defnedilmiştir.¹⁵⁹

13) İzzüddîn Abdüsselâm b. eş-Şeref Muhammed b. et-Takî b. Sâlih el-Medenî: 846/1443 yılında Medine'de doğmuş olan İzzüddîn Abdüsselâm'ın önemli bir özelliği, diğer bazı İslâm âlimleri gibi hiç evlenmemiş olmasıdır.¹⁶⁰

Yukarıda zikredilenlere ek olarak es-Semhûdî'nin diğer bazı belli başlı talebeleri şunlardır: Yahyâ b. Ömer b. Muhammed el-Hâşim el-Mekkî eş-Şâfiî (v. 885/1481),¹⁶¹ Ebû Sa'îd Halîfe b. Abdirrahmân b. Halîfe b. Selâme el-Buhârî el-Mâlikî,¹⁶² Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Medenî eş-Şâfiî (v. 892/1486),¹⁶³ Alî b. Muhammed el-Kâzerûnî el-Medenî (v. 892/1487),¹⁶⁴ İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim el-Hucendî el-Medenî (v. 897/1491),¹⁶⁵ İbn Celâl Muhammed b. Ahmed b. Tâhir el-Hucendî el-Medenî el-Hanefî (v. 899/1493),¹⁶⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hucendî el-Medenî el-Hanefî,¹⁶⁷ Şerefüddîn Muhammed b. Ahmed b. eş-Şufterî el-Medenî eş-Şâfiî (v. 923/1518),¹⁶⁸ Muhammed b. Sa'îd b. Ebî Bekir,¹⁶⁹ Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ez-Zerendî el-Medenî el-Hanefî,¹⁷⁰ İbnü'l-Kattân Muhammed b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Medenî eş-Şâfiî (v.

---

¹⁵⁸es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 106.

¹⁵⁹es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 134.

¹⁶⁰es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 175.

¹⁶¹es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s. 239

¹⁶²es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 320.

¹⁶³es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 298.

¹⁶⁴es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s.8.

¹⁶⁵es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 83.

¹⁶⁶es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 416.

¹⁶⁷es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 430.

¹⁶⁸es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 436.

¹⁶⁹es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 479.

¹⁷⁰es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 500.

930/1523),¹⁷¹ İbnü'l-Kâsım Muhammed b. Abdilazîz el-Mağribî el-Medenî et-Temîmî el-Mâlikî,¹⁷² İbn Ya'kûb Muhammed b. Abdilvehhâb el-Mağribî el-Medenî el-Mekkî el-Mâlikî,¹⁷³ Muhammed b. Alî b. Ömer b. el-Bennâ,¹⁷⁴ İzzüddîn Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed b. Fehd el-Hâşimî el-Mekkî eş-Şâfiî,¹⁷⁵ Salâhüddîn Muhammed b. İbrâhim b. Abdirrahmân,¹⁷⁶ Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ebi'l-Hüdâ,¹⁷⁷ Mes'ûd b. Alî er-Rakrakî el-Masmûdî el-Mağribî el-Mâlikî¹⁷⁸ ve Muhammed b. Muhammed.¹⁷⁹

1.5. İlmî Şahsiyeti ve Tarihçiliği

es-Semhûdî, eserlerinin çeşitliliği ve içeriğinden anlaşılacağı üzere bir çok ilim dalında yetkin bir âlimdi. Özellikle Medine tarihi, fıkıh, fıkıh usûlu, hadis, akaid ve kelim gibi ilimlere ait önemli eserler telif etmiş olan es-Semhûdî; kıraat, fezâil ve tasavvuf konularında da önemli eserler kaleme almıştır.

Medine, Mekke, Kahire ve Kudüs'te birçok âlimle ilim ve fikir alışverişinde bulunup onlardan dersler alan ve İslâm âleminin o günkü durumu üzerine pratik bilgiler elde eden es-Semhûdî; ilim tahsil ederken sadece kendi mezhebi olan Şâfiîmezhebinin âlimlerinden dersler almakla yetinmemiştir. O, Necmüddîn Abdurrahmân b. Abdilvâris el-Mâlikî, Zeynüddîn Kâsım b. Kutlubuğâ el-Hanefî ve İbnü'd-Deyrî Sa'düddîn Sa'd b. Muhammed b. Abdillâh gibi zamanının büyük Malikî ve Hanefîâlimlerindende dersler almıştır. Ayrıca onun talebeleri arasında değişik mezheplere mensup âlimlermevcuttu. es-Semhûdî, sadece erkek âlimlerden ders almakla kalmamıştır. Zeynep es-Süveykiyye ve Kemâliyye binti Muhammed b. Ebî Bekir b. Alî ez-Zerevî onun bayan hocalarındandır. Birçokâlim de değişik ilim dallarında es-Semhûdî'ye talebelik yapmış ve ondan istifade etmişlerdir.

¹⁷¹es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 510.

¹⁷²es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 522.

¹⁷³es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 532.

¹⁷⁴es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 546.

¹⁷⁵es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 4, s. 224.

¹⁷⁶es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 6, s.253.

¹⁷⁷es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284.

¹⁷⁸es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 10, s.156.

¹⁷⁹es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 9, s.198.

Hocaları el-Kemâl İmâmü'l-Kâmilîyye, Şerefüddîn el-Münâvî ve Nâsîrüddîn İbnü's-Sâlih tarafından ilmi, takvası ve çokça ibadet etmesinden dolayı es-Semhûdî'ye tasavvuf şeyhi olduğunun alameti olarak tasavvuf hırkası giydirilmiştir.¹⁸⁰

es-Semhûdî'nin yakın arkadaşlarından olan es-Sehâvî, onun hakkında şöyle der, "O, daima eser yazma, ilim talep etme, ibadet etme ve ilmî tartışmalarla meşguldu. İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis, hadis şerhleri vb. konulardaki bazı görüşlerine karşı kendisine yakışmayacak kadar sertleştiği olsa da, o genel manadayegâne bir insandı ve Medine ehlinin süsüydü" (c. 5, s. 247).¹⁸¹ es-Sehâvî, diğer bir yerde onun hakkında şöyle der: "es-Semhûdî; ibadet, yumuşaklık, nesep ve ilim bakımından Medine'nin büyüğüdür. Yüce Allah, onun hayatını mübarek kılmış, ona yönelik düşmanlıkları ve sıkıntıları gidermiştir." (c. 2, s. 285).¹⁸² Bazıları, es-Semhûdî'de bir sertliğin olduğunu ve bu sertliğin bütün Semhûd ailesinde görülebildiğini dile getirmiştir.¹⁸³ Siyer âlimi eş-Şâmî, onu "Şafîilerin Taybe'deki (Medine'deki) Şeyhi" diye nitelemiştir.¹⁸⁴

es-Semhûdî, kendi kabuğuna çekilip sadece ilim tahsil edip ders vermekle yetinen bir alim değildi. Aksine o, hayatın bizzat içinde yaşamış, yaşadığı belde meydana gelen değişim ve gelişmelere aktif olarak katılmış, sorumluluk almış ve yöneticilik yapmış, döneminde meydana gelen sosyal, siyasi, dinî vb. değişik konularda görüşler ileri sürmüş, tartışmalara girmiş ve hatta bu yüzden sıkıntılar yaşamış birisiydi.

es-Semhûdî'nin *Def'ut-ta'arruz ve'l-inkâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr*, *el-İntisâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr* ve *Vürûdü's-sekîne alâ büsüti'l-Medîne* gibi eserleri; çağdaşları olan Şeyh el-Ahmedî Tuğân, Şemsüddîn Muhammed b. Hatîb,¹⁸⁵ el-Vezîrî er-Rîs ve Hoca İbnü'r-Re'sen gibi bazı kimselerle yaşadığı tartışmalarının

¹⁸⁰ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 281,283.

¹⁸¹ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247.

¹⁸² es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 285.

¹⁸³ el-Hanefî el-Ensârî, s. 272.

¹⁸⁴ Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti Hayri'l-ibâd*, thk. Âdil Abdülmevcûd ve Alî Muhammed, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, c. 1, s. 4.

¹⁸⁵ es-Semhûdî, *Vefâ (es-Sâmerrâi)*, c. 2, s. 413.

sonucu kaleme alınmış eserlerdir.¹⁸⁶ Bazı tartışmaların sonucunda belli bir süre Mescid-i Nebevî'yi terk etmiş olan es-Semhûdî, bu süre zarfında Mekke'ye taşınmayı bile düşünmüştür.¹⁸⁷

Delil ve kaynaklara önem verip bid'atlere karşı duyarlı olan es-Semhûdî'nin bu özelliği, eserlerinde görülebilir. Örneğin o, *Vefâ*'nın bir yerinde şöyle der: "Cenaze namazında cenazenin ayaklarının hangi yöne uzatılacağına dair ben dört mezhebin kitaplarını inceledim, ancak bu konuda sünnetin şu veya bu olduğuna dair bir görüş göremedim" (c. 2, s.288).¹⁸⁸ Onun bu türdeki dinî duyarlılığına diğer bir örnek, şu sözlerinde kendisini göstermektedir:

Bizim zamanımızda yapılan münkerattan birisi de; taş işçileri ve marangozların mescidin içinde çalışmaları, böylece mescitte görülmeye ve kirliliğe sebep olmalarıdır. Hâlbuki bunu dışarıda yapıp malzemeyi hazır olarak içeri getirebilirler. Hem de malzemelerin eşek ve katırlarla içeri sokulması hiç hoş değildir. Bunun yerine işçiler, bu malzemeleri mescid kapısından pekâlâ alabilirler. (c. 2, s. 454)¹⁸⁹

Mescid-i Nebevî'nin orta yerine hurma ağaçlarının dikilmesini bid'at olarak gören es-Semhûdî; Şeyh el-Ahmedî Tuğân'ın oradaki hurma ağaçlarının sayısını artırma isteğine karşı gelmiş ve kendi tabiriyle bazı hayır sahiplerinin de yardımıyla ona engel olmuştur.¹⁹⁰

Ebü'l-VefâBurhânüddîn İbrâhim b. Alî b. Ferhûn el-Ya'merî el-Endelüsî'nin (v. 799/1397) teberrük için Medine haram bölgesinin toprağının alınacağı görüşünü zikrettikten sonra, buna dair bir ayet veya bir hadisin olmadığını delil gösteren es-Semhûdî, bu yüzden bu davranışın caiz olamayacağını zikretmiştir.¹⁹¹ Şu sözleri, es-Semhûdî'nin hassasiyetine başka bir örnek olarak gösterilebilir:

Ben bu yıl musallaya giderken büyük yoldan gittim, dönüşte çarşının altındaki yolu takip edip çarşıdaki havuzun yanındaki boş alana ulaştıktan sonra dönüp Medine'ye Emir'in kalesi tarafındaki kapıdan girdim. Hayırlara ancak [sünnete] tabi olmakla vebid'atlerden kaçınmakla oluşabilir. Bu mübarek günde, bir insanın Hz. Peygamber'in musallaya gittiği yoldan gitmesinden ve yüce musallada namaz kılıp

¹⁸⁶ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246.

¹⁸⁷ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 284; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246.

¹⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s.288.

¹⁸⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 454.

¹⁹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s.476.

¹⁹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.234.

yine onun döndüğü yoldan dönmesinden daha büyük bir bereket var mıdır? (c. 3, s. 136)¹⁹²

Hane-i Saadet'in etrafına yapılan maksûrenin (etrafi parmaklıklarla çevrili birazcık yüksekçe yer) kapılarının daima kapalı olmasını yanlış gören es-Semhûdî, en azından mevsim (hac döneminde) dışında o kapılardan birisinin açılması ve böylece Müslümanların onun içini ziyaret edebilmelerinin sağlanması gerektiğini zikrettikten sonra, şöyle der: "Bu nedenle Sultan Kayıtbay'la görüşüm ve onun ile bu fikrimi paylaştım ise de o, şayet Hane-i Saadet'tenbulduğum mekândan daha uzakta bir yerde bekleyebilseydim beklerdim, diyerek benim bu görüşümü kabul etmedi." (c. 2, s. 394)¹⁹³

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere es-Semhûdî, kendi görüşlerini beyan etmekten çekinmeyen bir âlimdi. Örneğin o, bazı hadislerden ve bazı âlimlerin görüşlerinden yola çıkarak Mekke'de olduğu gibi, Medine'nin de bir haram bölgesinin bulunduğuna ve orada avlanma ve ağaç kesmenin haram olduğuna inanmıştır. Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767) bunun böyle olmadığıyla ilgili görüşünü tenkit ederek bu konuda kendi görüşünü destekleyen açık ve sahih hadisler olduğunu zikretmiştir. es-Semhûdî'ye göre, bu konuda "Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım" hadisi tek başına yeterlidir.¹⁹⁴

Medine tarihçisi diye meşhur olan es-Semhûdî, Medine tarihine dair beş eser kaleme almıştır. Onun başka bir tarih eserine rastlanılmamıştır. es-Semhûdî'nin Medine tarihi eserleri incelendiğinde onun tarihçiliğiyle ilgili bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. es-Semhûdî, Medine tarihine dair eserler telif ederken büyük oranda dinî saiklerle hareket etmiştir. Çünkü o, *Vefâ*'yı kaleme alma sadedinde, Medine tarihi ile ilgilenmenin, onu kaydetmenin ve başkalarına aktarmanın dinin önemli gördüğü vazifelerden birisi olduğunu belirttikten sonra, bu konuyu incelemenin kişinin iman ve ilmini artıracağını/artırdığını kaydetmiştir.¹⁹⁵

---

¹⁹² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 136.

¹⁹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s.394.

¹⁹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.217.

¹⁹⁵ es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa*, thk. Halid Abdülğanî Mahfûz, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006, c. 1, s. 8.

Medine tarihine dair eserlerinde yazılı kayıtlar ve duyduklarından istifade eden es-Semhûdî, kendi gözlem ve tanıklıklarından da yararlanmışır. Medine'deki Tarihî eserlerle ilgili çalışma, toplantı ve düzenlemelere aktif olarak katılan es-Semhûdî, eserinde tarihî verileri bizzat test etme ve tartışma tekniğini sıkça kullanmışır. Zira tarihe dair eserlerinde azımsanamayacak bir kemiyette “ben derim ki...”, “ben inceledim...”, “ben ölçtüm...”, “ben katıldım...”, “ben şahit oldum...” ve “bu konu tetkike muhtaçtır...” gibi cümlelerle söze başlayan es-Semhûdî, bir konu veya kabul hakkında tartışma açmış veya tarih eserlerindeki verileri test etmişir.¹⁹⁶ Kaynaklarını zikretmeye özen gösteren es-Semhûdî, tarihe dair eserlerinde konuyla ilgili öncelikle tarih, coğrafya ve seyahatname türü eserlerden istifade etmişir.

Fıkıh ve hadis başta olmak üzere diğere bazı ilimlerde de yetkin birisi olan es-Semhûdî, telif ettiğı tarih eserlerinde bu ilimlerden ve bunlara ait eserlerden oldukça istifade etmişir.

es-Semhûdî, kendisinden önce yaşamış Medine tarihçilerinden etkilenmiş, içerik, yöntem ve metod gibi konularda onların eserlerinden yararlanmışır. Bununla beraber onun tarih eserlerinde özgün taraflar ve Medine tarihçiliğine getirdiğı yenilik ve katkılar da mevcuttur.¹⁹⁷

es-Semhûdî, konusu olan Medine tarihinin temel kavramlarını şu örnekte olduğu gibi doyurucu bir şekilde açıklamaya özen göstermişir:

Medînetü'r-Rasûl: Medine kelimesi, bir yere yerleşmek manasına gelen “me-de-ne” fiil kökünden türemiş olabileceğı gibi, itaat etmek anlamındaki “dâ-ne” fiilinden de türemiş olabilir. İkinci halde, kelimeye “mim” harfi fazladan eklenmişir. Bu anlamından yola çıkarak şehirde ikamet eden sultana veya Yüce Allah'a itaat edilmesinden dolayı ona bu isim verilmişir, denilebilir. Medine, sayı ve imar bakımından küçük şehirlerden büyük, büyük şehirlerden küçük birarada bulunan evler topluluğundan meydana gelen yerleşim birimidir. Birçok beldeye medine denilse de özel isim olarak sadece Hz. Peygamber'in şehri hakkında kullanılır. el-Medine

¹⁹⁶ Bu çalışmanın ikinci bölümünde buna dair örnekler verilmişir.

¹⁹⁷ Bunun ile ilgili olarak çalışmanın ikinci bölümünde “İçeriğı”, “Dili ve Yöntemi” ile “Vefâ'nın Diğere Klasik Medine Tarihi Eserleriyle Mukayesesi” alt başlıklarına bakılabilir.

denilince akla hemen onun (sav) şehri gelir ve marife olarak sadece onun (sav) şehri için kullanılır. Hz. Peygamber'in orada ikamet etmiş olması ile diğer ümmetlerin ona ve ümmetine itaat etmiş olmalarından dolayı ona bu isim verilmiştir. Medine kelimesi nekire (cins isim) olarak herhangi bir şehir için kullanılabilir. Bu iki kullanım çeşidini birbirinden ayırt etmek için Hz. Peygamber'in şehrine nispetle "medenî", başka bir şehre nispetle "medîni" denir. Medine kelimesi, Kur'an-ı Kerîm'de birkaç yerde tekrarlanmış olduğu gibi, Tevrat'ta da geçmektedir. (c. 1, s. 26)¹⁹⁸

Medine tarihine dair eserlerinde yeri geldikçe kendisinden önceki Medine tarihçilerini eleştirenes-Semhûdî,¹⁹⁹ onları takdir de etmiştir. Örneğin o, *el-Meğânimü'l-mütâbe fî me'âlimi Tâbe*'nin müellifi el-Fîrûzâbâdî için "üstatlarımın üstadı" unvanını kullanmıştır.²⁰⁰ es-Semhûdî, *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*'nin müellifi el-Merâğî için ise "şeyhlerimizin şeyhi" tabirini kullanmıştır.²⁰¹

es-Semhûdî'nin şu cümleleri onun tarihçiliğine dair bazı ipuçları vermektedir:

İbnü'n-Neccâr²⁰² ve ondan sonraki tarihçiler nasıl oluyor da Mescid-i Nebevî'nin mesafesi ile ilgili gerekli bilgileri vermemişler. el-Metarî de İbnü'n-Neccâr'a uymuş ve o da bu konuda yeterli malumat vermemiştir. Bu konuda, elimizde kala kala ana kaynaklarımız olan İbn Zebâle ve Yahya'nın eserleri kalmıştır. Zira Medine tarihine dair en eski eserler, onlarınkidir. İbn Zebâle, eserini h. 199'da telif etmiş, Yahya ise h. 277'de vefat etmiştir. İbn Şebbe ise Yahya'nın muasıryıdır. Ancak onun bu konuda bir yazısına rastlamadım. Zira o, bu konuda birşeyler zikretmiş olsaydı gerçekten çok iyi olurdu. Çünkü o, meseleleri bütün yönleriyle ele alan bir âlimdir. İbn Zebâle ise -her ne kadar zayıf bir ravi olsa da- Yahya'nın bu konuda ona muvafakat etmesiyle desteklenmiş sayılırdı. (c. 2, s. 65)²⁰³

Telif edildikleri günden bu zamana kadar es-Semhûdî'nin eserlerinden birçokâlim istifade etmiştir. Şafî mezhebinin önemli fakihlerinden İbn Hacer el-Heytemî (v. 973/1566) *Fetâvâ İbn Hacer el-Heytemî*,²⁰⁴ Zeynüddîn Abdülazîz b.

¹⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 1, s.26.

¹⁹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 65.

²⁰⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 1, s.13.

²⁰¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 334.

²⁰² İbnü'n-Neccâr; Mescid-i Nebevî'nin kapılarından, uzunluğundan ve şeklinden kısaca bahsetmiş. el-Metarî ise onun sütunlarından ve kapılarından detaylıca bahsetmiştir. Bunun için bkz. İbnü'n-Neccâr, s. 146; el-Metarî, s. 91, 103-110.

²⁰³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 65.

²⁰⁴ İbn Hacer el-Heytemî eserinde, onun *Ümniyetü'l-mü'tenîn bi-Ravzati't-tâlibîn* ve *el-Fetâvâ* adlı eserinde yer alan bazı görüş, yorum ve tercihlerine yer vermiştir. Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b.

Zeynüddîn el-Lîbârî *Fethu'l-Mübîn*,²⁰⁵ el-Mağribî er-Raşidî *Hâşiyetü Nihâyeti'l-muhtâc*,²⁰⁶ el-Büceyremî *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*,²⁰⁷ Malikîlerden Muhammed ez-Zürkânî (v. 1122/1710) *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattâi'l-İmâm Mâlik*,²⁰⁸ el-Hattâb er-Ru'aynî *Mevâhibü'l-Celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl*,²⁰⁹ Ahmed es-Sâvî *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik*,²¹⁰ Hanefîlerden İbn Abidîn *Raddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*,²¹¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî el-Mekkî el-Hanefî (v. 1098/1687) *Ğamzü uyûni'l-besâir fî şerhi'l-eşbâh ve'n-nezâir*,²¹² hadis âlimlerinden el-Emîr es-San'anî (v. 1182/1768) *Tavzîhu'l-efkâr li-me'âni Tenkîhi'l-enzâr*,²¹³ Ebü'l-Hasen Alî el-Ken'anî *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a*,²¹⁴ Zeynüddîn el-Münâvî *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*,²¹⁵ Muhammed Enverşâh el-Keşmîrî *el-Urfu's-şezâ şerhu Süneni't-Tirmizî*,²¹⁶ müfessirlerden Şihâbüddîn Ahmed el-Hafâcî *Hâşiyetü's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*,²¹⁷ Şihâbüddîn el-Âlûsî *Rûhu'l-me'âni fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-*

Muhammed b. Alî b. Hacer el-Heytemî, *Fetâvâ İbn Hacer el-Heytemî*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, trz., c. 1, s. 37, 49, c. 2, s. 156, 286, c. 4, s. 53, 54, 278, 485, c. 5, s. 446, c. 6, s. 381

²⁰⁵ Ebü Bekir Osmân b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî, *Hâşiyetü İ'âneti't-tâlibîn*, Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001, c. 4, s. 361.

²⁰⁶ Ahmed b. Abdurrezzâk b. Muhammed el-Mağribî er-Raşidî, *Hâşiyetü'l-mağribî alâ Nihâyeti'l-muhtâc*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1984, c. 1, s. 38, c. 2, s. 81, 117.

²⁰⁷ Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, c. 1, s. 50, c. 3, s. 219, 352, c. 5, s. 289, 469.

²⁰⁸ Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattâi'l-İmâm Mâlik*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411, c. 2, s. 7, c. 4, s. 293.

²⁰⁹ Şemsüddîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Hattâb er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-Celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Beyrut, Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003, c. 4, s. 29, 532, 533, 534, c. 5, s. 14.

²¹⁰ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, c. 2, s. 46.

²¹¹ İbn Abidîn Muhammed Alâüddîn Efendi, *Raddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 2000, c. 1, 558, c. 2, s. 474.

²¹² Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî el-Mekkî el-Hanefî, *Ğamzü uyûni'l-besâir fî şerhi'l-eşbâhi ve'n-nezâir*, 4 Cilt, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405, c. 4, s. 28.

²¹³ Ebü İbrâhim Muhammed b. İsmâil el-Emîr es-San'anî, *Tavzîhu'l-efkâr li-me'âni tenkîhi'l-enzâr*, thk. Ebü Abdirrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyde, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, c. 1, s. 39.

²¹⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-İrâkî el-Ken'anî, *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a*, thk. Abdullâh b. Muhammed b. es-Sıddîk el-Ğamârî, 2. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981, c. 1, s. 335.

²¹⁵ el-Münâvî, c. 1, s. 52, 56, 57, 124, 239, 240, c. 2, s. 134, 243, 286, c. 3, s. 54, 322, 476, c. 4, s. 14, 48, 487, 526, c. 5, s. 215, c. 6, s. 53, 66.

²¹⁶ Muhammed Enverşâh b. Muazzamşâh el-Keşmîrî el-Hindî, *el-Urfu's-şezâ şerhu Süneni't-Tirmizî*, thk. Muhammed Ahmed Şâkir, Beyrut, Müessesetü'd-Duhâ, trz., c. 1, s. 180, 320, c. 2, s. 16, c. 3, s. 211.

²¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şihâbüddîn el-Hafâcî el-Mısırî el-Hanefî, *Hâşiyetü's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, Beyrut, Dâru Sâdir, trz., c. 3, s. 107.

mesânî,²¹⁸Şeyh İsmâil Hakkı el-Bursevî(v. 1127/1725)*Rûhu'l-beyân*,²¹⁹Ebü't-Tayyîb Muhammed Sıddîk b. Hasen el-Kınnevcî el-Buhârî (v. 1307/1890) *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*,²²⁰ Muhammed Emîn eş-Şenkîti (v. 1393/1973) *Edvâü'l-beyân fîzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*,²²¹Muhammed Tâhir İbn Âşûr (v. 1393/1973) *et-Tahrîr ve't-tenvîr*;²²² tarih, siyer ve meğazi âlimlerinden Şihâbüddîn el-Kastallânî (v. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*,²²³ eş-ŞâmîSübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti Hayri'l-ibâd,²²⁴ Ahmed İbn Abdülhamîd el-Abbâsî*Umdetü'l-ahbâr fî medîneti'l-Muhtâr*,²²⁵Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasenî ed-Diyârbekirî (v. 966/1559) *Târîhu'l-hamîs fîahvâli enfesi'n-nefis*,²²⁶Muhammed Abdülhay b. Abdülkerîm el-Kettânî (v. 1382/1962) *et-Terâtîbü'l-idâriyye ve'l-amâlât ve's-sinâ'ât ve'l-metâcir ve'l-hâleti'l-ilmîyye elleti kânet alâahdi tesîsi'l-medîneti'l-İslâmîyye fî'l-Medîneti'l-münevvereti'l-ilmîyye*²²⁷ adlı eserlerinde, es-Semhûdî'nin eserlerinden istifade etmişlerdir.

Kendi dönemindeki sultan ve emirlerle iyi geçinen es-Semhûdî, bunun semeresi olarak özellikle Medine ve ahalisi için onlardan birçok yardım almayı başarmış ve onlara Medine'de birçok medrese, ribât ve vakıf kurdu muştur. 884/1479-80 yılındaki hac ibadeti sırasında es-Semhûdî ile tanışan ve onun dostluk ve mihmandarlığından bir hayli memnun olan Memlûk Sultanı Kayıtbay, hem es-

²¹⁸ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Alî Abdülbârî Atiyye, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1415, c. 6, s. 20, 351, c. 13, s. 257, 315, c. 14, s. 25.

²¹⁹Şeyh İsmâil Hakkı Mustafa el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, trz., c. 9, s. 423

²²⁰ Ebü't-Tayyîb Muhammed Sıddîkhân b. Hasen el-Hüseyinî el-Buhârî el-Kınnevcî, *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992, c. 5, s. 397.

²²¹ Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Şenkîti, *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, c. 8, s. 352.

²²² Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir b. Âşûr et-Tünüsî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1. baskı, Beyrut, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2000, Cüz 22, s. 30.

²²³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir Şihâbüddîn el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, Kahire, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, trz., c. 2, s. 341, Cüt 3, s. 611, 613, 615.

²²⁴ eş-Şâmî, c. 1, s. 4, c. 3, s. 344, c. 7, s. 222, c. 12, s. 246, 302, 343, 344.

²²⁵ Ahmed İbn Abdülhamîd el-Abbâsî, *Umdetü'l-ahbâr fîmedîneti'l-Muhtâr*, thk. Muhammed et-Tayyîb el-Ensârî, İskenderiye, Mektebetü ve Matbaatü'ş-Şeymâ, trz, s.239, 241, 242, 246, 252, 256.

²²⁶ Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasenî ed-Diyârbekirî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis*, Beyrut, Dâru Sâdir, c. 1, s. 347.

²²⁷ Muhammed Abdülhay b. Abdülkerîm el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye ve'l-amâlât ve's-sinâ'ât ve'l-metâcir ve'l-hâleti'l-ilmîyye elleti kânet alâ ahdi tesîsi'l-medîneti'l-İslâmîyye fî'l-Medîneti'l-münevvereti'l-ilmîyye*, thk. Abdullâh el-Hâlidî, Beyrut, 2. baskı, Dâru'l-Erkâm, c. 1, s. 25, 26, 139, 253, 317, 319, 345, 363, c. 2, s. 19, 37, 55, 68, 218, 224, 226, 286, 287.

Semhûdî'ye hem de onun aracılığıyla Medine'ye ve ahalisine birçok maddi destekte bulunmuş ve Medine'de birçok ilim ve hayır kurumu açtırmıştır. ²²⁸ O, Sultan Kayıtbay gibi yöneticileri ve onların yaptığı hayırlı işleri övmüştür. Bununla ilgili olarak es-Semhûdî, şöyle demektedir: “Onun (Sultan Kayıtbay'ın) bu hayırlı işlerinin devamlılığını sağlamak ve ondan sonra gelecek olan yöneticileri onun yaptığı hayırlı işleri yapmaya teşvik etmek amacıyla bu şekilde hareket ettim.”(c. 3, s. 43)²²⁹ es-Semhûdî, Medine şehrine ait tarihî yapıların korunması konusunda duyarlıydı. Örneğin Medine'nin mescitlerinden es-Sükyâ mescidinin yanında bulunan, ancak zamanla izi bile kalmamış olan tarihî bir kuyuyu yeniden açtırmıştır.²³⁰

1.6. Eserleri

es-Semhûdî, birçok ilim dalında eser vermiş bir İslâm alimidir. Eserlerinin çeşitliliği ve içerikleri, onun birçok ilim dalında mahir olduğunu göstermektedir. Eserlerinden bazıları basılmış olan es-Semhûdî'nin henüz yazma halinde olan telifatı da bulunmaktadır.

Eserleri incelendiğinde görüleceği üzere es-Semhûdî, İslâmî ilimlere ait genel içerikli eserler yazmaktansa hayata değen ve o gün için gerekli gördüğü özel konular ile ilgili eserler yazmayı yeğlemiştir. Örneğin o, fıkıh usûlünün bütün konularını içeren bir eser yazmayıp bunun yerine fıkıh usûlünün bir konusu olan taklîd ile ilgili *el-İkdü'l-ferîd fî ahkâmi't-taklîd* adlı bir eser kaleme almıştır. Yine o, özel sayılabilecek bir konu olan “selam verme ve alma” ile ilgili soruları cevaplayan *Tayyibü'l-keâm bi-fevâidi's-selâm* adlı bir eser kaleme aldığı gibi, Medinelilerin teravih namazını otuz altı rekât kılmalarından dolayı vitir namazında meydana gelen aksaklıkları açıkladığı ve bunları izale etmeye çalıştığı *Mesâbihu'l-kıyâm fî şehri's-siyâm* adlı bir eser telif etmiştir.²³¹ Genel hadis kitapları yazmak yerine sadece zayıf, uydurma ve aslı olmayan mevzû hadisleri içeren *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'ât* adlı bir hadis kitabı telif eden es-Semhûdî, hacimli fıkıh kitapları yazabileceği halde ibrâ ile boşanma konulu *el-Muharrer fî ta'yîni't-talâk*, imamdan

²²⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s.247; Eyyûb Sabrî, s.714.

²²⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 43.

²³⁰ es-Sehâvî, *Tuhfe*, Cilt,1, s. 40.

²³¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 182.

sonra namaza gelip imama uyma konulu *Risâletün fî şürûti/mesâili'l-imâm ve'l-mesbûk* ve mescide nakışlı halı serilmesinin hükmüvb. konuları içeren *Meseletü fîrüşî'l-büsüti'l-menkûşeadlı* fıkıh eserleri telif etmiştir.

es-Semhûdî'nin eserleri içinde Medine tarihine dair eserlerinin ayrı bir yeri vardır. Klasikmedine tarihçiliği denilince de akla ilk gelen eserlerden birisi es-Semhûdî'nin *Vefâ*'sıdır.O, Medine tarihine dair beş eser telif etmiştir. Eserlerinden *Vefâ*, *Vefâ*'nın özeti *Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâve Zirvetü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâyazma* ve basılı halde mevcuttur.*Vefâ*'nın aslı *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*Mescid-i Nebevî'de çıkan yangında zayi olmuş ve *en-Nasîhatü'l-vâcibetü'l-kabûl fî beyâni mevdi'i minberi'r-Rasûl* isekayıptır.

1. 6.1. Medine Tarihi Eserleri

1)*Zirvetü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (*Vefâü'l-vefâ bimâ/limâ yecibu li hazreti'l-Mustafâ/Zirvetü'l-vefâbimâ yecibu li-hazreti'l-Mustafâ*): es-Semhûdî,bu eserini876/1471 senesinde telif etmiştir. O, bu eserini 654/1256 yılında meydana gelen Mescid-i Nebevî'deki yangından sonra Hane-i Saadet'te Hz. Peygamber'in kabrinde bulunduğu kabirlerin üzerinde biriken yangın artıklarının temizlenmesi ile ilgili olarak kaleme aldığını belirtmiştir. Bu eserde,Mescid-i Nebevî'de kılınan teravih namazları ve kadınların oraya geliş-gidiş vakitleri gibi *Vefâ*'daolmayan bazı bilgiler de mevcuttur.Eserde Hz. Muhammed'e karşı edebli olmanın vacip olduğu, onun Kabr-i Şerîf'ini yüceltmenin gerekliliği vepeygamberlerin kabirlerindeki hayatları gibi hususlar yer almaktadır. es-Semhûdî, *Vefâ*'da bu eseri yazma sebebi ve onun içeriği ile ilgili bilgiler vermiş ve yer yer ona göndermelerde bulunmuştur.²³²

Biri İspanya, diğeri Suudi Arabistan'da olmak üzere iki ayrı yazması bulunan *Zirvetü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*Hamed el-Câsir Medine tarihi ile ilgili yazmış olduğu risaleleri içerisinde yayımlamıştır.EserinAbdurrezzâk İsâ tarafından edisyon kritiği yapılan müstakil olarak basımı 2008 yılında Kahire'de gerçekleşmiştir.²³³

²³² Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 376, 378, c. 3, s. 28, c. 5, s. 41.

²³³ Alî Rıza Karabulut, Ahmet Turan Karabulut, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi*, Kayseri, Akabe Yayınları, trz., s. 2084; es-Semhûdî, *Zirvetü'l-vefâ bimâ yecibu li-hazreti'l-Mustafâ*, 1. baskı, thk.Abdurrezzâk İsâ, Mısır, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008;Eyyüb Sabrî, s. 502, Kâtip Çelebi, c. 2, s. 2016; Hamed el-Casir, *Resâil*

2)*en-Nasihatü'l-vâcibetü'l-kabûl fî beyâni mevdi'i minberi'r-Rasûl*:Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'de bulunan minberinin yerinin tayini hususunda kaleme alınmış bir eserdir. es-Semhûdî, *Vefâ*'da bugün için kayıp olan bu risalesine göndermelerde bulunmuştur.²³⁴

3)*İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ (el-Vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ)*: es-Semhûdî'nin Medine'ye dair oldukça kapsamlı bir eser olmasını istediği, ancak Mescid-i Nebevî'de çıkan yangından dolayı diğer kitaplarıyla beraber müsveddesi yanan eseridir.²³⁵ es-Semhûdî, *Vefâ*'nın mukaddimesinde bu eserle ilgili olarak ilgili şöyle der:

Kendisine itaat edilmesinde kar, isyan edilmesinde zarar doğacak olan bir zat, benden *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* -Yüce Allah, Hz. Peygamber'in makamını yüceltsin- adlı hacimli eserimi özetleyen bir eser telif etmemi istedi. Henüz sözü edilen eserim bütün kısımlarıyla bitmemişti. O eserimin Medine tarihi ile ilgili bütün eserlerin özünü barındırmasına ve bu bağlamda eserde yer alabilecek güncel değişikliklerin yansıtıldığı bir kitap olmasına gayret etmişim. Ancak bu arzularımın gerçekleşmediğini görünce...(c. 1, s.7).²³⁶

es-Semhûdî, *Vefâ*'da “asılda beyan ettiğim üzere”, “asılda açıklamışım” vb. cümleler kullanarak yer yer *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*'ya göndermelerde bulunmuştur.²³⁷

4)*Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*: Tezin ikinci bölümü tamamen bu esere ayrılmıştır.

---

fitârîhi'l-Medîne adlı eserinde sayfa 46'dan başlayarak bu eseri incelemiş ve 95 ile 179 sayfaları arasında eserin kendisine yervermiştir. Bkz. el-Câsir, s. 46-57.

²³⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s.136; es-Semhûdî, *el-İkdü'l-ferid fî ahkâmi't-taklîd*, Beyrut, Dârü'l-Minhâc, 2011, s. 345.

²³⁵ Bazı kaynaklarda bu eserin adı *İktifâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* olarak geçmektedir (Kâtip Çelebi, c. 2, s. 2016; el-Ayderûs, s. 96; Küçükaşçı, “es-Semhûdî”, c. 38, s. 490), diğer bazı kaynaklarda *İktinâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* diye geçmektedir (İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl alâKeşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz., c. 2, s. 417); Hamed el-Câsir, eserin isminin başındaki kelimenin “İktifâ” yerine “İktidâ” olmasının daha uygun olacağını dile getirmiştir. O, buna gerekçe olarak “izinden gitmek” anlamında olan “İktifâ” kelimesinin yerine “gerektirmesi/gereği ve uymak” anlamında olan “İktidâ” kelimesini kullanmanın daha uyumlu olacağını ileri sürmüştür. Bkz. el-Câsir, s. 34. Bu çalışmada da “İktifâ” yerine “İktidâ” kelimesi tercih edilmiştir.

²³⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 1, s. 7.

²³⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 122.

5)*Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*: Bu eser, *Vefâ*'nın oldukça kısa bir özeti olarak kaleme alınmıştır. es-Semhûdî, önemli noktalara dokunmadan *Vefâ*'nın neredeyse yarısından fazlasını çıkararak bu eserini meydana getirmiştir. Bunun yanında o, *Vefâ*'da olmayan bazı bilgileri de bu özet eserine koymuştur. es-Semhûdî, bazı nüshalarda kaydedildiğine göre, bu eserini 893/1488 yılında tamamlamış ve ona *Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* adını vermiştir.²³⁸

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı, İzmir Milli Kütüphanesi, Mevlana Müzesi, Şam Zâhiriyye ve Balıkesir Kütüphanelerinde yazmaları bulunan *Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, ilk olarak 1316/1868 yılında Mısır'daki Bulak Matbaası'nda, sonraları 1972 yılında Dımaşk'ta, 1983 yılında Cidde'de yeniden basılmıştır. Eser, Aşkî Muhammed Efendi (1011/1602 veya 1603 yılında yaşıyordu)²³⁹ ve Abdullâh b. Mehmed Sâlih Eyyübî (v. 1252/1836) tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir.²⁴⁰ Abdullâh el-Hemedânî ve Aşkî Muhammed Efendi'nin babası Hafız Ömer er-Rûmî bu eseri Farsça'ya tercüme etmişlerdir.²⁴¹

1.6.2. Fıkıh ve Usûlü'l-Fıkıh Eserleri

1)*Dürerü's-sümût fî mâ li'l-vudû mine's-şurût*: es-Semhûdî, Abdestin şartlarını anlattığı bu eserini, 891/1486 yılında kaleme almıştır. Eserin mukaddimesinde, abdestin 23 şartının bulunduğuzikredilip bu şartlar açıklanmıştır. İlk kez Mısır'daki Bulak Matbaası'nda basılan eserin değişik baskıları mevcuttur.²⁴²

2)*Sadhü's-sevâci'alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*: Bu eser, Celâlüddîn el-Mahallî'nin *Şerhu Cem'i'l-cevâmi'* adlı eseri üzerine yazılmış bir haşiyedir.²⁴³

²³⁸es-Semhûdî, *Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Hamed el-Câsir, Dımaşk, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1972, s. 2.

²³⁹Aşkî Muhammed Efendi, *Ahbârü'l-Mekkiye ve tercemetü Muhtasari Hulâsati'l-vefâ*, Riyad, Câmî'atü'r-Riyâd Kısmü'l-Mahtûtât, Mahtûta nr. M. 50/1, vr.1a; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 719.

²⁴⁰Useylân, s. 162.

²⁴¹Abdullâh el-Hemedânî, *Tercemetü Hulâsati'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, İstanbul, TSMK Revan Kitaplığı, nr. 1524; es-Semhûdî, *Hulâsa*; Karabulut, s. 2083; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 719.

²⁴²es-Semhûdî, *Dürerü's-sümût fî mâ li'l-vudû mine's-şurût*, thk. Abdurraûf b. Muhammed, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2008, s.17; Karabulut, s. 2083.

²⁴³es-Semhûdî, s. 33 (Mukaddimedden).

3) *Şifâü'l-eşvâk li-hükmi mâ yeksüru bey'uhü fi'l-esvâk*: Çarşı ve pazarda çokça alınıp satılan ticaret mallarına dair fikhî hükümleri içeren bir eserdir. Müellif, bazı eserlerinde, bu eserine göndermelerde bulunmuştur.²⁴⁴ Eserin Hollanda'daki Leiden Akademisi'nde, Yemen'in başkenti Sana'daki Mektebetü'l-Câmi'i'l-Kebîr'de ve Riyad Üniversitesi Kütüphanesi'nde yazma nüshaları mevcuttur.²⁴⁵

4) *Tayyibü'l-keîâm bi-fevâidi's-selâm*: es-Semhûdî, bu eserinde hocası Kâsım b. Kutlubuğâ tarafından selam verme ve alma ile alakalı 30 sorunun toplandığını, fakat onun bu sorulara cevap vermeden vefat ettiğini zikretmiştir.

es-Semhûdî, *Tayyibü'l-keîâm bi-fevâidi's-selâm*'ı sözü geçen sorulara cevap babında yazdığını kaydetmiştir. 892/1487 yılında kaleme alınan eser, Enver b. Ebî Bekir eş-Şeyhî ed-Dâğistânî tarafından edisyon kritiği yapılmış olarak basılmıştır.²⁴⁶

5) *Risâletün fişurûti/mesâili'l-imâm ve'l-mesbûk*: Eserin yirmi 24 varaklık bir yazma nüshası Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde 336685 numara ile kayıtlıdır.²⁴⁷ Bu eserde, imam namaza başladıktan sonra ona yetişen kişilerin yapmaları gereken hususlar anlatılmıştır. Konusu bakımından bu eser, es-Semhûdî'nin *Mevâhibü'l-Kerîmi'l-Fettâh fi'l-mesbûki ve'l-müşteğili bi'l-istiftâh* ve *İkmâlü'l-mevâhibi'l-Kerîmi'l-Fettâh fi'l-mesbûki ve'l-müşteğili bi'l-istiftâh* adlı eserleriyle benzerlik arz etmektedir.

6) *Keşfü'l-cilbâb ve'l-hicâb ani'l-kudve fi's-şübbâk ve'r-rihâb*: Mescid-i Nebvî'deki balkon ve eklentilerden imama uymanın hükümlerini ele alan bir eserdir. es-Semhûdî, bu eserini *Vefâ*'da zikretmiştir.²⁴⁸

²⁴⁴ es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 31, 164.

²⁴⁵ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740.

²⁴⁶ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740; es-Semhûdî, *Şifâü'l-eşvâk li-hükmi mâ yeksüru bey'uhü fi'l-esvâk*, Riyad Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Mahtûta nr. 2762; Karabulut, s. 2084; es-Semhûdî, *Tayyibü'l-keîâm bi-fevâid'is-selâm*, thk. Enver b. Ebî Bekir eş-Şeyhî ed-Dâğistânî, Beyrut, Dârü'l-Minhâc, 2009; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1119.

²⁴⁷ es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 34 (Mukaddimedden).

²⁴⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 96; es-Semhûdî, *el-İkd*, s.34 (Mukaddimedden).

7)*el-Fevâidi'l-cemme fi'l-mesâili's-selâseti'l-mühimme*: Bu eserde, fikhın muamelat kısmına ait olan boşama üzerine yemin etmekle ilgili üç konu ele alınmıştır.²⁴⁹

8)*el-İfsâh fi şerhi'l-Îzâh fi menâsiki'l-hac*(*el-Ğurarü'l-behiyye fi şerhi'l-Menâsiki'n-Neveviyye*): Bu eser, İmâmen-Nevevî'nin hac menasikini anlatan *el-Îzâh fi menâsiki'l-hac* adlı eserinin şerhidir. EserinŞam'daki Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bir yazması mevcuttur.²⁵⁰

9)*el-İkdü'l-ferîd fi ahkâmi't-taklîd*: es-Semhûdî, mukaddimede bazılarının isteği üzerine bu eserini kaleme aldığını zikreder. Klasik fıkıh ve fıkıh usûlü eserleri arasında taklid gibi önemli bir konuyu müstakil olarak inceleyen eser sayısı pek fazla değildir. Taklîd konusunun bölümdeörneklerle etraflıca ele alan eser, bir mezhepten başka bir mezhebe geçiş ve mezhepler arası ihtilaflar hakkında önemli malumatlar içermektedir. Eserin edisyon kritiğini yapan Enver b. Ebî Bekir eş-Şeyhî ed-Dâğistânî, girişte müellif ve eser hakkında genişçebilgi vermiştir.²⁵¹ Kâtip Çelebi, sehven olsa gerek bu eserde görevlendirmelerden bahsedildiğini ifade etmiştir.²⁵²

10)*el-Fetâvâ*: Bu eser, Medine'ninkendi zamanındaki en büyük Şafiîâlimlerinden olan es-Semhûdî'nin değişik fikhî meselelerle ilgili vermiş olduğu fetvalardan meydana gelmiştir.Basımı henüz yapılmamış olan eserin Kahire'de yazmabir nüshası bulunmaktadır.²⁵³

11)*Ümniyetü'l-mü'tenîn bi-Ravzati't-tâlibîn*:Bu eser,es-Semhûdî'nin İmâm Nevevî'nin fıkıh kitabı olan *Ravzatü't-tâlibîn* üzerine yazmış olduğu bir haşiyesidir. Bu haliyle eser, ribâ (faiz) babına kadar telif edilebilmiş görünmektedir. Henüz basılmamış olan eserin Suudi Arabistan ve Mısır'daki bazı kütüphanelerde yazmaları mevcuttur.²⁵⁴

²⁴⁹ es-Semhûdî, *el-İkd*, s.33 (Mukaddimeden).

²⁵⁰ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247; el-Ayderûs, s. 97; Karabulut, s. 2084;Kâtip Çelebi, c. 1, s. 210.

²⁵¹ es-Semhûdî, *el-İkdü'l-ferîd fi ahkâmi't-taklîd*, Beyrut, Dârü'l-Minhâc, 2011.

²⁵² Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1151.

²⁵³ ez-Ziriklî, c. 4, s. 307; Karabulut, s. 2084.

²⁵⁴ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740. el-Ayderûs, s. 97; el-Bağdâdî, *Îzâh*, c. 1, s. 127.

12) *Mevâhibü'l-Kerîmi'l-Fettâh fî'l-mesbûki ve'l-müşteğil bi'l-istiftâh*: Eserin Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası mevcuttur. Günlerden bir gün es-Semhûdî, yatsı namazında cematin sonunda imama uymuş, namazda başına gelen bir durum üzerine denamaza sonradan yetişmiş kişinin ne yapması gerektiğini içeren bu eseri telif etmiştir. es-Semhûdî bu eser ve onun zeyli olan *İkmâlü'l-mevâhibi'l-Kerîmi'l-Fettâh fî'l-mesbûki ve'l-müşteğili bi'l-istiftâh* eserlerini *Cevâhirü'l-ikdeyn fî fazli'ş-şerefeyn* adlı eserinde kaleme alınma sebepleri ile beraber zikretmiştir.²⁵⁵

13) *İkmâlü'l-mevâhibi'l-Kerîmi'l-Fettâh fî'l-mesbûki ve'l-müşteğil bi'l-istiftâh*: Bu eser, es-Semhûdî'nin önceden telif etmiş olduğu *Mevâhibü'l-Kerîmi'l-Fettâh fî'l-mesbûki ve'l-müşteğili bi'l-istiftâh* adlı eserinin zeylidir.²⁵⁶

14) *el-Lü'lü'ü'l-mensûre fî nasîhati'l-vülâti'l-umûr*: Suudi Arabistan ve İrlanda'da yazma nüshaları olan eser, henüz basılmamıştır. Eser, devlet idarecilerine öğütler içeren siyasetname türü eserlerdendir.²⁵⁷

15) *el-Muharrer fî ta'yîni't-talâk*: es-Semhûdî, eserinin mukaddimesinde bu eseri özellikle Mekke ve Medine'de yaygın olan "ibrâ ile boşanma" hususunda kaleme aldığını ve eserinde bu konuyu yedi kısımda incelediğini kaydetmiştir. Eserin, Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası mevcuttur.²⁵⁸

16) *Risâletün fî hükmi'l-ihsâr mine'l-hac*: Bu eserde, hac veya umre ibadetine başladıktan sonra -fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere- ortaya çıkan bazı engellerden dolayı bu ibadetlerin rükünlerinden bazılarını yapamama hususu ve bunun üzerine terettüp eden hükümler ele alınmıştır.²⁵⁹

---

²⁵⁵ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1896; es-Semhûdî, *Cevâhir*, s.169.

²⁵⁶ Kâtip Çelebi, c. 1, s. 144; el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740; es-Semhûdî, *Cevâhir*, s.169.

²⁵⁷ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740; el-Bağdâdî, *İzâh*, c. 2, s. 417.

²⁵⁸ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s.740; es-Semhûdî, *el-Muharrer fî ta'yîni't-talâk*, Kahire, Ezher Kütüphanesi, Mahtuta nr. 337228, vr. 1a.

²⁵⁹ es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 34 (Mukaddimededen).

17)*Şerhu Minhâci't-tâlibîn*: Bu eser, İmâmen-Nevevî'nin meşhur fıkıh eseri *Minhâcü't-tâlibîn*²⁶⁰ üzerine telif edilmiş bir şerhtir.²⁶¹

18)*Meseletü fîrüşî'l-büsüti'l-menkûşe*: Bu eser, Mescid-i Nebevî'ye işlemeli kilim ve halıların serilmesi ile ilgili olarak kaleme alınmış bir reddiyedir.es-Semhûdî'nin yaşadığı dönemde Kahireliâlimler, bu kitaba takrizler yazmışlardır.²⁶²

19)*Def'ut-ta'arruz ve'l-inkâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr*: es-Semhûdî, bu reddiyesinde Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî er-Raymî'nin (v. 791/1388)*Delâletü'l-müsterşidîn alâ enne'r-Ravzete mine'l-Mescid* adlı eseriyleSafiyüddîn el-KâzerûnîAhmed b. Muhammed tarafından bu esere yazılan reddiyeyiözetlemiştir.

es-Semhûdî, *Vürüdü's-sekîne alâ büsüti'l-Medîne* adlı eserinin mukaddimesinde,*Def'ut-ta'arruz* üzerinde “vakıftır” yazısı nakşedilmiş kilim ve halıların Ravza-i Mutahhara'ya serilmesine itiraz edip onları kaldırtan birilerine reddiye olarak yazdığını belirtmiştir. es-Semhûdî*Vefâ*'da bu eserine göndermelerde bulunmuştur.²⁶³

20)*el-İntisâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr*: Eser, *Def'ut-ta'arruz ve'l-inkâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr* eserinden sonra aynı konuda ve yine bazılarına reddiye olarak kaleme alınmış bir eserdir.²⁶⁴

21)*Vürüdü's-sekîne alâ büsüti'l-Medîne*: Bu eser, *Def'ut-ta'arruz ve'l-inkâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr*ve *el-İntisâr li-büsüti Ravzati'l-Muhtâr*adlı eserlerinin bir özeti olarak kaleme alınmıştır.²⁶⁵

---

²⁶⁰ Ebû Zekeriya Yahyâ b. Şerefen-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2011.

²⁶¹ Karabulut, s. 2084.

²⁶² es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246.

²⁶³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s.160, 170, 290; el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740; es-Semhûdî, *el-İkd*, s.32(Mukaddimededen).

²⁶⁴ es-Semhûdî, *el-İkd*, s.34 (Mukaddimededen).

²⁶⁵ es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 247; es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 5, s. 284.

22) *el-Kavlü'l-müstecâd fî şerhi Kitâbi Ümmehâti'l-evlâd*: Bu eser, fikhî bir tabir olan “ümmü'l-veled”e (sahibinden çocuk doğurmuş cariye) dair hükümleri içeren *Kitâbu Ümmehâti'l-evlâd* adlı eserin üzerine yazılmış bir şerhtir.²⁶⁶

23) *Mesâbihu'l-kıyâm fî şehri's-siyâm*: es-Semhûdî, *Vefâ'da* kendisine atıfta bulunduğu bu eseri, Medine’de Ramazan ayında kılınan teravih namazlarına ve vitir namazına ayırmıştır. es-Semhûdî *Vefâ'da* şöyle demektedir:

Medineliler Yatsı namazından sonra 20 rekât, gecenin sonunda ise kalan 16 rekâtı kılarlardı. Bundan dolayı vitir namazına hâlel gelince biz, bu konudaki uyarılarımızı *Mesâbihu'l-kıyâm fî şehri's-siyâm* adlı eserimizde zikrettik. Ben onlarabı sıkıntıyı nasıl giderebileceklerini anlattım. Bir süre benim onlara anlattığım şekilde hareket ettiler...” (c. 1, s. 182)²⁶⁷

1.6.3. Hadis Eserleri

1) *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'ât*: Eserde halk arasında yaygın olan zayıf, uydurma ve aslı olmayan hadisler alfabetik bir sırayla toplanmıştır. Beyrut’ta Muhammed Abdülkâdir Atâ tarafından, Riyad’ta Muhammed İshâk es-Selefi tarafından edisyon kritiği yapılmış olarak basılan eserin Dünya’nın değişik kütüphanelerinde birçok yazması mevcuttur.²⁶⁸ Bazı hadis araştırmacıları, bu eseri kendi türündeki en eski eserler arasında değerlendirmiştir.²⁶⁹

2) *Hatm İbn Mâce*: Zeynüddîn Muhammed Abdurraûf b. Tâci'l-Ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (v. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* adlı eserinde cennetin gökyüzünde olduğuna dair bir hadisi ele alırken “es-Semhûdî de *Hatmü İbn Mâce*’de bunu zikretmiştir” der.²⁷⁰

1.6.4. Akaid ve Kelam Eserleri

1) *İzâhu'l-beyân li-mâ'fîmâ erâdehü'l-hüccce min leyse fîl-ımkân ebde'a mimmâ kân*: Eser, İmâmel-Ğazâlî’nin kelâm ilminin önemli bir tartışma konusuyla

²⁶⁶ Karabulut, s. 2084.

²⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 182.

²⁶⁸ es-Semhûdî, *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'ât*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986; *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'ât*, thk. Muhammed İshâk es-Selefi, Riyad, Dârü'l-Livâ, 1981.

²⁶⁹ Yûsuf Abdurrahmân el-Mer'âşlî, *İlmü fehreseti'l-hadîs*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, trz., s. 24.

²⁷⁰ Bunun bir eser adı olup olmadığı tarafımızca netleştirilemedi. Alıntı için bkz. Zeynüddîn Abdurraûf b. Tâci'l-Ârifîn el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, c. 3, s. 476.

ilgili zikrettiği “varolandan daha mükemmeli mümkün değildir” sözünü konu edinmiştir. Onun bu sözyle ne anlatmak istediği ve bu sözden ne anlaşılması gerektiğine dair bazıakidevî meseleleri içeren eserin Süleymaniye, Ayasofya, Almanya Kraliyet ve Ezher Üniversitesi gibi Dünya’nın değişik kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁷¹

2)*el-Envârü’s-seniyye fîcevbeti es’ileti’l-Yemeniyye*: es-Semhûdî, bu eserinde Şeyh EbûAbdillâh el-Yemenî tarafından sorulan 8 soruya cevaplar vermiştir. 907/1502 yılında kaleme alınmış olan eserin bir yazma nüshası Fas’ın Rabat şehrindeki Medresetü’l-Ulyâ Kütüphanesi’nde 530/5 numara ile kayıtlıdır. Eserin diğer bir yazma nüshası ise Tunus’ta Hasen Hasenî Abdülvehhâb’ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁷²

3)*Tahkîku’l-makâle fî umûmi’r-risâle*: Eser, peygamberliğin sadece belli bir zaman ve kavim ile sınırlandırılmayacağını, aksine her zaman ve tüm milletler için geçerli olduğuna dair delilleri içermektedir.²⁷³

1.6.5. Fezâil Eserleri

1)*el-Cevherü’s-şeffâf fî fezâili’l-eşrâf*: Seyyid ve şeriflerin faziletlerini konu edinen eserin el-Haramü’l-Mekkî Kütüphanesi’nde 39 numarada kayıtlı bir yazma nüshası mevcuttur.²⁷⁴ Bu eserin es-Semhûdî’nin kardeşinin oğlu İbrâhimes-Semhûdî tarafından kaleme alınan *el-İşrâf alâ fezâili’l-eşrâf* adlı eserin aynısı olması muhtemeldir. Çünkü es-Semhûdî’nin bu isimde bir eseri olmuş olsaydı, yeğeni İbrâhimes-Semhûdî, içeriği ve adı neredeyse onun eseriyle aynı olan bu eserden mutlaka bahsedirdi.²⁷⁵

2)*Cevâhirü’l-ikdeyn fî fazli’s-şerefeyn şerefi’l-ilmî’l-celî ve’n-nesebi’l-alî*: Hayrûddîn ez-Ziriklî, bu eserin bir nüshasını Manisa’da gördüğünü ve bu nüshanın h.

²⁷¹ el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s.740; es-Semhûdî, *el-İkd*, s.31 (Mukaddimededen).

²⁷² el-Câsir, s. 34; Karabulut, s. 2083.

²⁷³ es-Semhûdî, *el-İkd*, s.34 (Mukaddimededen).

²⁷⁴ es-Semhûdî, *el-İkd*, s.34 (Mukaddimededen).

²⁷⁵ İbrâhim el-Hüseynî eş-Şafî es-Semhûdî, *el-İşrâf alâ fezâili’l-eşrâf*, Kahire, Dârü’l-Kütübi’l-Misriyye, Mahtûta nr. 5/28, vr. 2 a, vr. 109 a.

930 yılında yazılmış olduğunu belirtir.²⁷⁶ İbrâhim es-Semhûdî, bir önceki eser işlenirken sözügeçen eserinin mukaddimesinde, eserini amcası Nûrüdîn es-Semhûdî'nin *Cevâhirü'l-ikdeyn fî fazli's-şerefeyn şerefi'l-ilmî'l-celî ve'n-nesebi'l-ali* adlı eserinden özetleyerek yazdığını belirtmiştir.²⁷⁷ Eserde evvela ilim ve âlimlerin önemi; ilmin nasıl ve hangi şartlarla tahsil edilebileceği gibi hususlar zikredilmiştir. Buna, kütüphaneler ve oralardan nasıl kitap alınacağı; ders çalışma vakitleri ve ders çalışmanın önemi gibi konularda eklenmiştir. Eserin ikinci kısmında Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'inin nesebi ve konumu anlatılmıştır. Şam'daki Zâhiriye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası bulunana eser, Mustafa Abdülkâdir Atâtarafından edisyon kritiği yapılmış olarak Beyrut'ta; Musâ Benây el-Alîlî tarafından edisyon kritiği yapılmış olarak Bağdat'ta basılmıştır.²⁷⁸

3) *Erbe'ün hadîsen fî fazli'r-remyi bi's-sihâm*: Ok atmanın faziletine dair kırk hadis içeren bir eserdir.²⁷⁹

1.6.6. Nahiv ve Lügat Eserleri

1) *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*: Nahiv dalında meşhur bir metin olan *Metnü'l-Âcurrûmiyye* üzerine yazılmış bir şerhtir.

2) *Şerhu Müsellesi Kutrub*: Bir lügat kitabı olan *Müsellesü Kutrub*'un şerhidir. Metin eserin sahibi Kutrub, büyük nahiv âlimi Sibeveyh'in öğrencilerindendir.

3) *Tahmîsü Müsellesi Kutrub*: *Müsellesü Kutrub*'un her bir beytinin başına aynı ölçüde üç dize eklenerek oluşturulmuş bir nahiv eseridir.²⁸⁰

1.6.7. Çeşitli Konulardaki Diğer Eserleri

1) *Akvâlü'l-müsfire an delâili'l-mağfire*: 880/1475 yılında kaleme alınmış olan eserin Basra'daki Abbâsîye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası mevcuttur.²⁸¹ Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde, beş vakit namazın günahlara kefareti

²⁷⁶ ez-Ziriklî, c. 4, s. 307.

²⁷⁷ İbrâhimes-Semhûdî, vr. 2a, vr. 109a.

²⁷⁸ es-Semhûdî, *Cevâhir*, c. 1, s. 30-32; Karabulut, s. 2083.

²⁷⁹ es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 33 (Mukaddimededen).

²⁸⁰ Nahiv ve lügat ile ilgili eserleri için bkz. es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 33 (Mukaddimededen).

²⁸¹ Karabulut, s. 2083.

olmasıyla ilgili hadis; ikinci bölümünde bazı salih ameller neticesinde tevbe edilmemiş olursa da bütün günahların afedileceği hususu; üçüncü bölümünde ise geçmiş ve gelecek günahların nasıl afolunacağı vb. konular ele alınmıştır. Eserin Ezher Üniversitesi, Almanya Kraliyet ve Princeton Kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur.²⁸²

2) *Nasihatü'l-lebîb fî mer'a'l-Habîb*: Hz. Peygamber'i rüyada görmeye dair bir eserdir. es-Semhûdî, *Vefâ*'da bu eserini zikretmiştir.²⁸³

3) *el-Mevahibü'r-rabbâniyye fî vakfi'l-Osmâniyye*:²⁸⁴ Bu eserle ilgili kaynaklarda -ismi ve es-Semhûdî'ye nisbeti dışında- bir bilgiye rastlanılmamıştır. Adında geçen "vakıf" ve "Osmaniyye" sözcüklerinden yola çıkarak bu eserin kıraat ilmine ait olabileceği düşünülebilir. İkinci ve uzak ihtimal ise, bu eserin Osmanlı hâkimiyetinde yaşamamış es-Semhûdî'ye ait olmadığıdır.

1.6.8. Şiirleri

1) *Kasîdetün fî medhi'n-nebevî*: es-Semhûdî, bir defasında başına gelen bir olaydan dolayı sıkıntı yaşadığını ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp 60 beyitten fazla olan bir kasidesini okuduğunu zikretmiştir. Ayrıca o, bu kasideyi okuduğu gece büyük bir yardımı müjdeleyen bir rüya gördüğünü, rüyadaki yardımın gerçek hayatta da aynengerçekleştiğini zikretmiştir.²⁸⁵

---

²⁸² es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 31 (Mukaddimeden).

²⁸³ es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 35 (Mukaddimeden).

²⁸⁴ es-Semhûdî, *el-İkd*, s.35 (Mukaddimeden).

²⁸⁵ es-Semhûdî, *Cevâhir*, s. 169; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 84-85; es-Semhûdî'nin bütün eserleri için bkz. el-Ayderûs, s. 97; ez-Ziriklî, c. 4, s. 307; es-Sehâvî, et-*Tuhfe*, c. 2, s. 283-284; es-Sehâvî, *ed-Dav*, c. 5, s. 246-247; el-Bağdâdî, *Hediyye*, c. 1, s. 740; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 2016; İbnü'l-İmâd, c. 10, s. 74; es-Semhûdî, *el-İkd*, s. 29-34 (Mukaddimeden); Mühaysin, c. 2, s. 266.

İKİNCİ BÖLÜM

VEFÂÜ'L-VEFÂ Bİ-AHBÂRİ DÂRİ'L-MUSTAFÂ

2.1. Tercüme, Neşir ve Yazmaları

Vefâ'nın Dünya'nmdeğişik birçok kütüphanesinde bulunan nüshaları buldukları yerleri, istinsah tarihleri ve numaraları şöyledir: İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, h. 1006 yılı, nr. 19067; Kara Mustafa Kütüphanesi, h. 1006,nr. 400; İngiltere Müzesi,h. 1016 yılı, nr. 9971/Add;Fas Karaviyyîn Kütüphanesi, nr. 542; Rağıp Paşa Kütüphanesi, nr. 838; Riyad Melik Fehd Kütüphanesinr. 91;Medine I. Mahmûd Kütüphanesi, nr. 2571;Medine II. Mahmûd Kütüphanesi,nr. 2570.

2011 yılında *Vefâ*'nın edisyon kritiğini yapan Kâsım es-Sâmerrâî, onun Rampur, Campridge, Bankipur, Rabat ve Taşkent kütüphanelerinde bulunan, ancak kendisinin bile henüz ulaşamadığı bazı yazma nüshalarının olduğunu kaydetmiştir²⁸⁶

Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, Sultan Abdülmecid'in isteği üzerine *Ta'tîru ercâi'd-devleti'l-mecîdiyye bi-tayyîbî ahbâri beledi Hayri'l-beriyye*adında 3 ciltlik bir Medine tarihi eseri kaleme almıştır.İlk iki cildi,*Vefâ*'nınşerhli ve muhtasar denilebilecektercümesi olan*Ta'tîru ercâi'd-devleti'l-mecîdiyye bi-tayyîbî ahbâri beledi Hayri'l-beriyye'nin* son cildinde Aşkî Mustafa Efendî,Medine'de kaldığı süre içinde elde ettiği müşahadelerini aktarmıştır.²⁸⁷ Ayrıca o,Farsça, Arapça ve Türkçe yüzü aşkın eser arasındantercüme için bu eseri uygun gördüğünü belirtmiştir.²⁸⁸12

²⁸⁶Karabulut, s. 2084; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.13 (mukaddimeden).

²⁸⁷Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, *Ta'tîru ercâi'd-devleti'l-mecîdiyye bi-tayyîbi ahbâri beledi Hayri'l-beriyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nr. 1488-1490, vr. 10 b -11 a; Mehmet Şamil Baş, "Aşkî Mustafa Efendî'nin Hayatı Eserleri ve Sâkînâme Mesnevîsi",*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,S. 35, 2012, s. 251;İsmâîl E. Erünsal, *Osmanlı kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, İstanbul, Timaş Yayıncılık, 2014, s. 171, 172, 175, 176;bu eser, bazı kaynaklarda sehven *Hulâsatü'l-vefâ*'nın tercümesi olarak zikredilmiştir. Örnek için bkz. Useylân, s. 63, 167.

²⁸⁸Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 11 a.

Rebûlevvel 1258 (23 Nisan 1842)tarihinde eserine başlayıp Cemâziyelevvel 1263/ Nisan1847 yılında eserinibitirdiğini ifade eden Aşkî Mustafa Efendî, hadis senedleri gibi bazı hususları hazf ettiğini, sahih görüşleri alıp ihtilaflı olan görüşleri terk ettiğini, muteber eserlerden konuyla ilgili alıntılar yaptığını,²⁸⁹tercümeye bazı güzel şiir ve naatlar ilave ettiğini ve anlaşılması zor olan ibare ve sözcüklerden kaçındığını zikrettikten sonra, bu eserin herkesin istifade edebileceği bir eser olmasına gayret ettiğini ifade etmiştir. Onun tercümesinde, dokuzbab, yüz yirmi iki fasıl ve bir hatime mevcuttur.²⁹⁰

İçerik ile ilgili Aşkî Mustafa Efendî'nin belirttiği hususlara ek olarak eserde,Osmanlı dönemi padişahlarından ve onların dönemlerinde meydana gelen bazı olaylardan örnekler verildiği görülmektedir. Örneğin Muaviye'nin tahkimden sonra kendisi için bey'at alsın diye Medine'ye gönderdiği Busr b. Ertât'ın Medine'de yapıp ettikleri sadedinde Aşkî Mustafa Efendî, Sultan II Mahmud'un Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya Medine ve Hicaz topraklarında ortaya çıkan Vahhabî grubunun yakalanıp cezalandırılmasını içeren fermanını gönderdiği ve sonrasında valinin bu doğrultuda yapıp ettiklerini zikretmiştir.²⁹¹Başka bir yerde Aşkî Mustafa Efendî, 1247 yılının Ramazan ayının sonlarından başlamak üzere Mekke'de meydana gelen veba salgınında her gün yaklaşık iki yüz insanın öldüğünü belirtmiştir. Özellikle hacca yakın, Arafat ve Mina günlerinde bu veba sonucu birçok insanın vefat ettiğini kaydetmiştir.Onun anlatımına göre, toplamda onbinden fazla insanın hayatını kaybettiği o günlerde yüzlerce ölü, bir hendeğe konulur ve üzerlerine toprak atılırdı.²⁹² O, bazen tercümeyi bırakıp konuyla ilgili eklemelerde bulunmuştur. Örneğin Medine'nin hususiyetlerinin ele alındığı ikinci bab yedinci fasılın hemen başında Hz. Peygamber'in yaratılışı ile ilgili olarak 6 sayfa eklemede bulunmuştur.²⁹³

---

²⁸⁹Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, Medine'nin isimlerinden sonra Hz. Peygamber'in -sayısı 500'ü bulan- isimlerini zikretmiştir.Bkz. *Ta'tîru ercâi'd-devleti'l-mecîdiyye bi-ahbâri bi-tayyîbî beledi Hayri'l-beriyye*, vr. 27 a - 29 b.

²⁹⁰Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 11b;Aşkî Mustafa Efendî'nin tercümesi, bugünkü bilinen tercümelere farklıdır. Öyleki onun tercüme etmediği sayfalar olduğu gibi, bir sayfa içinde terceme etmeden geçtiği paragraflar ve cümlelerde bir hayli fazladır. Çoğunlukla bir paragrafı okuyup ondan anladığını veya özetini yazmıştır. Bu durum onun bariz tercüme hataları yapmasına da neden olmuştur. Bunun için bkz. Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 40 b, 50 a, 50 b, 61 a.

²⁹¹Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 39 b - 40 a.

²⁹²Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 52 a.

²⁹³Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 55 b - 58 b.

Aşkî Mustafa Efendî'nin eserinde zikrettiği çoğu şiirler kendisine aittir. Zira onun şiirlerinin son beyitlerinde genellikle "Aşkî" nisbesi kullanılmış ve bazen de şiirlerin hemen öncesinde şiirin ona ait olduğunu ifade eden "li-mütercimihî" ibaresi eklenmiştir.²⁹⁴ Örneğin eserin Medine'de yaşamaya teşvik edilmesi gibi hususları içeren ikinci babının ikinci faslının sonundaki şu 14 beyitlik şiir ona aittir:

Huzur-u hazrete geldim perişân	Fakir-i bînevâ muhtaç hayran
Günahım vezn olunsa rûz-i mahşer	Gelir elbet bende ziyade isyan
Cemi-i âlemin isyan sandalı	Eder derya-yı isyanımda cevelan
Şefîlmüznibinin bâb-ı lütfü	Melâz-ı merciim ettim fidacan
Edepsiz mücrimim Ya Rab lütfet	Bana hüsn-ü edep sen eyle ihсан
İrade elde yok tevfiğe muhtaç	Dilimde nale-i feryad-ı efgan
Amelde müflisin yok şirkim ancak	Gani et kale-i afvınla gûfran
Dilem lütfünle pak et masivadan	Ola bir katre-i aşkınla suzan
Fakire rehber olsun aşk-ı Ahmed	Edem tagülşen-i vahdette seyran
Dökem eşk-i serşikem naleler ile	Ferahla didem olsun şöyle giryan
Günahım çok diye etmem şikâyet	Ani bir katre rahmet mahve şayan
Tücâh-ı Fahr-i âlemde İlahi	Lisan-ı kalbimi hıfz eyle her an
Mücvir-i bîdedep Aşkî kulundur	Salat hem selam olsun hezaran
Dahi evlâd-ı ashâb-ı kirâma	Dahi ezvâc-ı pakine be her an

(vr. 42 a.)²⁹⁵

Yine Medine'nin hususiyetlerinin ele alındığı ikinci babın yedinci faslının sonunda Medine konulu şu şiir ona aittir:

Medine secdegah-ı aşıkandır	Medine nur-u çeşm-ı arifandır
Hasayisdan biri yüz bine madud	Ki zira merkad-ı Fahr-ı cihandır
Medine menba-ı ilm ve hayâdır	Medine maden-i din-u imandır
Medine ravza-yı bağ-ı İremdir	Medine hem metaf-ı kudsiyandır
Medine vahy-ı Kur'an menzildir	Medine nurbahş-ı du cihandır
Medine şehsuvar-ı enbiyanın	Hakikat-ı tahtgahına mekândır
Nazargah-ı ilahidir Medine	Medine rahmet-i feyz-i feşandır
Medine mazhar-ı zat-ı tecelli	Makarrı evlaya kutbu zamandır
Medine dar-ı ensar muhacir	Medine nur-u çeşm-i ins-u candır
Ebubekir Ömer iki cihanda	Rasül-e ekreme hemser-i iyandır
Medine fahr ederse hem sezadır	Ki zira kadri berter asimandır
Medine mahv-ı isyan hatadır	Medine mümine dar-ı emandır
Girip "Aşkî" muhabbet potasına	Ani kal eyleyen ah ve figandır
Muhabet ateşi ile cism-i fani	Edegör kim seza-yı mihribandır
Habibinle beni haşret bu yerde	Habibin hürmeti İrem'e candır
Eger ilm ve amel dava edersem	Benim bu sözlerim cümle yalandır
Bele mihr-i muhabbet Âl-i Ahmed	Derunumda yanar şem'ı nihandır
Gülsümbül salat hem selamım	Habib-i âl-i ashaba feşandır.

(vr. 66 a – 66 b.)²⁹⁶

²⁹⁴Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 55 a, 59 b, 66 a.

²⁹⁵Aşkî Mustafa Efendîel-Kilisî, vr. 42 a.

Aşkî Mustafa Efendî, tercümesinde asıl eserin sahibini anarken genellikle “Sahibü’t-Târîh”, “Sahibü’t-Târîh İmam Semhûdî” ve “Sahibü’t-Târîh Seyyîd Semhûdî” gibi nitelendirmelerde bulunurken kendisi için “Mütercim Aşkî” tabirini kullanmıştır.²⁹⁷

Birçok defa basımı yapılan *Vefâ*’nın, 1326/1908 yılında ilk kez Kahire’deki cüz olarak tıpkıbasımı yapılmıştır.²⁹⁸ 1346 yılında aynı şekilde ikinci kez basılan eser, 1374/1955 yılında Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd tarafından edisyon kritiği yapılarak iki cüz halinde Kahire’de basılmıştır. 1419/1998 yılında Beyrut’ta Halid Abdülğanî Mahfûz tarafından edisyon kritiği yapılarak dört cüz halinde basılan *Vefâ*, 2001 ve 2011 yılında Kâsimes-Sâmerrâî tarafından edisyon kritiği yapılmış ve beş cilt olarak basılmıştır.²⁹⁹

Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd neşrinde *Vefâ*’nın es-Semhûdî’nin Medine tarihine dair üç eserinden ikincisi olduğu belirtilmiştir.³⁰⁰ es-Semhûdî’ye dair iki sayfanın bulunduğu bu neşirde diğer neşirlerde bulunmayan sayfa kenarlarındaki konu başlıkları dikkat çekmektedir.³⁰¹ Dipnotlarda ise sadece bazı kelime, kavram ve cümlelerin kısaca açıklamalarıyla yetinilmiştir. Ayrıca bu neşirde herhangi bir fihrist bulunmamaktadır.³⁰²

Halid Abdülğanî Mahfûz neşrinde yarım sayfa kadar mukaddime ve yarım sayfa kadar es-Semhûdî’nin çok kısa bir hal tercümesi verilmiş olup dipnotlarda sadece bazı kelimelerin açıklamaları verilmiştir. Bu neşirde de herhangi bir fihriste rastlanılmamaktadır.³⁰³

---

²⁹⁶ Aşkî Mustafa Efendî el-Kilisî, vr. 66 a- 66 b.

²⁹⁷ Aşkî Mustafa Efendî el-Kilisî, vr. 39 b, vr. 49 a.

²⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ*, Kahire, Matbaatü’l-âdâb ve’l-Müeyyed, 1326.

²⁹⁹ Karabulut, s. 2084; Son üç baskı için bkz. es-Semhûdî, *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1955; es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz); es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî).

³⁰⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (Abdülhamîd), s. 2.

³⁰¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (Abdülhamîd), s. 105, 114.

³⁰² es-Semhûdî, *Vefâ* (Abdülhamîd), s. 117, 118, 119.

³⁰³ es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), s. 3-7.

Çalışmada esas alınan Kâsım es-Sâmerrâî'nin 2011 yılındaki neşri, yaklaşık kırk sayfalık bir mukaddime içermektedir.³⁰⁴ Naşir dipnotlarda bazı kelime ve kavramların manası, hadis tahricleri, ayet numaraları, es-Semhûdîve eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Neşrin sonunda içindekiler, eserde yer alan ayet ve hadisler, şahıs isimleri, kabile ve topluluk isimleri, yer isimleri ve kitap isimlerini içeren beş farklı fihrist bulunmaktadır.³⁰⁵

Mevcut baskılar arasında bazı yerlerde çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd ve Halid Abdülğânî Mahfûz'un neşrinde Kadı Ebü't-Tayyîb'in "hac ve umre yaptıktan sonra Hz. Peygamber'i ziyaret etmek mustehaptır" sözü mevcutken Kâsım es-Sâmerrâî'nin neşrinde bu cümleye rastlanılmamaktadır.³⁰⁶

2. 2. İçeriği

Çalışmaya esas alınan *Vefâ*'nın neşri beş cilt olup bir mukaddime, sekiz bab ve seksen dokuz fası içermektedir. Birinci bapta Medine'nin isimleri; ikinci bapta onun faziletleri ve tarihsel süreçteki gelişimi; üçüncü bapta hicretten önce ve hicret yıllarında Medine sakinleri ele alınmıştır. Dördüncü bapta Mescid-i Nebevî, Hz. Peygamber'in evi, bu ikisinin çevresindeki diğer yerleşim alanları, Medine pazarı, muhacirlerin evleri; beşinci bapta Hz. Peygamber'in bayram namazgâhı, Medine'nin diğer mescitleri, Bakîmezarlığı, buraya defnedilen meşhur şahsiyetlerin kabirleri ve Uhud dağı ile orada şehit olanlar; altıncı bapta Medine'nin bereketli kuyuları, Hz. Peygamber'e nisbet edilen kaynak suları, ağaçlık ve hurmalıklar ile onun sefer ve gazvelerinde namaz kıldığı mescitler; yedinci bapta Medine'deki vadi, dağ, tepe, kuru vb. yerler ele alınmıştır. Son bab olan sekizinci bapta isdelilleriyle Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmenin önemi ve adabı genişçe anlatılmıştır.³⁰⁷

Eserin kaleme alınışı ile ilgili olarak es-Semhûdî, mukaddimesinde şöyle der: "Bu yeni çalışmanın, bırakın kendisi gibi muhtasar eserlerde, belki hacimli pek çok

³⁰⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 7-40.

³⁰⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 163.

³⁰⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 58; es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 4, s. 189; es-Semhûdî, *Vefâ* (Abdülhamîd), c. 4, s. 1366.

³⁰⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 52-60.

eserde bile bulunmayan ve bilhassa Hücre-i Saadet'in önemli özelliklerine dair bilgileri kaydedebileceğim bir eser olmasını istedim”(c. 1, s. 7-8).³⁰⁸

es-Semhûdî'nin *Vefâ*'nın mukaddimesinden hemen sonra yazdığı içindikiler kısmı önemine ve örnekliğine binaen tercüme edilerek verilmiştir:

Birinci Bab: Bu şerefli şehrin isimlerine dairdir.

İkinci Bab: Bu babı, Medine'nin faziletleri; nasıl ve ne zaman kurulduğu; başına neler geleceği ve bununla ilgili diğer konulara ayırdım. Bu babta, 10 altı fasıl vardır.

İkinci Bab Birinci Fasıl: Medine'nin diğer şehirlerden üstün olduğuna dairdir.

İkinci Fasıl: Medine'de yaşamaya teşvik edilmesi; onun sıkıntı ve zorluklarına sabretmek gerektiği; onun günah ve kirlerinin temizlendiği; ehline zarar vermek isteyenlere ve orada bir günah işleyen veya günahkârları himaye edenlere yönelik tehditlere dairdir.

Üçüncü Fasıl: Medine ehlinin korunması ile onlara ikramda bulunulması; mümkünse orada ölmeye ve oradan mal edinmeye teşvik edilmesine dairdir.

Dördüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in Medine'ye ve ehline yapmış olduğu dualar ile sık sık veba salgını yaşayan bu şehirden veba salgınının bir daha vuku bulmaması için yaptığı duaya dairdir.

Beşinci Fasıl: Medine'nin Deccâl ve Tâûn'dan korunacağına dairdir.

Altıncı Fasıl: Medine'nin toprak ve hurmasından hastalıklara şifa umulmasına dairdir.

Yedinci Fasıl: Medine'yi diğer şehirlerden ayıran hususiyetlere dairdir.

Sekizinci Fasıl: Medine'nin haram (dokunulmaz) kılınması ile ilgili sahih hadislerle dairdir.

Dokuzuncu Fasıl: Bazı hadislerde haram kılınan bölgenin sınırlarını teşkil eden Ayr ve Sevr dağlarına dairdir.

Onuncu Fasıl: Haram kılınan bölgenin zikredilenden daha fazla, yani Medine'nin her yönünden bir berîd³⁰⁹ uzaklığında bir bölge olduğunu ifade eden hadislerle dairdir.

On Birinci Fasıl: Hadislerde haram sınırlarını ifade eden lafızların açıklanması ile bu lafızların manaları doğrultusunda görüş belirten âlimlere dairdir.

On İkinci Fasıl: Medine'nin belirlenmiş sınırlar içindeki bölümünün haram kılınmasının hikmetine dairdir.

On Üçüncü Fasıl: Haram kılınmış bu şerefli bölge ile ilgili hükümlere dairdir.

On Dördüncü Fasıl: Medine'nin nasıl ve ne zaman kurulduğu; başına neler geleceğine dairdir.

On Beşinci Fasıl: Medine ehlinin oradan ayrılması ve orayı terk etmeleri ve buna sebep olan Harre vakasına dairdir.

On Altıncı Fasıl: Medine bölgesinde çıkacağı önceden haber verilen Hicâz yangınının meydana gelmesi ve Medine'nin Haram bölgesine ulaşınca kendiliğinden sönmesine dairdir.

Üçüncü Bab: Eskiden Medine'de yaşamış insanların haberleri, Hz. Peygamber'in buraya hicreti ve hicret yıllarında meydana gelen olaylara dairdir. Bu bab, 12 fasıl içermektedir.

Birinci Fasıl: Tufan'dan sonra Medine'ye yerleşenlere; Yahudilerin oraya yerleşme sebepleri ile ilgili anlatılanlara ve meskenlerine dairdir.

İkinci Fasıl: Ensarın Medine'ye yerleşme sebeplerine dairdir.

Üçüncü Fasıl: Ensarın nesebine dairdir.

³⁰⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 1, s. 7-8; el-Ensârî, c. 1, s. 271.

³⁰⁹1 berîd, 64 000 zirâ; 1 zirâ, 50–70 cm'dir.

Dördüncü Fasil: Ensarın Yahudilere galebe çalmaları ve Yemen hükümdarı ile yaşadıklarına dairdir.

Beşinci Fasil: Yahudileri hâkimiyetleri altına alan ensarın meskenleri ile bazı kalelerine ve yaptıkları savaflara dairdir.

Altıncı Fasil: Ensarın kendi aralarında yapmış oldukları Buâs savaflarına dairdir.

Yedinci Fasil: Yüce Allah'ın onlara kerem sahibi bir peygamberle ikramda bulunması ve Küçük Akabe bey'atına dairdir.

Sekizinci Fasil: Büyük Akabe bey'atı ve sonuçlarına dairdir.

Dokuzuncu Fasil: Hz. Peygamber'in hicretine dairdir.

Onuncu Fasil: Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi ve Kubâ mescidini inşa etmesine dairdir.

On Birinci Fasil: Hz. Peygamber'in Medine şehrine girişine, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde konaklamasına, bu ev ile ilgili hususlara ve Hz. Peygamber'in Ensar ile Muhacirler arasında kardeşlik akdi gerçekleştirmesine dairdir.

On İkinci Fasil: Hz. Peygamber'in Medine'deki hicret yıllarına dairdir.

Dördüncü Bab: Hz. Peygamber'in ulu Mescidi ile Hücre-i Şerîfeleri ve mescidinin etrafındaki kaldırım döşemeleri; Medine pazarı; Muhacirlerin evleri ve sur yapılmasına dairdir. Bu bab, 37 faslı içermektedir.

Birinci Fasil: Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî için yer belirlemesi ve onun inşa edilmesine dairdir.

İkinci Fasil: Mescid-i Nebevî'nin uzunluk-genişliği ile onu sonradan yapılan eklentilerinden ayıran gerçek sınırlarına dairdir.

Üçüncü Fasil: Kible değişikliğinden önce ve sonra Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in durduğu yer ile kıblenin değişmesine dairdir.

Dördüncü Fasil: Hz. Peygamber'in hutbe okurken dayandığı kütük ve onun yerine minber konulması ile minber konusunda kabul gören görüşlere dairdir.

Beşinci Fasil: Mescid-i Nebevî'nin faziletine dairdir.

Altıncı Fasil: Mescid-i Nebevî'deki Yüce Minber-i Şerîf ve Ravza-i Şerîfe'nin faziletine dairdir.

Yedinci Fasil: Mescid-i Nebevî'nin sütun-u şerîflerine dairdir.

Sekizinci Fasil: Suffa gölgeliği ve orada kalanlar ile onlar için Mescid-i Nebevî'nin çatısına hurma salkımları asılması âdetine dairdir.

Dokuzuncu Fasil: Hz. Peygamber'in evleri ve onların batı hariç bütün yönlerden Mescid-i Nebevî'yi çevrelediklerine dairdir.

Onuncu Fasil: Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın (r.anha) evine dairdir.

On Birinci Fasil: Birisi hariç Mescid-i Nebevî'ye açılan tüm kapıların kapatılması emrine dairdir.

On İkinci Fasil: Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'yi genişletmesine dairdir.

On Üçüncü Fasil: Hz. Ömer'in, Mescid-i Nebevî'nin hemen yanı başında yaptırdığı Bütühâ denilen yer ve onun Mescid-i Nebevî'de şiir söylemeyi ve seslerin yükseltilmesini yasaklamasına dairdir.

On Dördüncü Fasil: Hz. Osman'ın (ra) Mescid-i Nebevî'yi genişletmesine dairdir.

On Beşinci Fasil: Hz. Osman'ın (ra) Mescid-i Nebevî'de kendisine özel bir yer olan mahfil (maksûre) yaptırmasına dairdir.

On Altıncı Fasil: Velîd'in Ömer b. Abdülazîz eliyle Mescid-i Nebevî'yi genişletmesine dairdir.

On Yedinci Fasil: Ömer b. Abdülazîz'in Mescid-i Nebevî'de mihrâb, minâre, şerife yaptırmayı ve muhafız görevlendirmesi ile onun içinde cenaze namazı kılınmasını yasaklamasına dairdir.

On Sekizinci Fasil: Halife Mehdî'nin Mescid-i Nebevî'yi genişletmesine dairdir.

On Dokuzuncu Fasil: Şu an mübarek kabirlerin içinde bulunduğu Hücre-i Saadet'in ilk haline dairdir.

Yürmüncü Fası: Hücre-i Saadet'in yapımı ve üstüne [beşgen şeklinde] bir duvar örülmesine dairdir.

Yirmi Birinci Fası: Hücre-i Saadet'in içinde bulunan mübarek kabirler ile ilgili rivayetler; orada Hz. İsa'nın (as) kabri için bir boş yer bırakıldığı; Meleklerin [ziyaret için] Kabr-i Şerîf'i çevreleyerek inmeleri; Kabr-i Şerîf'i yüceltmek gerektiği ve onu vesile ederek yağmurun yağması için duada bulunmaya dairdir.

Yirmi İkinci Fası: Hücre-i Saadet ve onu çevreleyen duvarın anlatılagelen özellikleri ile bu anlatılanların aksine bizim şahit olduklarımıza dairdir.

Yirmi Üçüncü Fası: Öncekilere ek olarak bazılarının aktardıklarına göre Hücre-i Saadet'in geçirmiş olduğu tamirat, bu esnada onun içine girilmesi ve mermer ile güçlendirilmesine dairdir.

Yirmi Dördüncü Fası: Hz. Peygamber'in mübarek başının bulunduğu taraftaki sanduka ve yüzünün tam karşısında bulunan gümüş mih, Hz. Cebrail'in makamı; Hücre-i Saadet'e örtü giydirilmesi ve onun süslendirilmesine dairdir.

Yirmi Beşinci Fası: Hücre-i Saadet'in kandillerine ve diğer askılarına dairdir.

Yirmi Altıncı Fası: Meydana gelen ilk yangın sonucu Mescid-i Nebevî ve Hücre-i Saadet'in iç kısımlarında ve çatılarındaki süslemelerinin zarar görmesi ve bunun sonucunda tekrar inşa edilen kısımlara dairdir.

Yirmi Yedinci Fası: Hücre-i Saadet'i ve onu çepeçevre kuşatan mahfili belirtmek için mavi kubbe yapılmasına dairdir.

Yirmi Sekizinci Fası: Tahmin bile edemeyeceğimiz bir şekilde bizim zamanımızda Hücre-i Saadet'in restore çalışmalarının yapılması, ilk yangın kalıntılarının bu mübarek makamdan temizlenmesi ve bu şerefli makamın içinin müşahede edilmesi ile Hücre-i Saadet'in bu çalışmalardan sonraki en son halinin tasvirine dairdir.

Yirmi Dokuzuncu Fası: Önceki fasılda belirtilen yenileme çalışmasından sonra bizim dönemimizde meydana gelen ikinci yangın hadisesine ve bu yangının sonuçlarına dairdir. Bu kısmı burada zikretmiş olmamın sebebi, bu ikinci yangının kitabımın müsveddesini yazmamdan sonra meydana gelmiş olmasıdır. Ayrıca bu kısmın sonunda Şehid Nureddin'in Hücre-i Saadet'in etrafına kurşun döktürmesine dair anlatılanlar eklenmiştir.

Otuzuncu Fası: Mescid-i Nebevî'ye çakıl taşları döşenmesi, orada yere tükürmenin hükmü, oraya güzel kokuların serpilmesi ve mescidin tütülendirilmesi ile diğer bazı hükümlere dairdir.

Otuz Birinci Fası: Mescid-i Nebevî'nin revâkları, sütunları, su gidegenleri, çeşmeleri, hazneleri vb. hususlara dairdir.

Otuz İkinci Fası: Mescid-i Nebevî'nin büyük ve küçük kapıları ile onu etrafındaki hanelerden ayıran hususlara dairdir.

Otuz Üçüncü Fası: Âl-i Ömer (ra) kapısına dairdir.

Otuz Dördüncü Fası: Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki hanelere dairdir.

Otuz Beşinci Fası: Kaldırım döşemeleri ve Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki muhacir evlerine dairdir.

Otuz Altıncı Fası: Medine pazarına dairdir.

Otuz Yedinci Fası: Muhacir kabilelerinin meskenleri ve Medine'de sur yapılmasına dairdir.

Beşinci Bab: Hz. Peygamber'in bayram namazgâhları ve Hz. Peygamber'in içinde namaz kıldığı veya oturduğu -bazıları bizzat biliniyor diğer bazılarının ise sadece yeri biliniyor- mescidlerini içerdiği gibi, Medine kabirlerinin fazileti, oraya defnedilmiş meşhur kişiler, Uhud ve orada şehit olanların faziletlerine dairdir. Bu babta 7 fasıl vardır.

Birinci Fası: Bayram namazgâhlarına dairdir.

İkinci Fası: Kubâ ve Dırâr mescitlerine dairdir.

Üçüncü Fası: Bizim zamanımızda var olan diğer mescitlere dairdir.

Dördüncü Fası: Yeri bilinen ancak şu an için var olmayan mescitlere dairdir.

Beşinci Fasıl: Medine kabirlerinin faziletine dairdir.

Altıncı Fasıl: Sahabe ve Ehl-i beyt'ten -Allah hepsinden razı olsun- Bakî mezarlığına gömülenlerden bazılarının belirtilmesine ve bazı meşhur makam/türbelere dairdir.

Yedinci Fasıl: Uhud ve Uhud şehitlerinin faziletine dairdir.

Altıncı Bab: Medine'nin mübarek kuyularına; Hz. Peygamber'e nispet edilen çeşme, ağaçlık ve sadaka arazileri ile O'nun gazve ve seferlerde kendilerinde namaz kıldığı söylenen mescitlere dairdir. Bu bölüm 5 fasıldan meydana gelmektedir.

Birinci Fasıl: Medine'nin mübarek kuyularına dairdir. Bu fasılın sonunda, Hz. Peygamber'e nispet edilen çeşme ile bugün ayakta olan çeşme hakkında açıklamalar yer almıştır.

İkinci Fasıl: Sadaka arazileri ve Hz. Peygamber'in kendi elleriyle diktiği ağaçlara dairdir.

Üçüncü Fasıl: Hz. Peygamber'in Mekke-Medine arasındaki güzergâhında bulunan mescitlerine dairdir.

Dördüncü Fasıl: Zamanımızda hac kafilesi ve yayaaların yolları üzerinde ve yakınında bulunan Mekke-Medine arasındaki diğer mescitlere dairdir.

Beşinci Fasıl: Hz. Peygamber'in gazve ve umreleri ile ilgili olan mescitlere dairdir.

Yedinci Bab: Medine'nin vadi, koru, diğer bazı mekânlarına; dağlar, tepeler ile onların eklentilerine ve bunlardan meşhur olan sular ve vadilere; konuyla alakalı olan yer isimlerinin tam olarak verilmesine dairdir. Bu bab, 8 fasıldan meydana gelmektedir.

Birinci Fasıl: Akîk vadisi ve onun arazisi ile sınırlarına dairdir.

İkinci Fasıl: Akîk vadisinin iktâ olarak verilmesi, orada köşkerin yapılması ve oraya ait bazı güzel anlatılara dairdir.

Üçüncü Fasıl: Akîk'in arazisi ve köşkeri ile o bölgeler için söylenmiş şiirlere dairdir.

Dördüncü Fasıl: Akîk'in "Cemmâvât" denilen dağları, "Şecere" denilen toprak parçası, "Şerîd tepesi" ve onun diğer önemli bazı mekânlarına dairdir. Bu fasılın sonunda Akîk'teki göller ve ondan doğan vadiler anlatılmıştır.

Beşinci Fasıl: Medine'nin diğer vadilerine dairdir.

Altıncı Fasıl: Medine'deki önemli korular ve onları korulaştırılanların isimleri ile Hz. Peygamber'in Nakî vadisindeki³¹⁰ korusuna dairdir.

Yedinci Fasıl: Diğer korular ve onların durumlarına dairdir.

Sekizinci Fasıl: Medine'deki bazı yerleşim yerleri, araziler, bölgeler ve bunların eklentileri ile vadiler, dağlar, tepelikler, meşhur kuyular, sular ve vadilere dairdir. Bu kısımda ister sözü geçen mekânlar bağlamından olsun ister mescit, kale ve gazveler ile alakalı olsun tüm mekân isimlerinin tam olarak verilmesine, Medine'nin çevresi ve bölgeleri ile alakalı özelliklerin aktarılmasına çalışılmıştır. Bütün bu isimler ise alfabetik bir sıraya göre dizilmiştir.

Sekizinci Bab: Hz. Peygamber'i ziyaret etmeye dairdir. Bu bab 4 fasıldan meydana gelmektedir.

Birinci Fasıl: Onu ziyaret etmeyedelil olan bazı hadislere dairdir.

İkinci Fasıl: Onu ziyaret etmenin diğer delillerine, onu ziyaret etmenin meşru olmakla kalmayıp farz derecesine yaklaştığının -ki bazıları onu ziyaret etmenin kesinlikle farz olduğunu dillendirirler- beyanına; Hz. Peygamber'in kabir yaşamına; onun kabrini ziyaret için yolculuk yapılabileceğine; onu ziyaret etme adağının sahih olduğuna ve ona selam vermesi için birilerinin görevlendirilebileceğine dairdir.

Üçüncü Fasıl: Ziyaretçinin onu, Rabb'inin katında [kendisi için] bir vesile ve şefaathçi edinmesine; dua ederken, tevessülde bulunurken ve selâm verirken yüzünün ona dönük olmasına dairdir.

Dördüncü Fasıl: Ziyaret ve komşuluk adabı ile bu mescit ve tarihî eserlerden dolayı bereket ummaya dairdir. (c. 1, s. 52-59)³¹¹

³¹⁰ Akîk vadisinin üst tarafında ve ona yakın olan bir bölgenin adıdır.

³¹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 52-59; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 2016.

Mukaddimede es-Semhûdî, *Vefâ*'yı neden telif ettiğini detaylıca anlatmış, yöntemiyle ilgili bilgiler vermiş ve bu ilimle yani Medine tarihi ile iştiğal etmenin faydaları gibi hususları aktarmıştır:

Nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun. Salât ve selâm onun göndermiş olduğu peygamberlerin en üstünü, Efendimiz Hz. Muhammed ve onun Ehl-i beyt'i ile ashâb ve yakınlarının üzerlerine olsun.

Kendisine itaat edilmesinde kar edilecek, isyan edilmesinde zarar doğacak olan bir zat, benden *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*(sav) -Yüce Allah Hz. Peygamber'in kendi yanındaki makamını yüceltsin- adlı hacimli eserimi -ifrat ve tefrite kaçmadan- özetleyen bir eser telif etmemi istedi. Hâlbuki sözü edilen eserim henüz bütün kısımlarıyla bitmemişti. Çünkü peşi sıra önüme çıkan engeller ve hayatın değişik meşgalelerine rağmen ben, o eserimin kapsamlı olmasına, dağınık halde bulunan bütün bilgileri konu başlıkları altında içermesine, Medine tarihi ile ilgili bütün eserlerin özetlerini barındırmasına ve bu bağlamda gerekli diğer bilgilerin kendisine ilave edildiği bir kitap olmasına gayret etmiştim. Ancak onun bu konudaki şevk ve heyecanını görünce bu isteğini kabul ettim. Bu yeni çalışmanın, bırakın kendisi gibi muhtasar eserde belki hacimli birçok eserde bile bulunmayan ve bilhassa Hücre-i Saadet'in değerli özelliklerine dair bilgileri kaydedebileceğim bir eser olmasını istedim. Ben bu bilgileri -ileride yeri geldiğinde üzerinde duracağımız üzere- direkt görerek ve bizzat onarım sürecini takip ederek elde ettim. Zira Hücre-i Saadet'in neredeyse yıkılacak olan bazı sütunlarının yenilenmesi ve etrafını saran duvarın sağlamlaştırılması çalışmaları bizim zamanınızda gerçekleşti. Ben, bu onarım ve yenileme çalışmalarına aktif olarak katılmak şerefine nail olduğum halde, onun sütunlarının yıkılmasına tanık olmayı içime sindiremediğimden o olayı izlemedim. Bu sayede o mübarek mekâna ayak basma ve mübarek toprağı koklama nimetlerine nail oldum. Böylece göz, onun (Hücre-i Saadet) ve mübarek bedenlerin bulunduğu makamların toprağıyla sürmelene sevincine erdiği gibi, kalp de hayâ ve saygı ile dolup taşıp tevazu elbiselerine büründükçe büründü. Zira gönüller, bu makamın ve ona dair haberlerin aşkı ile yanıp tutuşmaktadır. Her aşğın hali böyle değil midir zaten. Şair ne güzel söylemiş:

Vadinin yamacında oturanlara dair haberleri gözyaşlarımla bana yazın,
O beldeleri gözlerimle görmem nasip olmadı; ama belki kulaklarımla görürüm.

Şüphesiz bu konu ile ilgilenmek, kayda geçirmek ve başkalarına aktarmak dinin önemli konularından biri olduğu gibi, bu konuyu incelemek kişinin iman ve ilmini artırır. Çünkü bu sayede imanın vatani sayılan şehrin önemli mekânları bilinir, özellikleri -Şeytan'a rağmen- yayılır ve onun apaçık ayetleri hatırlanır. Bu eserimizin, hayırlı kimselerin yaşamış olduğu şehrin sevenlerine, orada ikamet etmiş hayırlı kimselere ve bir süreliğine olsa da orada konaklamış olanlara hediyemiz olmasını Yüce Allah'tan talep ederiz. Elimden geldikçe eserin sade, anlaşılır ve belli bir düzen içinde olmasına dikkat ettim. Umulur ki, bunun ile günah ve hatalarımın affına sebep olacak dualar alır ve seçilmişlerin en yücesinin (Hz. Peygamber'in) -Allah'ın rahmeti onun ve pâk âli ile ashâbının üzerine olsun- kabul nazarına mazhar olurum.

Bu eserime, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (sav) -Yüce Allah, onu (Hz. Peygamber'i) yücelttikçe yüceltsin- ismini uygun gördüm ve eserimi bablar halinde düzenledim. (c. 1, s. 51-52)³¹²

³¹²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 51-52.

es-Semhûdî, *Vefâ*'nın yazımını tamamladıktan sonra Medine ile ilgili meydana gelen yeni gelişmeleri de eserine eklemiştir. Örneğin *Vefâ*'da dönemin Medine emiri Hasen b. Zübeyrî el-Mansûrî'nin 901/1495 yılında kendisine Mısır'dan gelen iktâ ve sadakaların bir süre gecikmesi üzerine Mescid-i Nebevî'nin haznedarını çağırıp kandil, para ve değerli eşyaların olduğu mescid mahzenini zorla açtırarak mescide ait bu değerli eşyalara el koyup kalesine götürmesi hadisesi anlatılmıştır.³¹³ *Vefâ*'nın telifinin eklemelerle beraber 888/1483 yılında tamamlandığı bilindiğine göre, 901/1495 yılında meydana gelen bu olayın eserde yer alması, onun sonradan müellifi tarafından eklendiğine işaret etmektedir.³¹⁴ Ayrıca 893/1488 yılında Sultan Kayıtbay'ın Şeyhülharam el-Makar eş-Şucâ'î Şâhîn el-Cemâlî aracılığıyla Hz. Hamza'nın türbesindeki mescide içeriden ve dışarıdan olmak üzere iki kuyu ve tuvaletler yaptırdığı *Vefâ*'da kaydedilmiştir.³¹⁵ 886/1481 yılında Mescid-i Nebevî'de meydana gelen büyük yangın hadisesi de sonradan *Vefâ*'ya konulan ve müellifin de bu durumu bizzat belirttiği konulardandır.³¹⁶

es-Semhûdî *Vefâ*'da ayetlere geniş bir yer vermiştir. es-Semhûdî, bir konuya başlarken veya o konuyu işlerken -varsa eğer- önce ayetleri zikretmiştir. Örneğin o, Medine'nin Yesrib ismini açıklarken el-Ahzâb 33/13;³¹⁷ Medine'nin el-İmân ismini açıklarken el-Haşr 59/9;³¹⁸ Hz. Peygamber'i ziyaret etme konusunda en-Nisâ 4/64, el-Hucürât 49/3 ve Muhammed 47/19; Huyey b. Ahtab ve kardeşi Ebû Yâsir'in Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıklarıyla ilgili olarak el-Bakara 2/109;³¹⁹ Şâs b. Kays adındaki Yahudi'nin Müslüman Evs ve Hazrec kabilelerinin arasına yeniden nefret tohumları ekme girişimi sadedinde el-Bakara 2/100 ve 2/103;³²⁰ Hz. Peygamber'in Medine'nin toprağından yaratıldığı görüşünü zikrederken Fussilet 41/11;³²¹ Medine'nin hususiyetlerini açıklarken en-Nisâ 4/97, el-Enfâl 8/26, el-Enfâl 8/5, el-

---

³¹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 361.

³¹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 413.

³¹⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 309.

³¹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 414.

³¹⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 63.

³¹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 67.

³¹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 101, 461, c. 5, s. 122.

³²⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 460, 461, c. 5, s. 48.

³²¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 165.

Beled 90/1, el-İsrâ17/80, et-Tevbe 9/108,el-Hac 22/25, el-En‘âm 6/160;³²² mecitlerin faziletlerini açıklarken et-Tevbe 9/108,el-Cuma62/11;³²³ Mescid-i Nebevî'nin yerinin belirlenmesi konusunda el-Mü'minûn 23/29;³²⁴ onun inşası sırasında Hz. Peygamber'in sahabelerinin söylediği bazı şiirlere eşlik etmesi sadedinde Yâsîn36/69;³²⁵ Mescid-i Nebevî'nin kapılarından Osmankapısını açıklarken et-Tevbe 9/128;³²⁶ kible değişikliği konusunda el-Bakara 2/144;³²⁷ minber ve namazlarda okunan hutbelere dair bid'atler konusunu açıklarken ez-Zuhruf 43/23;³²⁸ Dırârmescidi konusunda et-Tevbe 9/107;³²⁹ Hz. Peygamber'in Uhud'ta şehit olan amcası Hz. Hamza'yı görünce onun intikamını almaya niyetlenmesi bağlamında en-Nahl 16/126³³⁰ ve Hz. Peygamber'i ziyaretten sonra dönüşte nasıl olunmalı bahsinde ise el-Fetih 48/10 ayetlerinizikretmiştir.³³¹

Aynı zamanda bir muhaddis olan es-Semhûdî'nin *Vefâ*'sında oldukça çok sayıda hadis bulunmaktadır. Hatta içinde herhangi bir hadisin geçmediği sayfa yok denecek kadar azdır. Özellikle siyer ile ilgili hadislerin çokluğu, bu eseri siyer ilmi ile ilgilenenler için önemli bir kaynak haline getirmektedir. *Vefâ*'nın içeriğinde ayet ve hadislerin yanında şiirler de bulunmaktadır. es-Semhûdî, Hz. Peygamber'e veda etme bahsinde Ebü'l-Fazl el-Cevherî'nin (v.480/1087-1088) ve Bedrüddîn İbn Cemâ'a'nın şiirlerini nakletmiştir.³³² Eserdeki şiirler arasında bizzat es-Semhûdî'nin şiirleri de mevcuttur.³³³ *Vefâ*'da resim ve çizimlerden istifade edilmiştir. Özellikle Hane-i Saadet ve Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'e ait kabirlerin detaylı bir şekilde gösterildiği ve farklı kaynaklardan -özellikle İbnü'n-Neccâr'ın *ed-Dürretü's-semîne fitârîhi'l-Medîne*'sinden- alınmış resim ve çizimler görsel kaynak olarak eserin içeriğini zenginleştirmiştir.³³⁴

³²² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 79.

³²³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 139.

³²⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 27.

³²⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 36.

³²⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 12.

³²⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 196.

³²⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 129.

³²⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 160.

³³⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 208.

³³¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 126.

³³² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 125.

³³³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 74, c. 5, s. 84-85.

³³⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 309-314; İbnü'n-Neccâr, s. 212, 213, 216.

Diğer bazı Medine tarihçilerinin aksine es-Semhûdî, eserinde Medineli meşhur zevat için bir bölüm veya fasıl açmamıştır. Bunun yerine o, eserinin beşinci babının altıncı faslında sahabe ve Ehl-i beyt'ten -Allah hepsinden razı olsun- Bakî mezarlığına gömülenleri teker teker zikretmiştir. Onun bu fasılda mezar yerlerini belirttiği zatlardan bazıları şunlardır: Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim, kızları Rukıyye ve Fatıma, Hz. Alî'nin annesi Fatıma bintü Esed, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullâh b. Mes'ûd, Hz. Hafsa'nın Hz. Peygamber'den önceki eşi Huneys b. Huzâfe es-Sehmî, Es'ad b. Zürâre, Hz. Hasen, Hz. Peygamber'in Amcası Abbâs, Hz. Peygamber'in halası Safiyye, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Ebû Süfyân, Hz. Osman, Sa'd b. Mu'az ve Ebû Sa'îd el-Hudrî.³³⁵

Vefâ'da bazen önemli gördüğü bilgileri "tetimme" başlığı altında veren es-Semhûdî, örneğin bir yerde "tetimme" başlığı altında berîd, mîl, fersah ve zirân miktarlarını açıklamıştır.³³⁶ es-Semhûdî, eserinin altıncı bab birinci faslında Hz. Peygamber'e nisbet edilen çeşmeler,³³⁷ beşinci bab dördüncü faslında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mescit dışındaki yerler³³⁸ ve yedinci bab beşinci faslında hürmalıkların sahipleri arasında çıkan su anlaşmazlıklarını Hz. Peygamber'in nasıl çözdüğünü "tetimme" diye başlıklaraçarak aktarmıştır.³³⁹ Bunun yanında değişik konulardaki -varsa eğer- kendi değerlendirme ve görüşlerini de belirtmiştir. Örneğin Medine'nin haram sınırlarına dair şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Denilebilir ki, Hz. Peygamber'i ve onun şerefli beldesini korumakla görevli melekler bu sınırlarda olduğu için bu alan haram kılınmıştır. İhtimaldir ki, onun kendisinden yaratıldığı yüce toprağı, Cennet bahçelerinin en önemlilerinden olan yüce kabrinin bulunduğu mekândan alınmıştır. Ayrıca onun mescidinde de Cennet bahçelerinden bir bahçe bulunmaktadır. Buradan çıkan nurların nereye kadar ulaştığını her ne kadar Yüce Allah en iyi bilirse de, insanların gözlerinin görebilecekleri alanın bir sınırı vardır. İşte bu sınır, haram sınırları olarak kabul edilmiştir. Yine denilebilir ki, Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde orada nur yayılmış ve bu nurun haram sınırlarına kadar ulaştığına şahit olunmuştur... Yüce Allah, en doğrusunu bilir. (c. 1, s. 216)³⁴⁰

³³⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 268-311.

³³⁶ es-Semhûdî, 1 berîdin 4 fersah, 1 fersahın 3 mîl ve 1 mîlin de el zirâyıyla 3500 zirâ olduğunu belirtmiştir. O devamla 1 zirân 24 parmak, 1 parmağın ise birbirleriyle birleştirilmiş 6 arpa tanesi kadar olduğunu zikretmiştir. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 205, 212.

³³⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 396.

³³⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 253.

³³⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 65-67.

³⁴⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 216.

Vefâ'da yaptıkları hizmetlerden dolayı zamanın devlet yöneticileri ve âlimleri övülmüştür. Örneğin eserinin bir yerinde es-Semhûdî, Memlûk Sultanı Kayıtbay'ı şu şekilde över: “Bugün Mescid-i Nebevî’de görülebilen bütün mermerler zamanımızın sultanı Kayıtbay tarafından yapılmıştır. Yüce Allah, onun yardımcılarını güçlü kılsın ve onun iktidarını güçlendirsın/artırsın” (c. 2, s.339).³⁴¹ Aynı sultan hakkında başka bir yerde o, şöyle der: “İslâm beldelerinin, Müslümanların ve İslâm’ın sultanı, eşsiz bir cesaret ve saygınlık sahibi, kendisine yönelenlerin ve ondan ümidi olanların sığınağı...” (c. 3, s.36).³⁴²

Bazen dönemin Medine idari yapısı ve bu alana ait kavramların tanımlarını veren es-Semhûdî, eserinin bir yerinde şöyle demektedir: “Medine emirleri için Medine’ye ait koruluklar önemliydi. Bu nedenle onların o bölgeler için özel bir görevlileri bile mevcuttu. O görevliye ‘Amilü’ş-şeref’ denirdi” (c. 4, s. 94).³⁴³

Vefâ'nın sonunda Bedrüddîn İbn Ferhûn’dan salih bir zatın rüyada Ebû Muhammed el-Beskerî’nin 47 beytlik kasidesini Hz. Peygamber’e okuduğunu ve onun “biz bundan razı olduk, razı olduk” buyurduğunu içeren bir hikâyeyi nakleden es-Semhûdî, şöyle devam eder: “Ben deeserimi bu kasideyle sonlandırıyorum, umulur ki -eserim- Seyyîdimiz Rasûlüllâh’ın yanında kabul görür ve onun onayına mazhar olur” (c. 5, s. 129).³⁴⁴ es-Semhûdî, bu kasideden sonra *Vefâ*'yı kendisine ait uzun bir dua ile bitirmiştir. Duasında bu eserle iştilal eden ve ona rağbet eden talebelere özel bir yer ayırmış, eseri hakkında Allah’tan onuyangından koruduğu gibi, kıskançlardan ve hırsızlardan korumasını talep etmiştir.³⁴⁵

Vefâ'nın telifinin sona erdiği tarih ilgili olarak es-Semhûdî, şöyle demektedir:

Ben, bu eserimin telifini h. 886 yılının Cemâziyelâhir ayının 24. günü Medine’de tamamlamıştım. Ramazan ayı Mekke’ye gittiğimde Mescid-i Nebevî’de Müslümanlar için büyük bir musibet olan bir yangın hadisesi meydana geldi. Bu yangın ve ardından yapılan yenileme çalışmalarına dair hususları, eserin ilgili kısımlarına h. 888 yılında ekledim. (c. 5, s. 130)³⁴⁶

³⁴¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 339.

³⁴² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 36.

³⁴³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 94.

³⁴⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 129.

³⁴⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 130.

³⁴⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 130.

2.3. Dili ve Yöntemi

Eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya dikkat ettiği anlaşılan es-Semhûdî, kullandığı dil ve yönteminde önceki tarih ve hadis âlimlerinden etkilenmiş ise de -eseri bir bütün olarak incelendiğinde görüleceği üzere- kendisine ait bir üslup daoluşturabildiği söylenebilir. Topladığı veya duyduğu bilgileri eleştiri süzgecinden geçirmeye, onlara kendi gözlem ve tesbitlerini eklemeye, kaynaklarını belirtmeye özen gösteren es-Semhûdî, eserinde kullandığı dil ve yöntemine dair yeri geldikçe açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁷

es-Semhûdî, bazen kendisinden önceki alimlerin konuyla ilgili yazmış oldukları bölüm veya konuya olduğu gibi ya da özetleyerek alma yoluna gitmiştir. O, bunu yaparken yer yer kendisine ait eklemelerde bulunmuştur.³⁴⁸ Örneğin es-Semhûdî, Medine'nin isimleri babını el-Firûzâbâdî'den olduğu gibi alıntılattığını ve kendisinin bunlara otuz isim ilave ettiğini belirtmiştir. Alıntı olan isimlerle kendi ilavesi olan isimlerin birbirinden ayırt edilebilmesi amacıyla da kendisinin eklediği isimlerin başına ve/veya sonuna “ziyade” kelimesinin ilk harfi olan (ج) harfini koyduğunu, belirtmiştir. Yine eserin yer isimlerini içeren yedinci bab sekizinci faslının tamamını el-Firûzâbâdî'den kısaltarak aldığını ve bazı eklemelerde bulunduğunu belirten es-Semhûdî, kendisinin bulunduğu isimlerin hemen ardından (ج) harfini eklediğini belirtmiştir. İkinci babın yedinci faslında Medine'nin hususiyetleri başlığı altında -bizzat kendisinin de belirttiği gibi- Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî'nin (v. 794/1391) *İ'lâmü's-sâcidbi-ahkâmi'l-mesâcid* adlı eserinden konuyla ilgili hususları alıntılamaştır. es-Semhûdî, Medine'ye dair ez-Zerkeşî'nin saydığı kırk fazilete altmış fazilet daha ekleyerek bu sayıyı yüze tamamlamıştır.³⁴⁹ es-Semhûdî, sekizinci babın üçüncü faslının sonunda “hatime” başlığı altında, Ebû Abdillâh Muhammed b. Mûsâ b. Nu'mân el-Fâsî'nin *Misbâhu'z-zelâm fi'l-müsteğisîn bi-hayri'l-enâm* eserinden Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edip ondan yardım talep edenlerin dualarının kabul olduğuna dair haberleri olduğu

³⁴⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 213.

³⁴⁸ Buna örnek olarak *Vefâ* ile ez-Zerkeşî'nin *İ'lâmü's-sâcidbi-ahkâmi'l-mesâcid* adlı eserindeki Medine'nin hususiyetleri kısmına bakılabilir. Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 182-185; ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcidbi-ahkâmi'l-mesâcid*, s. 265-271.

³⁴⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 1, s. 13; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 61, 165-188, c. 4, s. 104; ez-Zerkeşî, s. 242-273.

gibi nakletmiştir.³⁵⁰ Kendisinin de belirttiği gibi, Uhud şehitlerinin isimlerini İbnü'n-Neccâr'dan olduğu gibi aktaran es-Semhûdî,³⁵¹ Medine'nin koruluklarından Dariyye ve Fehd koruluklarını işlerken bazı bilgileri Ebû Alî el-Hecerî'nin kitabından özetleyerek alıntılı olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir.³⁵² Üçüncü bab ikinci fasılda ensarın atalarının Yemen'den gelip Medine'ye yerleşmelerine dair uzunca bir hikâyeyi aktardıktan sonra es-Semhûdî şöyle der: "Razîn el-Abderî, tarih kitabında bu hikâyeyi nakletmişti, ben de ona uydum" (c. 1, s. 314).³⁵³ Hz. Peygamber'in hicret yıllarını ele aldığı üçüncü babın ikincifaslı başında es-Semhûdî, şöyle demektedir:

Razîn el-Abderî, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs'in tarihinden bu konuyu özetlemişti, ben de ondan istifade ettim ve ona bazı değerli eklemelerde buldum. Ayırdedilebilmesi için, eklemelerimin başına "kultü" (Ben derim ki); sonuna ise "Allahu A'lem" (En doğrusunu Allah bilir) cümlelerini yazdım. (c. 1, s. 462)³⁵⁴

es-Semhûdî, sadece bir yerde değil, kitabı boyunca kendi görüş, bilgi ve değerlendirmelerini aktarırkengenellikle başta "kultü", sonda ise "Allahu A'lem" cümlelerini getirmeyi ihmal etmemeye çalışmış görünmektedir.³⁵⁵ Buna benzer olarak es-Semhûdî, başkalarından yaptığı alıntı ve nakillerde başta "kale"; sonda ise "intehâ" cümlelerini zikretmeye çalışmış, denilebilir.³⁵⁶

es-Semhûdî, eserini kaleme alırken belliki bir sistem içerisinde hareket etmiştir. Çünkü o, eserinde bir hususu açıklarken o hususla ilgili önceden zikredilen veya sonradan zikredilmiş olan ilgili yerlere atıfta bulunmuştur. Bu durum, eserin kendi içerisinde tutarlı olması ve içeriğinin kısımlarının birbirini desteklemesini sağlamıştır, denilebilir. Örneğin o, Medine'nin hususiyetlerini incelerken geçmiş sayfalarda zikredilmiş olan Medine'nin bazı isimlerine göndermelerde bulunmuştur:

On Birinci Hususiyet: İsimler konusunda geçtiği üzere Medine, el-Mü'mine ve el-Müslime diye isimlendirilmiş, toprağının mümin olduğu ve Yüce Allah'ın onda bu özelliği yaratmasının önünde bir engel olmadığı belirtilmişti.

On İkinci Hususiyet: İsimler konusunda geçtiği üzere Medine, şu ayette olduğu gibi, "Melekler, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi, oraya hicret etseydiniz ya!' derler." (Nisâ, 97) isim tamlamasında Yüce Allah'ın ismine tamlayan olmuştur. Oysa Mekke bile şu

³⁵⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 78.

³⁵¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 324-326.

³⁵² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 87- 99, 102-103.

³⁵³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 314.

³⁵⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 462.

³⁵⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 474, 475, c. 2, s. 100, c. 3, s. 21, 23, 34, 46, 47, 65, 95, 96, 98, 99, 101, 103, 151, 158, 239, 296, 391, 394, 396, 399, c. 5, s. 119.

³⁵⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 198; c. 2, s. 146, 216, c. 3, s. 25, 45, 69, c. 5, s. 25.

ayette olduğu gibi “Hatırlayın, hani siz arz üzerinde sayıca az ve zayıftınız.” (Enfâl, 26) isim tamlamasında Yüce Allah’ın ismine tamlayan olamamıştır.

On Üçüncü Hususiyet: Yine isimler konusunda geçtiği üzere, Yüce Allah, şu ayette “Nitekim Rabbin, hak uğrunda savaş için seni evinden çıkarmıştı.” (Enfâl, 5) “beyt” kelimesi aracılığıyla Medine’yi Rasûlü’ne isim tamlamasında tamlayan kılmıştır.

On Dördüncü Hususiyet: Yine İsimler konusunda geçtiği üzere Yüce Allah şu ayette “Bu şehre andederim ki” (el-Beled, 1) onun ile and içmiştir. Bu ayetin meali şöyledir: Biz, seninle kendisini şereflendirdiğimiz bu şehirle sana and içeriz.

On Beşinci Hususiyet: Yüce Allah, şu ayette onun ile başlamıştır: “De ki: ‘Rabbim, beni doğru bir giriş yerine girdir ve doğru bir çıkış yerinden çıkar.’” (el-İsrâ, 80) [İsimler konusu işlendiğinde] sözü edildiği üzere ayette geçen ‘Müdhalü Sıdkin’den kasıt Medine’dir, ‘Muhrace Sıdkin’ den kasıt ise Mekke’dir. Hâlbuki gerçekte çıkış yeriyle başlanılmasıya uygun olanıydı. Eğer burada giriş yerinin başta getirilmesi oranın önemini vurgulamak içindir denilirse, biz, zaten bize de bu yeterlidir, deriz.(c. 1, s. 167)³⁵⁷

Vefâ’da tarihçiliği yanındahadisçiliğini de gösteren es-Semhûdî,gerekli gördüğü yerlerde hadisleri rivayet veya naklettikten sonra hadislerde geçen bilinmeyen kelimeleri açıklamış, senedve senette yer alan rical hakkında konuşmuş, hadis âlimlerinin hadis ve hadisin senediyle ilgili görüşlerini zikretmiş ve zaman zaman bu görüşler arasında tercihte bulunmuştur. Örneğin o, bir rivayet dolayımında kendisinden oldukça çok alıntıda bulunduğu³⁵⁸İbn Zebâle hakkında “bu konuda İbn Zebâle’ye itimat edilemez” demiştir.³⁵⁹İbn Ömer’in rivayet ettiği “Cebrail, Medine’de Rasûlüllâh için kibleyi belirlerdi” hadisinin senedinde ismi geçen Muhammed b. İbrahim adlı ravi hakkında “o, güvenilir bir ravidir” hükmünde bulunmuştur.³⁶⁰Yine İbn Sa’d’ın Ebû Hüreyre’den rivayet ettiği bir hadis hakkında ise el-Vâkıdî dışında senetteki bütün ravilerin sika olduğunu belirtmiştir.³⁶¹el-Beyhakî’nin rivayet edip sahihtir dediği bir hadisin senedinde yer alan İbn Ebî Leylâ için “seyyü’l-hıfz” tabirini kullanmıştır.³⁶²

Vefâ’nın yeri geldikçe önceki veya sonraki bab ve fasıllarınaveya onların içeriklerine göndermeler yapan es-Semhûdî,³⁶³bazen istifade ettiği kaynak

³⁵⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 167.

³⁵⁸ Bazı alıntılar için bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 212, 227, c. 2, s. 65.

³⁵⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 300.

³⁶⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 84.

³⁶¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 100, c. 2, s. 112,c. 3, s. 141, c. 5, s. 7-29.

³⁶² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 36.

³⁶³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 64, 113, 115, 120, 197, 209, 220, 226, 296, 345, 470,495, c. 2, s. 133, 136, 225, 297, c. 3, s. 11, 40, 41, 63, 104, 106, 138, 167, 198, 219, 241, 252, 264, 265,288, 391, 399, 400, 423, 429, c. 4, s. 117, 128, 129, 132, 161, 175, 247, c. 5, s. 70, 104, 113.

eserlerin bab ve fasıllarında göndermelerde bulunmuştur.³⁶⁴ Ayrıca es-Semhûdî, *Vefâ*'da bir konuyla ilgili birçok kaynağa aynı anda müracaat etmiştir.³⁶⁵

Çoğunlukla bölüm ve konu sonlarında kendi yorumlarını, tercihlerini ve mekân-yerleşim yerleri ile ilgili bilgi ve gözlemlerini; fikhî hususlarda dört mezhep imamlarının görüşlerini aktaran³⁶⁶ İbnü'n-Neccâr, Medine tarihçiliği bağlamında yöntem bakımından es-Semhûdî'yi etkilemiştir, denilebilir. Bir fıkıh âlimi olan es-Semhûdî bunlarla yetinmeyip bazı fikhî konularda kendisine ait orijinal fikirleri ileri sürmektengi durmamıştır. Örneğin es-Sirâcüddîn el-Bulkînî'nin Medine'nin haram bölgesinde avlanan veya ağaç kesen bir kölenin elbiselerinin ceza olarak alınamayacağına dair görüşünü zikrettikten sonra o, şöyle der: "Ben derim ki, doğru olan efendinin veya onun yerinde olan kişinin kölesine bunu emretmiş olup olmamasına bakılmasıdır."³⁶⁷

es-Semhûdî; eserinde yanlış, hata veya eksiklik olarak gördüğü hususları belirtmekten vegerekli gördüğü durumlarda eleştiride bulunmaktan çekinmemiştir. Mescid-i Nebevî'deki minber konusunda İbn Hacer el-Askalânî'nin bugünkü minberin el-Müeyyed tarafından gönderilen minber olduğu sözünü nakleden es-Semhûdî, şöyle der: "Heralde o, el-Merâğî'nin bu minberin Memlûk Sultanı ez-Zâhir Berkûk tarafından gönderildiğine dair sözüne rastlamamıştır. Bu konuda el-Merâğî'nin görüşüne itimat edilmeli, çünkü o, sözü edilen vakitte Medine'de ikamet etmekteydi" (c. 2, s. 132).³⁶⁸ İbn Şebbe'nin kitabında bir yerde kazıntı veya silinti olduğunu dile getirdikten sonra es-Semhûdî, şöyle der: "ben burada ne yazıldığını anlayamadım" (c. 2, s. 347).³⁶⁹ Başka bir yerde yine o, Medine tarihçilerinin Hane-i Saadet'in üzerine yapılan kubbenin yapılmasından sorumlu olan kişinin kim olduğuna değinmemiş olduklarını, belirtmiştir.³⁷⁰ İbn Şebbe'nin Mahreme b. Nevfel'in Mescid-i Nebevî'nin Yemen tarafında bulunan minaresinin yanında bir ev satın aldığına dair sözünü aktardıktan sonra es-Semhûdî, şöyle der: "Doğrusu bu ev,

³⁶⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 111, 172.

³⁶⁵ Bu durum çalışmanın *Vefâ*'nın "Kaynakları" alt başlığında görülebilir.

³⁶⁶ İbnü'n-Neccâr, s. 91.

³⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 223.

³⁶⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 132.

³⁶⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 347.

³⁷⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 384.

Mescid-i Nebevî'nin Yemen değil, Şam yönündeki minaresinin yanındadır” (c. 2, s. 295).³⁷¹ es-Semhûdî, el-Kurtubî'nin Harre vakasının Zilhicce ayının bitmesine iki gün kala meydana geldiğine dair görüşünü naklettikten sonra, Muhammed Emîn el-Akşehrî'nin -el-Vâkîdî'den rivayet ettiğine göre-sözkonusu hadisenin Zilhicce ayının üçüncü günü meydana geldiğine dair görüşünü nakletmiştir. Bu sözlerden sonra o, şöyle der: “Ben, el-Vâkîdî'nin kitabına baktım, ancak o, onun (el-Akşehrî'nin) naklettiği gibi yazmıyordu. Belki sebku'l-kalem olmuştur. Allahü A'lem” (c. 1, s. 256).³⁷² es-Semhûdî, genelde tarihçilerin özelde ise Medine tarihçilerinin Hz. Peygamber'in hanımlarından küsüp bir ay kaldığı Meşrebe denilen odaya³⁷³ veya Medine civarındaki tepelerden biri olan Seniyyetü'l-Mahdestepesine dair açıklama yapmamış olmalarını bir eksiklik olarak görmüştür.³⁷⁴

Eserinde bazı âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra “fihi nazar” diyerek onların tetkike ihtiyacı olduğunu belirten es-Semhûdî, ardından kendince doğrusunu beyan etmiştir. Onun bazen naklettiği sözlerin neden tetkike muhtaç olduğunu beyan etmeden geçtiği de görülmektedir. Örneğin İbn Hacer el-Askalânî'den içkinin Mekke'nin fethi yılında haram kılındığına dair görüşünü nakledip, bu görüşün yanlış olduğunu belirten es-Semhûdî, bunun neden yanlış olduğunu açıklamamıştır.³⁷⁵ Bazen kendi görüşü ile başkalarının görüşlerini bir arada veren es-Semhûdî, kendi görüşünün daha makbul olduğunu vurgulamıştır:

el-Hâfiz İbn Hacer, sarsıntıdan kasıt, Deccâl'in gelişi ve ona kimsenin gücünün yetemeyeceği inancının yayılmasıdır, bunun sonucu olarak nifak ve fiske ehli olan herkes hızlıca ona katılır, der. Bizim görüşümüz, onunkinden daha makbuldur. (c. 1, s. 147)³⁷⁶

Kabul ettiği görüş ve düşüncelerini belirtmekten çekinmeyen es-Semhûdî, Ebû Süfyân b. el-Hâris'in kabri ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Onun kabri, Akîl b. Ebî Tâlib'e ait meşhedin içindedir. Çünkü ne İbn Zebâle ne de İbn Şebbe Bakî mezarlığındaki kabirler arasında Akîl'in kabrini zikretmiştir. İmâm Gazâlî de Bakî

³⁷¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 295.

³⁷² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 256.

³⁷³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 203.

³⁷⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 209.

³⁷⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 497.

³⁷⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 147.

mezarlığında ziyaret edilecek kabirler arasında Akîl'in mezarını zikretmemiştir.³⁷⁷ es-Semhûdî, başka bir yerde humma hastalığının rahmet mi azap mı olduğu ile ilgili hadisleri zikrettikten sonra, veba kaynaklı humma dışında Medine'de baş gösteren humma hastalığının rahmet olduğunu "hadislerden benim anladığım budur" diyerek ortaya koymuştur.³⁷⁸

Öne sürdüğü veya tasdik ettiği görüş ve düşünceleri temellendirmeye ve delillendirmeye önem veren es-Semhûdî, Medine'de ikamet etmenin Mekke'de ikamet etmekten üstün olduğunu öne sürdükten sonra bugörüşünü şu sözleriyle temellendirmeye çalışmıştır:

Zira Yüce Allah, Medine'yi peygamberine yurt, Medine ehlini ise ona yardımcı ve taraftar kılmıştır.³⁷⁹ ez-Zerkeşî, İmâm en-Nevevî'nin sözlerini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Zikri geçen teşviklerden dolayı Medine'de ikamet etme hususunda ihtilaf olduğu görüşü zayıf bir görüştür."³⁸⁰ Bunun yanı sıra Mekke'de ikamet etmeyi kerih sayanlar; sahabenin orada ikamet etmeyi terk etmelerini öne sürerler. Hâlbuki onlar, daima Medine'de ikamet etmeye teşvik etmişlerdir. et-Taberânî, *el-Evsat*'ta şu hadisi rivayet etmiştir: "Her kim ki; Medine'den üç gün ayrı kalırsa kalbi cefa ile dolmuş bir halde döner."³⁸¹ İbn Ebî Hayseme ise şu hadisi rivayet etmiştir: "Her kimin Medine'de malı/toprağı varsa onu asla bırakmasın. Kimin orada hiçbir malı yoksa bir hurma ağacı/el-kasere da olsa orada kendisine mal edinsin."³⁸² İbnü'l-Esîr, hadiste geçen "el-kasere" kelimesinin "ağaç kökü" olduğunu zikretmiştir. Buna göre hadisin manası, "bir hurma ağacı da olsa mal edinsin" olur. Bu kelime "boyun" manasına da gelir.³⁸³ el-Hattâbî şöyle der: "el-kasere, hurma ağacıdır." el-Hasen, "o, kasr/hurma kütükleri gibi kıvılcımlar atar"³⁸⁴ ayetinde geçen kelimeyi "kasr" diye okumuş; müfessirler de bu kelimeyi "hurma kütüğü" diye tefsir etmişlerdir. (c. 1, s. 128-130)³⁸⁵

Eserinde kendisinden önceki tarihçileri izleyen es-Semhûdî, yer verdiği hadislerin genelde senedini zikretmemiştir. Ancak bazen sadece sahabeyi³⁸⁶ veya sahabe ile beraber tabîni zikreden es-Semhûdî'nin bunun yanında bazen diğer ravileri zikrettiği de vakidir. O, sıklıkla olmasa da gerekli gördüğü yerlerde senette hakkında ihtilaf olunan bir raviyi cerh ve tadil âlimlerinin görüşleriyle beraber

³⁷⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 294.

³⁷⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 150.

³⁷⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.130.

³⁸⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.128; ez-Zerkeşî, s. 245-246.

³⁸¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.128.

³⁸² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.129; ez-Zerkeşî, s. 265.

³⁸³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 129.

³⁸⁴ el-Mürselât 32.

³⁸⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 129; ez-Zerkeşî, s. 265.

³⁸⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 107, 246, c. 2, s. 109, 110.

zikretmiştir.³⁸⁷Örneğin Hz. Peygamber’i ziyaret ile ilgili getirmiş olduğu hadislerin senetlerini tam olarak serdetmiş ve bu hadislerin senetlerinde adı geçen raviler hakkında cerh ve tadil âlimlerinin görüşlerini -diğer eserlerden de istifade ederek nakletmiştir.³⁸⁸

Herhangi bir eserden nakilde bulunan es-Semhûdî, bazen okaynak eserin kaynaklarını da incelediğini göstermiştir. el-Fîrûzâbâdî’nin Mescid-iNebevî’nin yerinin seçimi, inşası ve yapılışı bağlamında el-Beyhakî’den naklettiği rivayetleri aktardıktan sonra o, şöyle der: “Ben, el-Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ, Delâilü’n-nübüvve* ve *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-asâr*’ında bu sözlere rastlamadım” (c. 2, s. 32-33).³⁸⁹

es-Semhûdî, mesafe ve diğer ölçüler hususunda kaynakların verdikleri bilgilerle yetinmeyip kendisi bizzat ölçümlerde bulunmuştur. Örneğin Kubâ mescidi ile ilgili başkalarının tesbit ettiği ölçümleri zikrettikten sonra o, şöyle der:

Ben kendim de ölçtüm ve doğudan batıya uzunluğu 86,5 zirâ, kible tarafından Şam tarafına genişliği 69 zirâ, kible duvarı tarafında doğudan batıya uzunluğu 70 zirâdan biraz fazla, yerden çatıya kadar olan yüksekliği 19 zirâ, mescidin dışında batı tarafındaki kaldırım döşemelerinden şerefelerin en sonuna kadar olan yüksekliği 24 zirâ, doğudan batıya avlusunun uzunluğu 51 zirâ, avlunun kible tarafından Şam yönüne doğru genişliği 26 ve çeyrek zirâdı. (c. 3, s. 157)³⁹⁰

2.4. Kaynakları

Vefâ’da içlerinde farklı alanda otorite kabul edilenlerin de bulunduğu yüzlerce âlimineserlerinden istifade edilmiştir.³⁹¹Fıkıhta -kendisi de Şafî mezhebine mensup olması hasebiyle- genelde Şafî mezhebine ait eserlerden istifade eden es-Semhûdî; yer yer bir konu hakkında dört mezhebe ait eserlere başvurmuştur.

³⁸⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 201, 479, c. 2, s. 180, 181, c. 5, s. 30, 32, 33.

³⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 7-29.

³⁸⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 32-33.

³⁹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 157; bu konudaki diğer örnekler için bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 181, 190.

³⁹¹ el-Câsir, s.40.

es-Semhûdî, *Vefâ*'da kaynaklarını zikrederken genelde sadece kaynak eserin veya onun müellifinin ismiyle yetinmiş olsa da, her ikisini aynı anda zikrettiği de vakidir. Kaynak eserlerinin adını bazen tam olarak belirtenes-Semhûdî, çoğunlukla onları kısaltma yoluna gitmiştir. Örneğin el-Beyhâkî'nin *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asâr* adlı eserinden alıntı yaparken *el-Ma'rifek* kısaltmasını kullanmıştır.³⁹² Onun kaynak göstermede kullandığı diğer bir yöntemi ise, eserin adı yerine eserin ait olduğu ilim dalının veya ilmî meselenin adını zikretmesidir. Örneğin es-Semhûdî, İbnü'l-Cevzî'nin *Müsîrû'l-azmi's-sâkin ilâ eşrefi'l-emâkin* adlı eserinden bahsederken *Mensek* veya *Menâsik*;³⁹³ Razîn el-Abderî'nin *Ahbâru Dâri'l-hicre* ve Cemâlüddîn el-Metarî'nin *Ta'rif bimâ enset el-hicretü min me'âlimi Dâri'l-hicre* adlı eserlerinden bahsederken *Târîhisimlerini* kullanmayı yeğlemiştir.³⁹⁴ Bazen kaynağını belirtmeden direkt alıntıyı zikreden es-Semhûdî, eserinin üçüncü bab birinci faslının hemen başında İbnü'l-Kelbî'nin İbn Abbâs'tan Nuh'un gemisinin nerede durduğu ve içinde kaç kişi olduğuna dair sözünü nakletmiştir. Ancak onun bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı anlaşılmamaktadır.³⁹⁵ es-Semhûdî'nin kaynaklarından bazıları, kaynak eserlerin etraflarında yazılmış olan haşiyelerdir. Örneğin o, el-Hâfız Cemâlüddîn İbnü'l-Hayyât'ın el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Meğânimü'l-mütabe fî me'âlimi Tâbe* adlı eseri üzerine yazmış olduğu bazı haşiyelerden nakilde bulunmuştur.³⁹⁶

es-Semhûdî, bazen önceden zikrettiği bir kaynağının adını sonradan zikretmeye gerek duymamıştır. Örneğin önceki sayfalardan birinde “*Misbâhu's-sünne*’nin şarihlerinden Fazlullâh Hasen et-Tûrabüşti”³⁹⁷ diye yazanes-Semhûdî, sonraki sayfalarda “el-Beğavî’nin *Mesâbihu's-sünne*”³⁹⁸ adlı eserinin şarihlerinden

---

³⁹² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 198.

³⁹³ es-Semhûdî, “Mensek” tabirini Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret ibadeti manasında kullanmaktadır.

³⁹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 166, 199.

³⁹⁵ *Vefâ* ile İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî şerhi Şahîhi'l-Buhârî* adlı eseri kıyaslandığında bu durum oldukça açık bir şekilde görülebilir. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 395, 492; Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1379, c. 7, s. 220, 366; bu duruma dair diğer örnekler için bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 104, 115, 116, 117, 196, 291.

³⁹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 393.

³⁹⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 183.

³⁹⁸ el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâel-Beğavî, *Misbâhu's-sünne*, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

birisinin dediğine göre...” (c. 1, s. 200) diye, yazmıştır.³⁹⁹ *Vefâ*’da kaynakların net olarak belirtilmediği durumlara es-Semhûdî’nin kullandığı şu ifadeler örnek olarak gösterilebilir: “siyer kitaplarında geçtiğine göre”, “siyer ehlinin naklettiğine göre”, “siyer ve şühûd ehlinin dediklerine göre”, “bazı siyer ehlinin Ebû Hureyre’den rivayet ettiğine göre”, “bazılarının dediğine göre”, “bazı rivayetlerde geçtiğine göre”, “tarihçilerin dediklerine göre”, “ehli şühûdun dediğine göre”, “Hanbelfiler şöyle demişlerdir”, “bizim bazı [mezheb]âlimlerimizin dediği gibi”, “bazı Şafiîâlimlerin sözlerinde şöyle geçmektedir”, “hac yollarını niteleyen bazı sayfalarda gördüm ki”, “sahabelerin isimlerine dair konuşanların dediğine göre” “fakihlerin dediğine göre” “dindarlığına güvendiğim birisinin bana dediğine göre” ve “âlimler demişlerdir ki”⁴⁰⁰

Herhangi bir kaynaktan alıntıda bulunurken es-Semhûdî’nin izlediği yollardan birisi de; alıntı yaptığı eserin değişik sayfalarından konuyla ilgili cümle ve paragrafları birleştirip vermektir. Ancak bu durum, kaynak eserin sahibinin de -öyle olmadığı halde- sanki bu bilgileri bir arada vermiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır.⁴⁰¹

es-Semhûdî, güvendiği bazı zatların isimlerini zikrederek onların görüp duyduklarını *Vefâ*’da kaynak olarak kullanmıştır. Örneğin o, Hz. Peygamber’in minberi konusunda Sirâcüddîn Ömer b. Ahmed b. Muhammed en-Neftî (v.885/1480) ve İbn Sâlih Abdullâh b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Kenânî’nin⁴⁰² işittiklerine ve gördüklerinden istifade etmiştir.⁴⁰³ es-Semhûdî, çağdaşı olan Şafiî alimlerinden Fethuddîn b. Takî el-Kâzerûnî’nin kendisine “ben ölünce ayaklarım imamın sağına gelsin” dediğini aktardıktan sonra sözlerine şöyle devam eder: “bu zatla önceden Ravza’nın ön kısmında kılınan cenaze namazlarında cenazenin ayaklarının Hz. Peygamber’in başının hizasına denk düştüğüne dair müzakere etmiştik. Aslında o, bu sözyle Ravza’da kılınacak cenaze namazı hususunda bu görüşü kabul ettiğini bana söylemiş oldu” (c. 2, s. 289).⁴⁰⁴

³⁹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 200.

⁴⁰⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 214, 226, 232, 234, 284, 298, 322, 351, 389, 390, 332, 440, 446, 495, c. 2, s. 171, 225, 288, 371, c. 3, s. 5, 246, 267, c. 4, s. 155, 162.

⁴⁰¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 78-80.

⁴⁰² es-Semhûdî’nin “Hoca ve Talebeleri” adlı alt başlıkta bu zat ile ilgi bilgi yer almıştı.

⁴⁰³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 132.

⁴⁰⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 289.

Vefâ'da kendisinden istifade edilen kaynaklardan bazılarının isimleri sıklıkla geçerken bazılarında ise sadece bir kez alıntı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekir el-Ebherî'nin(v. 375/985) *Fazlü'l-Medîne ale'l-Mekke*,⁴⁰⁵ İbrâhim b. Ebî Avn Ahmed b. Ebi'n-Necm'in *Kitâbü'n-Nevâhî fiahbâri'l-büldân*,⁴⁰⁶ Ebû Bekir Cemâlüddîn Muhammed b. Yûsuf İbn Müsdî el-Ezdî el-Ğırnatî'nin(v. 663/1265) *İ'lâmü'n-nâsik bi-a'lâmi'l-Menâsik*,⁴⁰⁷ Sadrüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Müeyyed el-Hamevî'nin(v. 722/1323) *Fazlü Ehl-i beyt*,⁴⁰⁸ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî'nin (v. 240/854-55) *Târîhu Halîfe b. Hayyât*⁴⁰⁹ ve Ahmed b. Alî el-Abderî'nin (v. 678/1279-1280) *Behcetül'l-mühec fî ba'di fezâili't-Tâif ve Vec*.⁴¹⁰

Bugün için kayıp olan bazı eserler, *Vefâ*'da kaynak olarak kullanılmıştır. Medine tarihçisi Yahyâ b. el-Hasen b. Ca'fer el-Alevîel-Ubeydîel-Medenî'nin(v. 277/890) *Ahbârü'l-Medîne*,⁴¹¹ İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medîne*, Kutbüddînel-Kastallânî'nin *Urvetü't-tevsîk fi'n-nâri ve'l-harîk*, Razîn el-Abderî'nin *Ahbâru dâri'l-hicre*,⁴¹² ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın *el-Akîk ve Ahbâruha*, *Ahbârü'l-Medîne*⁴¹³ ve Ebû Abdillâh İbn Mazhar Muhammed b. Ahmed el-Esedî'nin (v. 893/1487-1488) *Kitâbü'l-Menâsik*⁴¹⁴ adlı eserleri bu tür eserlerden bazılarıdır.

Vefâ'da kendisinin telif etmiş olduğu başka bazı eserlere göndermelerde bulunanes-Semhûdî, yer yer onları kaynak olarak göstermiştir. *İktidâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, *Zirvetü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, *Keşfü'l-cilbâb ve'l-hicâb ani'l-kudve fi's-şübbâk ve'r-rihâb*, *en-Nasîhatü'l-vâcibetü'l-kabûl fi beyâni mevdi'i Minberi'r-Rasûl* ve *Def'ut-ta'arruz ve'l-inkâr li büsüti Ravzati'l-Muhtâr*

⁴⁰⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 109.

⁴⁰⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 70.

⁴⁰⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 86.

⁴⁰⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 163.

⁴⁰⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 266.

⁴¹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 401.

⁴¹¹ Yahyâ b. el-Hasen b. Ca'fer'in ölüm tarihi kaynaklarda ihtilaflıdır. Biz, bu konuda zamansal yakınlığından ve aynı alanda eser sahibi olduğundan es-Semhûdî'nin verdiği tarihi daha doğru kabul ettik. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 65; Kâtip Çelebi, c. 1, s.

⁴¹² es-Semhûdî, *Tuhfe*, c. 1, s. 346.

⁴¹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 147, 155, 153, 278, 367, c. 2, s. 371.

⁴¹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 205.

onun kaynak gösterdiği veya bazen kendilerine göndermelerde bulunduğu onun eserlerinden bazılarıdır.⁴¹⁵

Gerekli görülen yerlerde eserlerinden istifade edilen bazı âlimlerin vefat ve eserlerinin yazılış tarihleri *Vefâ*'da verilmiştir. es-Semhûdî; Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân İbnu's-Salâh eş-Şehrazûrî'nin vefat tarihinih. 643, Yahyâ el-Alevî'nin vefat tarihini h. 277 ve İbnü'n-Neccâr'ın vefat tarihini h. 643 olarak vermiştir.⁴¹⁶ Ayrıca o, İbnü'n-Neccâr'ın *ed-Dürretü's-semîne fîtârîhi'l-Medîne* adlı eserinih. 593 yılında telif ettiğini kaydetmiştir.⁴¹⁷

Aşağıda es-Semhûdî'nin *Vefâ*'da kendilerinden direkt alıntıda bulunduğu kaynaklar -müellifleri ve kendilerinden istifade edilen bazı konular ile beraber- verilmeye çalışılmıştır. Sıralamada evvela iman/inanç ile ilgili olan akaid ve kelim eserleri, ardından Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber ile ilgili ilimlere ait eserler zikredilmiştir. Kaynak eserlerin sıralanmasında ise müelliflerin vefat tarihleri esas alınmıştır.

2.4.1. Akaid ve Kelam Eserleri

İslâm inanç esaslarının neler olduğu ve bunların savunusunu yapan akaid ve kelam eserleri *Vefâ*'da kendilerine çok yer bulamamıştır. Zira *Vefâ*, bir tarih eseri olduğundan bu ilimlere ait içeriklerin yoğun olarak bulunduğu eserlerden farklıdır. Aşağıda verilen eserler, Hanbelî mezhebine mensup önemli ve bu alandaki fikirleriyle kendilerinden sonra iz bırakmış âlimlere ait eserlerdir.

- 1) Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs b. Abdilhalîm b. Teymiyye'nin (v. 728/1328) *İktidâü's-sırâti'l-müstakim muhâlefete ehli'l-hevâ ve Minhâcü's-sünne* adlı eserleri: Mescid-i Nebvî'nin genişletilmesi sonucunda ona eklenen yerlerin mescidin ilk halinin hükmünde olduğu ile kabir ehline verilen selamın

⁴¹⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 122, 163, 419, 431, c. 2, s. 96, 136, 160, 170, c. 5, s. 41.

⁴¹⁶es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 65, 128, 344.

⁴¹⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 128.

onlar tarafından işitildiği ve onların bu selamacevap verebildikleri yönündeki görüşler.⁴¹⁸

- 2) Ebû AbdillâhŞemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdîel-Hanbelîes-Sâlihî ed-Dımaşkî'nin (v. 744/1343)*es-Sârimü'l-münkî*'si: Hz. Peygamber'i ziyaret etme ile ilgili bir hadisin senedinde bulunan İsmâil b. Ebî Fûdeyk ve aynı konudaki diğer bir hadisin senedinde bulunan Muhammed b. el-Fazl adlı ravilerin cerh ve tadil bakımından durumları.⁴¹⁹

2.4.2.Tefsir Eserleri

Kur'an-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılmasını kendisine amaç edinen tefsir ilmi, birçok İslâm âliminin hakkında eser telif ettiği bir alandır. Tefsir usulcülere, tefsirlerigenel manada dirayet ve rivayet diye ikiye ayırmışlardır. es-Semhûdî,*Vefâ*'da ağırlıklı olarak dirayet tefsirlerinden istifade etmiştir. Onun dirayet tefsirleri arasındaki önemli kaynağı, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsabûrî'nin(v. 427/1035)*el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* adlı eseridir. es-Semhûdî,tefsir sahiplerinin kendi mezhebinden olup olmasını önemsememiştir. Zira onun tefsir kaynaklarından Cârullâh ez-Zemahşerî'nin (v. 538/1144) akidede Mutezile mezhebine mensup olduğu malumdur. Başka bir açıdan tefsir eserleri, Kur'an-ı Kerîm'in bütünü veya belli bazı sûrelerini kapsayan eserler diye de ikiye ayrılabilir. es-Semhûdî, Kur'an-ı Kerîm'in bütünü ele alıp tefsirini yapan kaynaklardan istifade ettiği gibi,*Bastü'l-keff fî tefsîri sûreti's-Saff* adlı eserde olduğu gibi sadece bir sûreyi ele alıp onu tefsir eden kaynaklardan da istifade etmiştir.

- 1) Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsabûrî'nin(v. 427/1035)*el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*'ı:Kıyamet günü, mescitlerinkendilerine bağlı olan insanlarla beraber getirileceklerine dair hadis; Ahzâb sûresinin 23. ayetinin tefsiri ve Hz. Peygamber'in Ahzab gazvesinde hendekleri nasıl belirlediği ve kazdığının dair hadis.⁴²⁰

---

⁴¹⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 73, c. 5, s. 34.

⁴¹⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 73, c. 5, s. 24, 34.

⁴²⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 368, c. 3, s. 321, c. 4, s. 268.

- 2) Ebü'l-Kâsım CârullâhMahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî'nin (v. 538/1144) *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*'i: Beni Kurayza hadisesinde yaptığı yanlış davranıştan dolayı pişmanlık duyup kendisini Mescid-i Nebevî'deki bir sütuna bağlayan Ebû Lübâbe hakkında inen Enfâl suresinin 27. ayetinin tefsiri.⁴²¹
- 3) Abdülhak b. Ebî Bekir Ğâlib İbn Atiyye el-Ğırnatî'nin (v. 541/1146-7) *el-Müharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*'i: Dırâr mescidini inşa edenlerin Tebük gazvesi öncesi Hz. Peygamber'i mescitlerine davet edip orada namaz kılmasını istemeleri, seferden sonra Hz. Peygamber'in oraya gidip namaz kılmaya azmetmesi ve bu konuda ayetlerin inmesinden sonra bu mescidin yıkılıp yakılması hadisesine dair rivayetler ile bu konuda inen ayetlerin tefsiri.⁴²²
- 4) Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Kemâl İmâmü'l-Kâmiliyye'nin (v. 864/1459)⁴²³ *Bastü'l-keff fi tefsîri sûreti's-Saff*'ı: Yeryüzü mü gökyüzü mü üstündür meselesi bağlamında peygamberlerin buldukları mekân ve onların ruhlarının yeryüzü ve gökyüzünden üstün olduğu görüşü.⁴²⁴

2. 4. 3. Hadis Eserleri

Hz. Peygamber'in hadislerinin ilk dönemden başlayarak rivayet ve kitabet yoluyla toplanması ve ardından tedvin ve tasnif edilmesi sonucu meydana gelen hadis eserleri, *Vefâ*'nın önemli hadis kaynaklarından biridir. Kendisi de bir hadis âlimi olan es-Semhûdî; sahih, müsned, musannef, mucem, sünen ve müstedrek denilen hadis kitapları, hadis şerhleri, cerh ve ta'dil ilmine ait kitaplardan yararlanmıştır.

- 1) Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'in (v. 150/767) *el-Müsned*'i: Medine haram bölgesinin Mekke haram bölgesi gibi olmadığı görüşü; Şam, Medine ve Necd ehlinin mikât mahallerini açıklayan hadis; Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ederken nasıl davranmak gerektiği ile ilgili İbn Ömer'in "kabre kible yönünden gelinmeli, sırt kible yüz ise kabir tarafına çevrilmeli, ardından Hz. Peygamber'e selam verilmeli" gibi sözleri.⁴²⁵

---

⁴²¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 179.

⁴²² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 162, 163.

⁴²³ Çalışmanın birinci bölümünde "Hocaları" başlığı altında bu zat ile ilgili bilgi verilmiştir.

⁴²⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 96.

⁴²⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, 217, 224, c. 4, s. 247, c. 5, s. 46.

- 2) Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbehî'nin (v. 179/795); *el-Muvattâ*'sı:⁴²⁶ Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Hz. Peygamber'in Medine'den Mekke'ye yolculuğunu anlatan ve onun geceleyin Bakî mezarlığını ziyaret edip orada yatanlar için istiğfarda bulunmasına dair hadisler, uğursuz eve dair hadis ve Hz. Ömer'in açıktan Kur'an-ı Kerîm okumasına dair hadis.⁴²⁷
- 3) Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hümâm es-San'anî el-Himyerî'nin (v. 211/826-827)*el-Musannef*'i:⁴²⁸ Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler.⁴²⁹
- 4) Ebû Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Hurâsânî el-Cûzecânî'nin (v. 227/842)*es-Sünen*'i:⁴³⁰ Hz. Ömer'in hac dönüşünde insanların Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mescitlerde namaz kıldıklarını görünce onları bundan vazgeçirmeye çalışması ve "namaz vaktiyse kılabilirsiniz, yoksa yolunuza devam edin" sözlerini içeren rivayet.⁴³¹
- 5) Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed el-Kâdî Ebî Şeybe'nin (v. 235/849)*el-Musannef*'i: Medine'den başlayıp akabinde Mekke'nin ziyaret edilmesi gerektiğini ifade eden hadis, Hz. Peygamber'in Harre vakasıyla ilgili duası; Mescid-i Nebevî'de cenaze namazlarının minberin yanında kılındığına ve mescitler içinde sadece üç mescide yolculuk yapılabileceğine dair hadisler.⁴³²
- 6) Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî'nin (v. 241/855)*el-Müsned*'i: Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler ve oranın bir gün terk edileceğine dair hadis; Mescid-i Nebevî'de kılınan namazların ecirlerinin ziyadeleştirildiği hususu ve Ravza'nın yerini tam olarak ifade eden hadisler; Akabe bey'atlarına dair bazı hadisler, Fedîh mescidinin isminin nereden geldiğine dair hadis, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e salât ve selam getirene

---

⁴²⁶Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbehî, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Fûâd Abdülbâkî, Mısır, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz.

⁴²⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 111, 113, 114, 125, 136, c. 3, s. 53, 78, 180, 258, c. 4, s. 110.

⁴²⁸ Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hümâm es-San'anî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zemî, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.

⁴²⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 128.

⁴³⁰Ebû Osman Sa'îd b. Mansûr el-Hurâsânî el-Cûzecânî, *es-Sünen*, thk. Sa'd b. Abdillâh, 5 Cilt, 1. baskı, Riyad, Dâru'l-Useymî, 1414.

⁴³¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 118.

⁴³²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 178, 246, c. 2, s. 286, c. 4, s. 169, c. 5, s. 56.

vereceği karşılığı açıklayan hadis ile Hz. Fatıma'nın cenazesini yıkayanların kimler olduğuna dair hadis.⁴³³

- 7) Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dâremî'nin (v. 255/868)*es-Sünen/es-Sahih*'i: Mekke ve Medine haram bölgelerindeki kayıp eşyaların hükmünün aynı olamayacağı görüşü, Hz. Peygamber'in mescidindeki kütüğün yerine minber yapılması ve bundan dolayı o kütüğün ağlmasına dair hadis, her sabah ve akşam yetmiş bin meleğin yeryüzüne inerek Hz. Peygamber'in kabrini kuşatıp ona salât getirmelerine dair hadis ile hastalığında Hz. Peygamber'in "benim üzerime değişik kuyulardan yedi kova su dökün" hadisi.⁴³⁴
- 8) Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (v. 256/869)*el-Câmi 'u's-sahîh, et-Târîhu'l-evsat, et-Târîhu's-sağîr ve et-Târîhu'l-kebir* adlı eserleri: el-Buhârî'nin bazı hadislerin ravileri ve senetleri hakkındaki görüşleri, Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Deccâl ve tâûn hastalığının Medine'ye giremeyeceğine dair hadis, Medine'nin bazı isimleri, Mescid-i Nebevî'nin faziletleri, Mescid-i Nebevî'deki bazı sütunların fazileti, Ravza-i Şerîf'in fazileti ve sınırlarına dair hadis, mescide tükürülmemesine dair hadisler, kıyamet alametlerine dair bazı hadisler, onun Ramazan ayında Mescid-i Nebevî'de kendisine hasırdan bir oda yapıp orada geceleri namaz kıldığını ifade eden hadis, sadece üç mescide yolculuk yapılabileceğine dair hadis, er-Racî' gazvesi ve Ma'ûne kuyusu vakası, Uhud gazvesinde Hz. Peygamber'in hemen yanında meleklerin bulunup savaştığına dair hadis, onun vefatından önce "eğer ben dost edinseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim" hadisi ve mescidin Ebû Bekir kapısı dışındaki kapıların kapatılması hususundaki emri, Hz. Peygamber'in kurban bayramında bayram namazını nasıl kıldığını anlatan hadis ile Ehl-i beyti konusunda Hz. Peygamber'in hatırımın gözetilmesine dair hadis.⁴³⁵
- 9) Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî'nin (v. 275/889)*es-Sünen*'i:⁴³⁶ Medine toprağının ve Acve adındaki hurmasının şifa olduğuna dair

---

⁴³³es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.118, 134, 135, 142,146, 268, 404, c. 2, s 144, 159, 235, c. 3, 170, 181, 210, 284, 285, c. 4, s. 115.

⁴³⁴es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 229, c. 2, s. 107, 108, 319, c. 3, s. 395.

⁴³⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 65, 66, 107, 111, 113, 114, 121, 132, 141, 144, 148, 188, 269, 400, 410, 441, c. 2, s. 141, 142, 156, 174, 443, 489, 141, 144, 159, 189, 213, 286, c. 3, s. 20, 66, 120, 125, 173, 428, c. 4, s. 150, c. 5, s. 121.

⁴³⁶Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâkel-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1997.

hadisler ile haram bölgesine dair hadis; Hz. Peygamber'e nasıl selam verileceğine dair hadis, Mescid-i Nebevî'deki minberin fazileti, Hz. Peygamber döneminde Musalla'da minber edinildiğine dair hadis, Hz. Peygamber'in Beni Abdi'l-Eşhel mescidinde akşam namazını kıldıktan sonra oradakilerin nafîle namaz kıldıklarını görünce bunların eve ait namazlardan olduğunu buyurduğuna dair hadis; Ahcârü'z-Zîyt denilen yerin isminin geçtiği hadis; yağmurun yağdığı bir gün bir adamın Mescid-i Nebevî'ye çakıl taşı getirip sermesini gören Hz. Peygamber'in “bu ne güzel olmuş” dediğine dair hadis ve Hz. Peygamber'in Kurban bayramında bayram namazını nasıl kıldığını anlatan hadis.⁴³⁷

10) Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî'nin (v. 261/875) *Sahîhu Müslim* 'i: Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Acve hurmasının şifa olduğuna dair hadis, Medine'nin bir gün terk edileceğine dair hadis; kıyamet alametlerine dair bazı hadisler, cenaze namazlarının nerede kılınacağına dair hadis, Hz. Peygamber'in Ramazan ayında Mescid-i Nebevî'de kendisine hasırdan bir oda yapıp orada geceleri namaz kıldığını ifade eden hadis, Zülhuleyfe'deki eş-Şecere mescidine dair hadis, Takva mescidinin hangisi olduğunu açıklayan hadis, sadece üç mescide yolculuk yapılabileceğine dair hadis, Mescid-i Nebevî'deki minberin kaç basamak olduğuna dair hadis, Uhud savaşında Hz. Peygamber'in hemen yanında meleklerin bulunup savaştığına dair hadis, onun “eğer ben dost edinseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim” hadisi ve mescidin Ebû Bekir kapısı dışındaki kapılarının tamamen kapatılmasına dair emri, Hz. Peygamber'in geceleyin Bakî mezarlığını ziyaret edip orada yatanlar için istiğfarda bulunduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'in Kurban bayramında bayram namazını nasıl kıldığını anlatan hadis ve onun “Ehl-i beytim hususunda size Allah'ı hatırlatırım” hadisi.⁴³⁸

11) Ebû Zür'a Ubeydullâh b. Abdilkerîm b. Yezîd er-Râzî'nin (v. 264/878) *Kitâbü'd-Du'afâ*'sı: Muhammed b. Abdirrahmân er-Reddâd adlı ravi hakkındaki görüşleri.⁴³⁹

---

⁴³⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 156, 158, 201, 220, Cilt, 2, s. 158, 440, c. 3, s. 120, 127, 226, 237, 269, c. 4, s. 115, c. 5, s. 30.

⁴³⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 107, 109, 111, 113, 114, 117, 121, 132, 135, 144, 158, 241, 245, 377, 489, Cilt, 2, s. 120, 139, 141, 159, 188, 213, 214, 286, Cilt, 3, s. 120, 239, 422, c. 5, s. 121.

⁴³⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 107.

- 12) Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce'nin (v. 273/886)*es-Sünen*'i: Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Kubâ mescidinde namaz kılmanın bir kez umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'in "Ben ölünce beni, benim kuyum olan Ğars kuyusundan yedi kova suyla yıkayın" sözlerini içeren hadis.⁴⁴⁰
- 13) Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî'nin (v. 279/892-893)*et-Târihu'l-kebir*'i: Hz. Peygamber'in "Her kimin Medine'de malı/toprağı varsa onu asla bırakmasın. Kimin orada hiçbir malı/toprağı yoksa bir hurma ağacı da olsa orada kendisine mal edinsin" hadisi.⁴⁴¹
- 14) Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî el-Hakîm et-Tirmizî'nin (v. 280/893)*es-Sünen*'i:⁴⁴² Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Deccâl ve tâûn hastalığının Medine'ye giremeyeceğine dair hadis, insanın yaratıldığı toprağa gömüleceğine dair hadisler, Hz. Peygamber'in yağmur duası için Musalla'ya gittiği ve oradaki minbere çıktığını ifade eden hadis, orada minber edinildiğine dair hadis ve Kubâ mescidinde namaz kılmanın bir umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis.⁴⁴³
- 15) Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (v. 281/894)?: Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bir kez salât getirene on kez salât edeceğine dair hadis.⁴⁴⁴
- 16) Ebû Mes'ûd Ahmed b. el-Fürât er-Râzî'nin (v. 285/898-899)*el-Müsned*'i: Hasta ziyaretinde yapılacak duaya dair hadis.⁴⁴⁵
- 17) Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel'in (v. 290/902)*Zevâidü'l-müsned*'i: Hz. Peygamber'in "Evim/evlerim ile minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır. Minberim ise cennetin yüksek verimli yerlerinden birinin üstündedir" hadisi ile "Ebû Bekir benim mağaradaki arkadaşım ve dostumdur, onunkisi hariç mescidin bütün kapılarını kapatınız" hadisi.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 126, 146, c. 3, s. 142, 390, c. 4, s. 115.

⁴⁴¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 129.

⁴⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. el-Hasen el-Hakîm et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Zehve ve Ahmed İnâye, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.

⁴⁴³es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 111, 126, 132, 148, c. 2, s. 47, c. 3, s. 120, 127, 141, c. 4, s. 115.

⁴⁴⁴es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 209; es-Semhûdî'nin İbn Ebi'd-Dünyâ'nın hangi eserinden istifade ettiği tesbit edilemedi.

⁴⁴⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 156.

⁴⁴⁶es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 148, c. 2, s. 160, 214.

- 18) Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu‘ayb b. Alî el-Hurasânî en-Nesâî’nin (v. 303/915-916) *es-Sünenü’l-kübrâ*’sı:⁴⁴⁷ Medine’de yetişen Acve hurmasına dair hadis; Hz. Peygamber’in minberinin fazileti ve onun Kurban bayramında bayram namazını nasıl kıldığını anlatan hadis; Hz. Peygamber’in Beni Abdi’l-Eşhel mescidinde akşam namazını kıldıktan sonra oradakilerin nafile namaz kıldıklarını görünce “bunların eve ait namazlardan olduğunu” dile getirdiğini ifade eden hadis ve onun geceleyin Bakî mezarlığını ziyaret edip orada yatanlar için istiğfarda bulunduğu dair hadis.⁴⁴⁸
- 19) Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî’nin (v. 307/919) *el-Müsned*’i: Peygamberlerin en sevdikleri yere gömüleceğini ifade eden hadis, humma hastalığının Medine’den Kubâ’ya gönderilmesine dair hadis, Medine’nin Yesrib değil de Tâbe diye isimlendirmesini emreden hadis ve Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’e bir kez salât getirene on kez salât edeceğine dair hadis.⁴⁴⁹
- 20) Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dulâbî’nin (v. 310/923) *ez-Zürriyyetü’t-tâhire*’si: Hz. Fatıma’nın vefatı.⁴⁵⁰
- 21) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme’nin (v. 311/924) *Sahîhu İbn Huzeyme*’si: Hz. Peygamber’in 16 ay boyunca Mescid-i Aksa’ya yönelerek namaz kıldığına dair hadis.⁴⁵¹
- 22) Ebû Avâne Ya’kûb b. İshâk b. İbrâhim el-İsferâyînî’nin (v. 316/929) *es-Sahîhu’l-müsned*’i: Hz. Peygamber’in Ramazan ayında Mescid-i Nebvî’de kendisine hasırdan bir oda yapıp orada namaz kıldığını ifade eden hadis ile onun Mekke’ye gidiş ve gelişlerinde takip ettiği yolu açıklayan hadisler.⁴⁵²
- 23) İbn Ebî Hâtim Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî’nin (v. 327/938) *Kitâbü’l-Cerh ve’t-ta’dîl*’i: Muhammed b. Abdîrrahmân er-Reddâd adlı ravi hakkındaki görüşleri.⁴⁵³
- 24) Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî er-Râzî’nin (v. 354/965) *el-Müsnedü’s-sahîh ve es-Sikât* adlı eserleri:⁴⁵⁴ Gökyüzünden indirilmiş olan

---

⁴⁴⁷ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu‘ayb b. Alî el-Hurasânî en-Nesâî, *Kitâbu Süneni’l-kübrâ*, Beyrut, Şeriketü’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2011.

⁴⁴⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 158, c. 2, s. 158, c. 3, s. 12, 226, 257.

⁴⁴⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 65, 102, 142, 148, c. 3, s. 209, c. 5, s. 36.

⁴⁵⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 286.

⁴⁵¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 79.

⁴⁵² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 188, c. 3, 427.

⁴⁵³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 107.

zemzem suyuyla büyütüldüklerinden Hz. İsmâil'in çocuklarına göksuyu denildiğine dair rivayetler, Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Mescid-i Nebevî'deki minberin fazileti, Kubâ mescidinde namaz kılmanın bir kez umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'in Ğars kuyusundan su içtiği ve abdest aldığına dair hadis.⁴⁵⁵

25) Ebû Tâlib Muhammed b. Ğaylân el-Bezzâr'ın (v. 354/965) *el-Ğaylaniyyât ve es-Sünen* adlı eserleri: Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Hz. Peygamber'in Medine'nin sınırlarını belirlediğine dair hadisler, Mescid-i Nebevî'de kılınan namazların sevabının artırılacağına ifade eden hadisler, Ravza-i Şerîf'in alanını belirleyen hadis, Uhud savaşında geçen bazı olayları içeren hadis, uğursuz evden nasıl korunulacağına dair hadis ve Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bir kez salât getirene on kez salât edeceğine dair hadis.⁴⁵⁶

26) Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'nin (v. 358/995) *İlelü'l-hadîs, el-Fezâil ve Ğarâibü'l-Mâlik* adlı eserleri: Hz. Peygamber'in Medine'de bulunan Mus'ab b. Umeyr'e oradaki Müslümanlarla Cuma namazı kılmasını emrettiğine dair hadis ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmeye dair hadisler.⁴⁵⁷

27) Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed el-Lahmî et-Taberânî'nin (v. 360/971); *el-Me'âcimü's-selâse/el-Evsat, el-Kebîr, es-Sağîr* adlı eserleri.⁴⁵⁸ Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler ve onun haram bölgesinin neresi olduğu hususu; Mescid-i Nebevî'de kılınan namazların ecirlerinin artırılacağına dair hadis, Ravza-i Şerîf'in alan ve sınırını belirleyen hadis; Kubâ mescidinde namaz kılmanın bir kez umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis, Hayber gazvesinde Hz. Ali'nin ikinci namazını kılınmamasından dolayı Hz. Peygamber'in dua etmesi neticesinde güneşin yeniden doğması ile ilgili hadis, Beni Zafer mescidinden bahseden hadis ile Zübâb dağı.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁴ Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

⁴⁵⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.107, 126, 142, 32, Cilt, 2, s. 158, c. 3, s. 142, 390, c. 4, s.115.

⁴⁵⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 112, 134,201, 202, 485, c. 2, s. 142, 159, c. 3, s. 53, 209.

⁴⁵⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 396, c. 5, s. 7.

⁴⁵⁸ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

⁴⁵⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 100,107, 119, 120, 123, 133, 134, 141, 203, 236, 239, 493, c. 2, s. 144, 159, c. 3, s. 91, 143, 172, 178, 192, 203, 237, 264.

- 28) Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî'nin (v. 365/976)*el-Kâmil fi'd-du'afâ'sı*: Muhammed b. Abdirrahmân er-Reddâd adlı ravi hakkındaki görüşler ve "Peygamberler kabirlerinde diri olup namaz kılarlar" hadisi.⁴⁶⁰
- 29) Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin (v. 405/1014)*el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*'i:⁴⁶¹Hz. Peygamber'in Medine ve Mescid-i Nebevî'deki minberinin faziletlerine dair bazı hadisleri, onun minbere çıkarken söylediği sözlerini içeren hadis, ilk kez Arapça konuşan kişinin Hz. İsmâil olduğuna dair hadis, Ahcârü'z-Zîyt denilen yerin isminin geçtiği hadis, Akabe bey'atları ile ilgili hadisler, Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi sadedinde Hz. Ömer'in Hz. Abbâs'ın evini almak amacıyla onunla gerçekleştirdiği diyaloglar ve bunun neticesinde onun evini mescit için hibe etmesini içeren hadisler.⁴⁶²
- 30) Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî/el-İsfahânî'nin (v. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve'si*: Bir gece Hz. Peygamber ile Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in yanında kalıp sohbet ettiklerini ve gecenin üçte biri geçtikten sonra oradan ayrılan Hz. Peygamber veya Hz. Ömer'in elindeki asa ile o karanlık gecede yolun aydınlandığını anlatan hadis.⁴⁶³
- 31) Ebû Zer Abd b. Ahmed el-Herevî'nin(v. 434/1043)*el-Müsnedü's-sahîh*'i: Hz. Peygamber'in müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılmaları gerektiğini ifade eden hadisi.⁴⁶⁴
- 32) el-Kâdî Ebü't-Tayyîb Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî el-Amülî'nin (v. 450/1058)*el-Câmi'u'l-kebîr veŞerhu Muhtasarü'l-Müzenî* adlı eserleri: es-Semhûdî, İmâm Şafî'ye ait bazı söz ve görüşleri bu eserlerden nakletmiştir.⁴⁶⁵
- 33) Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin(v. 458/1066)*es-Sünenü'l-kübrâ, Delâilü'n-nübüvve, Ma'rifetü's-sünen ve'l-asâr veŞu'abü'l-imân* adlı eserleri: Beni Kurayza hadisesinde adı geçen Ebû Lübâbe olayı ile ilgili hadis, Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler, Medine'nin Sevr dağı, bazı hadislerin senedine dair hükümler, Hz. Peygamber'in Rukâne adındaki

⁴⁶⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.107, 159, c. 3, s. 272, c. 5, s. 35-36.

⁴⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâhel-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 4 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427.

⁴⁶²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 100, 102, 323,405, c. 2, s. 123,158, 231, c. 3, s. 144, c. 4, s. 115.

⁴⁶³es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 249.

⁴⁶⁴es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 70.

⁴⁶⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 181, 230; es-Semhûdî, *Vefâ* (Mahfûz), c. 4, s. 189; es-Semhûdî, *Vefâ*, Abdülhamîd, c. 4, s. 1366.

biriyle güreş tutmasını anlatan hadis, Uhud savaşında meleklerin savaştığına dair görüşler, Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi için Hz. Ömer'in Hz. Abbâs'ın evini almak amacıyla onunla gerçekleştirdiği diyaloglar ve bunun neticesinde Hz. Abbâs'ın evini mescit için hibe etmesi olayı, Kubâ mescidinde namaz kılmanın bir kez umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'e salât getirmeye dair hadis, Dırâr mescidine dair hadis, her sabah ve akşam 70 bin meleğin yeryüzüne inip Hz. Peygamber'in kabrini kuşatarak ona salât getirdiklerine dair hadis.⁴⁶⁶

- 34) Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcîel-Endelûsî'nin(v. 474/1081)*et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrece el-Buhârî fi'l-Câmi'i's-sahîh* ve *el-Müntekâ* adlı eserleri: Medine'nin Mekke'den üstün olduğu hususu, Medine'nin haram bölgesi hakkında İbn Nâfi'nin görüşü ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmek.⁴⁶⁷
- 35) el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Beğavî'nin (v. 516/1122) *Mesâbihu's-sünne'si*: Dırâr mescidinin yıkılıp yakılması olayı ile ilgili hadis.⁴⁶⁸
- 36) İmâmü'l-Hameyn Razîn b. Mu'âviye el-Abderî el-Endelûsî'nin(v. 525/1130)*Tecrîdü's-sihâh*'ı: Medine toprağının tozunun bazı hastalıklara şifa olduğuna dair hadis.⁴⁶⁹
- 37) el-Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî'nin (v. 544/1149)*Meşâriku'l-envâr alâ sihâhi'l-âsâr*⁴⁷⁰ ve *el-İkmâl fî şerhi Sahîhi Müslim* adlı eserleri: Dırâr mescidinin bulunduğu bölge; Medine'nin haram bölgesi, Edâtü Beni Ğaffâr denilen bölge ve el-Efrâk denilen bostanlık alan; Mescid-i Nebevî'nin etrafında var olan kaldırım taşları ve Dırâr mescidinin Zû Evân denilen yerde olduğu görüşü.⁴⁷¹
- 38) Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî'nin (v. 558/1163)*el-Ma'rifeve Müsnedü firdevsi'l-ahbâr* adlı eserleri: Kıyamet alametleri ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmekle ilgili bazı hadisler.⁴⁷²

⁴⁶⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 126,139,140,247,192,198,290, c. 2, s. 32, 33, 179,228, 229, 319, c. 3, s. 11, 79, 142, 160, 185, 209, 269, c. 4, s. 124.

⁴⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 94, 211, c. 4, s. 425, c. 5, s. 112.

⁴⁶⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 162;el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâel-Beğavî, *Misbâhu's-sünne*, Beyrut,Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

⁴⁶⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 153.

⁴⁷⁰ el-Kâdîİyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî, *Meşâriku'l-envâr alâ sihâhi'l-âsâr*, Kahire, Dârü't-Türâs, trz.:*el-İkmâlü'l-mü'limbi-fevâidi'l-Müslim*, thk. Yahyâ İsmail,Mısır/el-Mansûre, Dârü'l-Vefâ, 1998.

⁴⁷¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 68,211,378, c. 3, s. 67, 166, c. 4, s. 123, 127.

⁴⁷² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.75, 271, c. 5, s. 27.

- 39) Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201)*Kitâbü'l-Mevzû'ât*'ı: Hz. Fatıma'nın cenazesini yıkayanların kimler olduğuna dair hadis.⁴⁷³
- 40) Mecdüddîn Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (v. 606/1210)*Câmi'u'l-usûl fî-ehâdîsi'r-Rasûl veen-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser* adlı eserleri:⁴⁷⁴Medine toprağının tozunun bazı hastalıklara şifa olduğuna dair hadis; Zübâb dağı, Bakî'u'l-Habhabe denilen yer, Büleyd denilen köy ve Medine ile Hayber arasında Kared denilen bölge.⁴⁷⁵
- 41) el-Hâfız Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî'nin (656/1258)*et-Tergîb ve et-terhîb*'i: "Uhud, bizi seven bizim de onu sevdiğimiz bir dağdır, sakın ol! Ey Uhud" hadisi hakkında el-Beğavî'nin görüşleri ve Münzirî'nin onun görüşlerini olumlaması; Hz. Peygamber'in duası sonucu Hum denilen gölcüğün vebalı olduğuna dair görüş.⁴⁷⁶
- 42) Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhim el-Kurtubî'nin (v. 656/1258)*Muhtasarü's-Sahîhayn*'ı: Hendek savaşı sırasında Müslümanların zor duruma düşmeleri üzerine Hz Peygamber'in yaptığı duayı içeren hadis.⁴⁷⁷
- 43) Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin (v. 676/1277)*Şerhu Sahîhi Müslim*,⁴⁷⁸ *el-Ezkâr ve Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lüġat* adlı eserleri: Hz. Peygamber'in Medine'de kaldığı süre, kabirleri ziyaret etmenin hükmü, Medine'deki tartı aletlerinin bereketlendirilmiş olması, gökyüzünün yeryüzünden üstün olduğu görüşü ve Ma'ûne kuyusu vakası.⁴⁷⁹
- 44) Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin (v. 748/1347); *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*'ı:⁴⁸⁰ Abdullâh el-Ömerî adında bir ravi hakkında görüşleri.⁴⁸¹

⁴⁷³es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 285.

⁴⁷⁴Mecdüddîn Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Rıdvân Mamû, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2011; Mecdüddîn İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvût, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2011.

⁴⁷⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 153, c. 3, s. 203, c. 4, s. 168,173, 431.

⁴⁷⁶es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 154, c. 3, s. 318, c. 4, s. 264, c. 5, s. 35.

⁴⁷⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 184.

⁴⁷⁸en-Nevevî, *Şerhu sahîhi Müslim*, c. 9, s. 142.

⁴⁷⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 95, 134, 140, 462; c. 2, s. 70, 261, c. 4, s. 149, 424, c. 5, s. 113.

⁴⁸⁰Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî; *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Alî Muhammed Mü'avved vd, 1. baskı, 8 Cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.

⁴⁸¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 74.

- 45) Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Abdülkâfî es-Sübki'nin (v. 756/1355) *Şifâü's-sikâm fî ziyâreti Hayri'l-enâm*'ı:⁴⁸² es-Semhûdî, *Vefâ*'nın sekizinci babının hemen hemen tamamında bu eserden istifade etmiştir. Onun istifade ettiği konulardan bazıları şunlardır: Medine'nin Mekke'den üstün olduğu görüşü; Hz. Peygamber'i ziyaret etmeye dair hadisler ve onların açıklamaları, sened ve metin analizleri; Hz. Peygamber'den istiğasede bulunma ve dua ederken onu vesile kılmanın meşru olduğuna dair görüşler ve bu husustaki deliller.⁴⁸³
- 46) Ebû Muhammed Bedrüddîn Abdullâh b. Muhammed İbn Ferhûn el-Mâlikî'nin (v. 769/1367) *Şerhu Muhtasari'l-Muvattâ'*sı: Bir gün Medine'de hiç kimsenin kalmayacağına dair hadis.⁴⁸⁴
- 47) el-Hâfız Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî'nin (v. 806/1403) *el-Müğnî an hamli'l-esfâr*'ı: Medine'nin meşhur yedi kuyusu.⁴⁸⁵
- 48) Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekir b. Süleymân el-Heysemî'nin (v. 807/1405) *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*'i:⁴⁸⁶ Kıyamet alametlerine dair bazı hadisler ve onların senedine dair bazı hükümler; Hayber gazvesinde Hz. Alî'nin ikinci namazını kılamamasından dolayı Hz. Peygamber'in dua etmesi neticesinde güneşin yeniden doğması ile ilgili hadis.⁴⁸⁷
- 49) Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1448) *Fethü'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî ve Takrîbü't-tehzîb* adlı eserleri: Medine'nin fazilet ve hususiyetleri ve orada yapılan ibadetlerin ecirlerinin artırılacağı hususu; Beni Kaynuka Yahudilerinin Hz. Yûsuf'un soyundan geldiklerine ve Beni Kaynuka ile Beni Nadir Gazvesinin aynı olmadığına dair görüşler; Mescid-i Nebevî'de cenaze namazlarının minberin karşısında kılınabileceği görüşü; Hayber gazvesinde Hz. Ali'nin ikinci namazını kılamamasından dolayı Hz. Peygamber'in dua etmesi neticesinde güneşin yeniden doğması ile ilgili hadis; Akîk vadisi; kible değişikliği ile ilgili bazı hadisler; Hz. Peygamber'in minberini yapan kişiye dair hadisler ve İbn Hacer'in bu konudaki görüşleri; Kubâ mescidi, Musallâ'da

---

⁴⁸² Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Abdülkâfî es-Sübki, *Şifâü's-sikâm fî ziyâreti Hayri'l-enâm*, Haydarâbâd, Kütübhâne Asfir Serkâr Alî, 1321.

⁴⁸³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 26, 28, 30, 34, 38, 40, 44, 48, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 67, 69, 113.

⁴⁸⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 243, c. 2, s. 71.

⁴⁸⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 395.

⁴⁸⁶ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekir b. Süleymân el-Heysemî el-Mısrî el-Kâhîrî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, thk. Abdullâh Muhammed ed-Dervîş, Beyrut, Dâru'l-Fıkr, 2010.

⁴⁸⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 219, 271, c. 3, s. 172.

Mervân dönemine kadar minberin olmadığı görüşü, Abdullâh b. Zübeyr'in hicretin ilk yılında Medine'de doğduğuna dair görüş, Medine sınırları içinde kalan Bu'âs, Büveyra ve Beyzâ denilen yerler; Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in kapısı dışında Mescid-i Nebevî'deki bütün kapıların tamamen kapatılmasına dair buyruğuyla ilgili açıklamalar; Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fatıma'nın defnedilmesine katılıp katılmamasına yönelik açıklamalar ve Hz. Peygamber'in kabrini öpmenin hükmünün ne olduğuna dair görüşler.⁴⁸⁸

50) Ahmed b. Hasen b. Abdilhâdî el-Hanbelî'nin (v. 895/1489)*Tenkîhu't-tahkîk fi ihtilâfi'l-hadîs*'i: Hz. Fatıma'nın cenazesini yıkayanların kimler olduğuna dair hadis.⁴⁸⁹

51) Fazlullâh Hasen et-Tûrabüşî'nin *Şerhu Misbâhu's-sünne*'si: Hz. Peygamber'in “Öyle bir zaman gelir ki, insanlar her tarafı ararlar da Medine'deki âlimden (Medine âliminden) daha âlim birisini bulamazlar” hadisinde sözüedilen âlimin, Abdullâh b. Abdilazîz b. Abdillâh b. Ömer b. Hattâb olduğu yönündeki görüş ve onun bazı olumlu özelliklerini içeren alıntı ile Yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuşması sırasında meydana gelen olayları içeren alıntı.⁴⁹⁰

2.4.4. Fıkıh Eserleri

Şafî mezhebine mensup olan es-Semhûdî, *Vefâ*'da Şafî mezhebi başta olmak üzere dört Sünnî mezhebin eserlerinden istifade etmiştir. Genellikle fikhî bir konuyu ele alırken aynı anda dört mezhebe ait eserlerden konu ile görüşleri serdeden es-Semhûdî, özellikle mezheplerin ana kaynaklarına ve muteber eserlerine müracaat etmeye çalışmıştır. Zira es-Semhûdî'nin fıkıh kaynaklarından İmâm eş-Şafî'nin *el-Üm'ü*, Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *el-Fetâvâ*'sı, İbn Kudâme el-Hanbelî'nin *el-Müğni*'si ve Burhânüddîn İbn Ferhûn'un *İrşâdü's-sâlik fîef'âli'l-menâsik*'i kendi mezheplerine dair önemli kaynak eserlerdendir.

Vefâ'da Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Habîb el-Basrî el-Mâverdî'nin (v. 450/1058)*el-Hâvi'l-kebîradlı* eseri gibi genel ve kapsamlı fıkıh eserlerinden

⁴⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 142, 146, 150, 151, 305, 322, 376, 473, c. 2, s. 78, 111, 117, 132, 151, 215, 287, c. 3, 120, 127, 128, 139, 140, 172, 173, 247, 262, 284, 425, c. 4, s. 163, 175, 176, c. 5, s. 47, 109.

⁴⁸⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 285.

⁴⁹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 183, 200.

istifade edildiği gibi, Cemâlüddîn er-Raymî'nin *Delâletü'l-müsterşidîn alâ enne'r-Ravzete mine'l-mescid* gibi sadece belli bir konuyu içeren müstakil eserlerden de istifade edilmiştir.

- 1) el-İmâm Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîî'nin (v. 204/819)*el-Üm'ü*:⁴⁹¹ Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in kabrinin üzerine su serpmesi ve çakıl taşları koyması; Hz. Peygamber'in Yemenlilere dair bazı sözleri; İmam eş-Şafîî'nin haram bölgelerinin taş ve toprağının o bölgelerden dışarı çıkarılmaması gerektiği görüşü; Medine çarşısına el-Bethâ denilmesi; Hz. Peygamber'in Musallâ'ya gelip giderken izlediği yollara dair hadis ve Hz. Peygamber'in hurmalıkları.⁴⁹²
- 2) Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (v. 373/983)*el-Fetâvâ*'sı: Ebû Hanîfe'den kutsal mekânları ziyaret ederken Mekke'den başlamanın daha uygun olduğu ve Hz. Peygamber'e selam verirken kıbleye yönelmesi gerektiğine dair nakiller.⁴⁹³
- 3) Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Habîb el-Basrî el-Mâverdî'nin (v. 450/1058)*el-Hâvi'l-kebîr*'i:⁴⁹⁴ Hz. Peygamber'e selâm vermesi için birilerinin parayla kesinlikle görevlendirilemeyeceğine dair görüşü.⁴⁹⁵
- 4) Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin (v. 458/1066) *el-Hilâfiyyât*'ı: Şükür secdesi.⁴⁹⁶
- 5) Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn el-Mütevellî eş-Şafîî'nin (v. 478/1086)*Tetimmatü'l-ibâne*'si: Şafîî mezhebine göre imametin şartları.⁴⁹⁷
- 6) Ebü'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâil er-Revyânî'nin (v. 502/1109)*Bahrü'l-mezâhib*'i: Medine haram bölgesinde avlanmış veya ağaç kesmiş bir kölenin yapması gereken hususlar ve Mekke gibi Medine'de ölen Müslüman olmayanların cesetlerinin çıkartılıp şehrin dışında gömülmesi gerektiği görüşü.⁴⁹⁸

---

⁴⁹¹ İmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şafîî, *el-Üm*, 8 Cilt, 2. baskı, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1393.

⁴⁹² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 231, 272, c. 3, s. 89, 134, 185, 237, 268, 286.

⁴⁹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 180, c. 5, s. 75.

⁴⁹⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 18 cilt, Beyrut, Dârü'l-Fikr.

⁴⁹⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 65.

⁴⁹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 210.

⁴⁹⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 322.

⁴⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 222, 223, 229.

- 7) el-İmâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlîet-Tûsî'nin (v. 505/1111) *el-Vasît, el-Basît, el-Mebsût* ve *İhyâü ulûmi'd-dîn* adlı eserleri: Mekke haram bölgesinde mahzur olan ve olmayan hususlarve bazı mahzuratin cezaları; Hz. Fatıma mescidi, Bakî mezarlığında ziyaret edilecek kabirler, Hac ziyaretinden dönerken hediye getirmenin müstehap olduğu görüşü, Mekke ve Medine arasındaki 20 mescidin ziyaret edilmesine dair görüş, Medine'deki kuyular, Mezarlıkların cuma günü ziyaret edilmesini tasvip edenlerin görüşleri.⁴⁹⁹
- 8) el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Beğavî'nin (v. 516/1122); *et-Tehzîb fi'l-fürû'u*: Hilafetin şartları ve mescitlere yürüyerek gitmeye dair nezirde bulunma.⁵⁰⁰
- 9) Ebü'l-Velîd el-Kâdî İbn Rüşd el-Ced el-Mâlikî'nin (v. 520/1126)*Câmi'u'l-beyân/el-Beyân ve't-tahsîl*'i: İmâm Malik'in Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu mekânın çatısının örtülmesi gerektiğine ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Takva mescidinin Kubâ mescidi olduğuna dair görüşleri; Hz. Peygamber'in kabrinin yanından geçerken her defasında ona selam verilmesi gerektiğine dair görüş.⁵⁰¹
- 10) el-Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî'nin (v. 544/1149) *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik fî ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* ve *et-Tenbîhâtü'l-müstanbete fî şerhi müşkilâti'l-müdevvene* adlı eserleri: Medine'ye girerken yapılması müstehap olan fiiller; İmâm Malik'in Abbâsî Halifesi el-Mehdî'yle (v. 169/785) karşılaşması ve ona Medine ve Medineliler hakkındaki nasihatleri; Medine'de vefat eden sahabelerin sayısı ve Medine civarında Fur' denilen bölge.⁵⁰²
- 11) Abdülhak b. Abdirrahmân el-Ezdî el-İşbilî'nin (v. 582/1186)*Ahkâmü's-suğrâ ve Kitâbü'l-Âkibe* adlı eserleri: “Herhangi bir kimse, tanıdığı bir mümin kardeşinin mezarının yanından geçer ve ona selam verirse, mezardaki kimse mutlaka onu tanır ve onun selamına cevap verir” gibi Kabir ziyareti ve “Her kim ki, Medine'de ölebiliyorsa, orada ölsün. Zira ben, orada ölene şefaateceğim” gibi Medine'nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler.⁵⁰³

---

⁴⁹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 222, 227, c. 2, s. 44, 152, c. 3, s. 291, 294, 289, 395, 420, c. 5, s. 117, 126.

⁵⁰⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 186, 323, c. 2, s. 100.

⁵⁰¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 140, 350, c. 5, s. 111.

⁵⁰² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 124, 130, c. 3, s. 300, 423, c. 4, s. 416.

⁵⁰³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 126, c. 5, s. 34.

- 12) Ebû Muhammed Müvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme el-Hanbelî'nin (v. 620/1273)*el-Müğni*'si: Hz. Peygamber'in kabrine el sürülmesi ve onun öpülmesinin mustehap olmadığına dair görüş.⁵⁰⁴
- 13) Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân İbnu's-Salâh eş-Şehrazûrî'nin (v. 643/1245)*el-Menâsik*'i: Hane-i Saadet'te asılı bulunan kandil konusu; Hz. Peygamber'i ziyaret etmek ve bunun adabı.⁵⁰⁵
- 14) Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî'nin (v. 660/1262)*el-Emâlî*'si: Mekke mi Medine mi üstündür konusu, Hz. Peygamber'in kabrinin yanında namaz kılarken kabrin kişinin önüne veya arkasına düşmemesi gerektiğine dair görüş.⁵⁰⁶
- 15) Necmüddîn Abdülğaffâr b. Abdilkerîm el-Kazvîni'nin (v. 665/1266)*el-Hâvi's-sağîr fi'l-fetâvâ*'sı: İhtiyaca binaen Mekke haram bölgesinde bulunan ağaçlardan istifade edilebileceği yönündeki görüşü.⁵⁰⁷
- 16) Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin (v. 676/1277)*Ru'ûsü'l-mesâil, Tahkîku'l-mezheb, et-Tetimme, Ravzatü't-tâlibîn, Mecmû'u't-tehzîb, el-Îzâh fi'l-el-menâsik/el-mensek* ve *Şerhu'l-Mühezzeb* adlı eserleri: Mekke haram bölgesinde mahzur olan ve olmayan hususlar, Harre kuyusu, Bakî mezarlığını ziyaret etmek ve onu ziyaret ederken okunacak dua, Medine ve Mekke haram bölgelerinin toprak ve taşlarının o bölgelerden dışarı çıkarılmaması gerektiğine dair görüş, Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve ona nasıl selam verileceği hususları ile bu konulardaki bid'atler, Cumartesi günü Kubâ mescidini ziyaret etmenin müstehap olduğu hususu, Hz. Peygamber'in akrabalarını sevmenin gerekliliği ve Medine'den ayrılırken hediye olarak nelerin getirilebileceği gibi konular.⁵⁰⁸
- 17) Ebû'l-Abbâs Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî'nin (v. 694/1295)*Şerhü't-tenbîh*'i: Kible olma noktasında Hz. Peygamber'in mihrabının Kâbe'nin aynısı olmadığına dair açıklamalar.⁵⁰⁹
- 18) Ahmed b. Muhammed İbnü'r-Rif'a'nın (v. 710/1310)*Matlebü'l-me'âni fi şerhi Vasîti'l-Ğazâlî*'si: İlk defa farz kılındıkları yer itibariyle oruç

⁵⁰⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 107.

⁵⁰⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 100, 343, 344, c. 5, s. 88.

⁵⁰⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 97, c. 5, s. 115.

⁵⁰⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 227.

⁵⁰⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 223, 226, 231, 232, c. 2, s. 51, 104, 105, c. 4, s. 137.c. 5, s. 100, 115, 118, 121, 126.

⁵⁰⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 139, c. 2, s. 105.

tutmanınMedine’de, namaz kılmanın ise Mekke’de daha hayırlı olduğuna dair görüşü; Medine haram bölgesinde avlanmış veya ağaç kesmiş birisinin ceza olarak hangi durumlarda elbiselerinin alınabileceği ve hangi durumlarda alınamayacağına dair görüşleri.⁵¹⁰

19) EbûSüleymân Dâvûd b. Ömer b. İbrâhim eş-Şâzelî eş-Şafî’ nin (v. 733/1332)*el-Beyân ve’l-intisâr fî ziyâreti’n-nebiyyi’l-muhtâr*’ı: Medine’deki Sevr dağının ismi, Medine’de tutulan oruç ve kılınan cuma namazı için diğer yerlere oranla bin kat ziyade ecir verileceğine dair hadis; Medine ve Mekke haram bölgesindeki kayıp eşyaların hükmü; Hz. Peygamber’i ziyaret ettikten sonra iki rekât namaz kılarak mescitle ardından Hz. Peygamber’le vedalaşılması gerektiğine dair görüş.⁵¹¹

20) İzzüddîn Ebû Ömer Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhim el-Ken’ânî el-Hamevî İbnü’l-Cemâ’a’nın (v. 767/1366)*el-Mensekü’l-kebîr/Hidâyetü’s-sâlik ilâ ma’rifeti’l-mezâhibi’l-erba’a fî’l-menâsik*’i: es-Semhûdî, bu eseri “Mensek” diye nitelemiştir. Bu eserden istifade edilen konulardan bazıları şunlardır: Mescid-i Nebevî’nin ilk hali, Hz. Fatıma’nın kabri, Hane-i Saadet’in alanı ve Hz. Peygamber’i ziyaret etme adabı.⁵¹²

21) Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdurrahîm b. el-Hasen el-İsnevî eş-Şâfi’ nin (v. 772/1370)*el-İntisârâtü’l-İslâmiyye*’si: es-Semhûdî, bu eserden Nüreddîn ez-Zengî zamanında Müslüman kılığına girmiş iki Hıristiyanın Mescid-i Nebevî’nin altından tünel kazarak Hz. Peygamber’in naaşını çalmak istemeleri ve bunun sonucunda gerçekleşen bazı hadiseleri nakletmiştir.⁵¹³

22) Halîl b. İshâk el-Cündî el-Mâlikî’nin (v. 776/1375)*el-Menâsik*’i: Bakî mezarlığı ve Kubâ mescidini ziyaret etmenin müstehap olduğu, ancak Medine’de uzun süre kalamayacak bir kimse için Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret etmenin daha hayırlı olacağı yönündeki görüş.⁵¹⁴

⁵¹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 171, 223.

⁵¹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 170,197, 229, c. 2, s. 152, c. 5, s. 124.

⁵¹² es-Semhûdî, *Vefâ*, es-Sâmerrâî, c. 2, s. 52, 54, 58, 172, c. 3, s. 288, c. 5, s. 103, 107, 125.

⁵¹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 431-433; *Vefâ*’da bu eserin adı, *Nasihatü üli’l-elbâb fî men’i istihdâmi’n-nasârâ küttâben* diye de yer almıştır. Hıristiyanların devlet işlerinde kâtip olarak çalıştırılmaması gerektiğini içeren bu eserin fıkıh eserlerinden sayılan siyâsetnâme türü eserlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

⁵¹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 119.

- 23) Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî er-Raymî'nin (v. 791/1388) *Delâletü'l-müstersîdîn alâ enne'r-Ravzete mine'l-mescid'i*: Hz. Peygamber'i ziyaret etmek ve Hane-i Saadet ile Ravza'nın alan ve sınırları gibi hususlar.⁵¹⁵
- 24) Muhammed b. Abdillâh Bahâdır ez-Zerkeşî'nin (v. 794/1391) *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmi'l-mesâcid'i*: Medine'nin hususiyetleri, Medine'de ikamet etmenin mustehap olduğu görüşü; üç mescitte namaz kılmanın ecrine dair hadis ve şifa bulma niyetiyle Hz. Hamza'nın kabir toprağından alınabileceği hususu.⁵¹⁶
- 25) Burhânüddîn İbrâhim b. Alî b. Ferhûn el-Ya'murî el-Endelüsî'nin (v. 799/1397) *İrşâdü's-sâlik fi ef'âli'l-menâsik'i*: Medine'nin Yesrib ismi, haram bölgesi ve oradaki mahkeme binası; Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabına dair nakiller, Bakî mezarlığını ziyaret ederken evvela Hz. Osman'ın kabriyle başlanmaması gerektiğine dair görüş.⁵¹⁷
- 26) Kemâlüddîn Behrâm b. Abdillâh ed-Dimyerrî el-Malikî'nin (v. 805/1402-1403) *eş-Şâmil fi'l-fikh ve'l-menâsik'i*: en-Nevevî'nin Medine veya Mekke'nin haram bölgelerindeki topraktan imal edilmiş kaplarda yemek yemenin caiz olmadığı görüşübu eserden nakledilmiştir.⁵¹⁸
- 27) Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Dimyerrî eş-Şâfiî'nin (v. 808/1406) *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc'ı*: Hz. Peygamber'in minberinin "müsterâh" denilen basamağının dışında üç basamağının daha olduğu görüşü ve Kubâ mescidinde namaz kılmaya dair nezirde bulunmanın meşru olduğu görüşü.⁵¹⁹
- 28) İbnü'l-Ezrak Alî b. Ebî Bekir el-Yemânî eş-Şâfiî'nin (v. 809/1407) *Nefâisü'l-ahkâm'ı*: İbn Abdisselâm'ın "kölem hürdür, zevcem boştur" diyen bir kimsenin bütün kölelerinin azat ve bütün hanımlarının boşanmış olacağı yönündeki görüşü.⁵²⁰
- 29) Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdurrahîm el-İrâkî'nin (v. 826/1423) *Şerhu'l-Behceti'l-verdiyye'si*: Cenaze namazında cenazelerin diziliş şekli.⁵²¹
- 30) Sirâcüddîn Ömer b. Reslân el-Bulkînî'nin (v. 805/1403) *Ma'rifetü'l-mülîmmât bi reddi'l-mühimmât'ı*: Medine'nin haram bölgesinde avlanmış veya ağaç kesmiş bir

⁵¹⁵es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 165, 168, 171, 173, c. 5, s. 63-64.

⁵¹⁶es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 128, 151, 155, c. 2, s. 150.

⁵¹⁷es-Semhûdî, *Vefâ*, es-Sâmerrâî, c. 1, s. 63, 211, 233, 234, c. 2, s. 441, c. 3, s. 25, c. 5, s. 99, 106, 117.

⁵¹⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 234.

⁵¹⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 122; c. 3, s. 145.

⁵²⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 170.

⁵²¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 288.

kölenin veya hür de olsa üzerinde kiralık veya emanet bir elbise olan kişinin elbisesinin seleb olarak alınamayacağına dair görüşü.⁵²²

2.4.5. Siyer/MeğâzîEserleri

Hız. Peygamber'in hadislerinin yaklaşık olarak I./VII. y.y.'dan itibaren cüzler/risaleler halinde yazıya aktarılmasıyla eş zamanlı olarak onun siyer ve ğazvelerine ait konular da kayıt altına alınmıştır, denilebilir. Siyer/Meğâzî türündeki risalelerin tedvin ve tasnif edildiği süreçte eserler telif etmiş önemli ve öne çıkan bazı âlimler şöyle sıralanabilir: İbn Şihâb ez-Zühri, Mûsâ b. Ukbe,⁵²³ İbn İshâk, Ebû Ma'ser Necîh b. Abdîrahmân es-Sindî el-Medenî (v. 170/787), el-Vâkîdî ve Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî (v. 218/833). es-Semhûdî, adı geçen ilk dönem siyer ve meğâzî eserlerinden *Vefâ*'da istifade etmiştir.

- 1) Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr'ın (v. 151/768) *es-Siretü'n-nebeviyye*'si: Hız. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinden sonrabazı sahabelerin humma hastalığına tutulduğunu ifade eden hadis; Tebük savaşından döndükten sonra Dırâr mescidine dair bazı haberlerin Hız. Peygamber'e iletilmesi ve onun inşa edenlerin isimleri; 1. Akabe bey'atı vebu bey'ate katılan Evs kabilesinden Amr b. Avf oğullarının nakibinin kim olduğu konusu; Hendek savaşının BeniMüstalık gazvesinden sonra gerçekleştiği görüşü; Hız. Peygamber'in Medine'ye ulaştıktan sonra kıldığı ilk Cuma namazı; Uhud ve el-Uşeyra gazveleri; Hız. Peygamber'in Kinde, Kelb ve Beni Hanîfe'ye İslâm'ı tebliğ etmesi ve Beni Kaynuka Yahudilerinin sürülmesi olayı.⁵²⁴
- 2) Ebû Ma'ser Necîh b. Abdîrahmân es-Sindî el-Medenî'nin (v. 170/787) *Kitâbü'l-Meğâzî*'si: er-Racîgazvesi ve Ma'üne kuyusu vakası.⁵²⁵
- 3) Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî'nin (v. 207/822) *Kitâbü'l-Meğâzî*'si:⁵²⁶ Mekke'nin haram bölgesinde yapılması mahzurlu olmayan bazı işler; ensarın evleri; Hız.

⁵²² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 223.

⁵²³ Bu eser ve İbn Şihâb ez-Zühri'nin *Meğâzî'si Vefâ*'nın dolaylı kaynaklarındandır. Bkz. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 188.

⁵²⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 137, 340, 345, 391, 392, 394, 402, 404, 473, 476, 479, 481, 494, 503, c. 3, s. 163, 167, 244, 251, c. 4, s. 134, 164.

⁵²⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 150,

⁵²⁶ Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 2006.

Peygamber'in hicreti ve Muahat (Kardeşlik) anlaşması; Beni Kaynuka Yahudilerinin Medine'den sürülmeleri; Hz. Peygamber'in Medine'de Musallâ denilen yerde kıldığı ilk bayram namazı; Bedir ve Zatü'r-Rikâ gazveleri; Hz. Peygamber'in vakfettiği mallar; Medine'ye ait bazı yer ve mekân isimleri; Hendek savaşında Hz. Peygamber'in baltayı alıp taşa vururken gördüğü bazı müjdeleri içeren hadise; Mu'âviye'nin Hz. Peygamber'in minberini Şam'a götürme girişimi ve el-Esîl vadisi.⁵²⁷

- 4) Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî el-Basrî el-Mısrî'nin (v. 218/833)*Tehzîbü's-sireti'n-nebeviyye* ve⁵²⁸*et-Ticân fî mülûki'l-Himyer* adlı eserleri: es-Sevîk gazvesi; Medine'nin doğusundaki Seyb dağı;ensarın atalarının Yemen'den çıkıp Medine'ye göç etmeleri; Hz. Ebû Bekir'in hicrethazırlığı;Hz. Peygamber'in Büvât seferi;Beni Kurayza hadisesi veUhud savaşında Hz. Peygamber'in durduğu yer.⁵²⁹
- 5) Muhammed b. Alî b. el-Hasen et-Tirmizî'nin (v. 320/932)*Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahbâri'r-Rasûl*'ü: Medine mi Mekke mi üstündür meselesine dair rivayetler.⁵³⁰
- 6) Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber el-Kurtubî'nin (v. 463/1071)*ed-Dürer fî ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer*'i:⁵³¹Muahat anlaşması, Hz. Fatıma'nın cenazesini kimlerin yıkadığı, nasıl gömüldüğü ve defin işlemlerine kimlerin katıldığı gibi konular; Hz. Peygamber'in babasının Medine'de vefat edip Adî b. en-Neccâr oğullarının yurdunda bir yere defnedildiğine dair rivayet; Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin annesi Fatıma bintü Esed vefat ettiğinde ona kendi üst elbisesini giydirmesine ve onunla beraber mezara uzanmasına dair hadis.⁵³²
- 7) el-Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî'nin (v. 544/1149)*eş-Şifâ bi-ta'rifî hukûki'l-Mustafâ*'sı:Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu mekânın bütün mekânlardan üstün olduğu görüşü; Hayber gazvesinde Hz.Ali'nin ikinci namazını kılamamasından dolayı Hz. Peygamber'in dua etmesi neticesinde

⁵²⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 473, c. 2, s. 120, 201, c. 3, s. 199, c. 4, s. 112, 121, 269, 270, 442.

⁵²⁸ Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut, Dârü'l-Cil, 2010.

⁵²⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, 208, 310, 314, 360, 414, 468, c. 3, s. 320.

⁵³⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 99, 100.

⁵³¹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber el-Kurtubî, *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2. baskı, thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 2012.

⁵³²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 458, c. 3, s. 234, 277, 285, 286, 290; c. 5, s. 34.

güneşin yeniden doğması ile ilgili hadis; Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve ona selam vermek.⁵³³

- 8) Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Abdillâhel-Has'amîes-Süheylîel-Mâleki'nin(v. 581/1185)*er-Ravzü'l-ünüf* ü: Bazı Yahudilerin Medine'ye gelip yerleşmeleri; Yemen hükümdarı Tübbâ'nın Hz. Peygamber'e iman etmiş olması; Mescid-i Nebevî'nin arsasının sahipleri olan Sehl ve Süheyl kardeşlerin kimler oldukları ve onun temellerinin atılması hadisesi ile Hz. Peygamber'in Uhud savaşında azı dişinin kırılması olayı.⁵³⁴
- 9) Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammedİbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201)*el-Vefâbi-ahvâli'l-Mustafâ*'sı:⁵³⁵es-Semhûdî, bu eseribazen*Şerefü'l-Mustafâ*diye nitelemiştir. Eserden istifade edilen konular şunlardır: Hz. Peygamber'in yaratılmasına dair rivayetler; Medine'nin toprağının cüzzam hastalığına şifa olduğu hususu;Hz. Peygamber'in hayatında pazartesi günü gerçekleşen önemli olayları anlatan hadis;ensarın Medinedeki ikamet mahalleri; Hz. Peygamber'in vefatı ve nereye gömüleceği üzerine çıkan tartışmalar; bir kıtlık günü Hz. Âişe'nin Medine ehline Hz. Peygamber'in kabrine gidip göğe açılan bir delik açmalarıve onu vesile kılmalarına dair tavsiyede bulunduğunu ifade eden hadis.⁵³⁶
- 10)Ebü'r-Rabi'Süleymân b. Mûsâ el-Kilâ'î el-Belensi'nin (v. 634/1236)*Kitâbü'l-İktifâ fî meğâzi'r-Rasûl ve's-selâseti'l-hulefâ*'sı: İslâm'dan çıktıktan sonra Hz. Peygamber ve ensarı eleştirip hakaret eden Asmâ adındaki ensardan bir kadının kendi yeğeni tarafından öldürülmesi olayı; Mühayrîk adındaki Yahudi bir bilginin Yahudilerden ayrılıp Hz. Peygamber'e iman etmesi ve ardından onunla beraber savaşıp şehit olması hadisesi; Uhud savaşında Hz. Peygamber'in sahabelerinin veAbdullâh b. Übey'in adamlarının konakladıkları mevkiller.⁵³⁷
- 11)Ebü'l-Feth Muhammed b. Muhammed İbn Seyyîdinnâs'ın (v. 734/1334); *Uyûnü'l-eser fî funûni'l-meğâzi ve's-şemâil ve's-siyer*'i: Hz. Peygamber'in

---

⁵³³es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 93, 97, c. 3, s. 171, c. 5, s. 104, 107, 112, 118.

⁵³⁴es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 297, 341, 437, 490, c. 2, s. 32.

⁵³⁵Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Abdülvâhid, Kahire, Matbaatü's-Se'âde, 1966.

⁵³⁶es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 100, 101, 153, 429, c. 2, s. 202, 320, c. 5, s. 81.

⁵³⁷es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 471,480, c. 3, s. 203.

Medine'ye hicretinden sonra evinin ve mescidinin yapılacağı yerlerin belirlenmesi ve Selman'ın Müslüman olması gibi hususlar.⁵³⁸

- 12) Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf er-Razendî'nin (v. 748/1347)*es-Sîre*'si: Hz. Hafsa'nın Hz. Peygamber'den önceki eşi Huneys b. Huzâfe es-Sehmî'nin h. 3. yılda vefat ettiği ve Osman b. Maz'ûn'un yanına defnedildiğine dair rivayet.⁵³⁹
- 13) Ebû Abdillâh Alâüddîn Muğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî'nin (v. 762/1361)*el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târihi men ba'dehu mine'l-hulefâ*'sı: Beni Kaynuka ile Beni Nadir gazvelerinin aynı olduğuna dair görüşler ve Zeyd b. Harise seriyyesinin gerçekleştiği yerde bulunan Kardeadındaki göl.⁵⁴⁰
- 14) Ahmed b. İmâd el-Akfehesî'nin (v. 808/1406)*Nazmü'd-dürer min hicreti Hayri'l-beşer ve Keşfü'l-esrâr anmâ hafıye mine'l-efkâr* adlı eserleri: Bütün peygamberlerin topraktan yaratılması, onun üzerinde ibadet etmeleri ve yine oraya defnedilmelerinden dolayı yeryüzünün gökyüzünden üstün olduğu yönündeki görüş.⁵⁴¹

2.4.6.Tarih, Ensab, Tabakat, Coğrafya ve Seyahatname Eserleri

Çalışmanın medarı olan *Vefâ*'nın bir tarih eseri olması sebebiyle,doğal olarak kaynakları arasında tarih ilmine dair birçok kitap yer almıştır. Semhudi'nin yararlandığı bu tür kaynaklar arasında şehir ve bölge tarihi eserleri ağırlıklı olsa da Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin(v. 310/923)*Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*'ü gibi genel tarih kaynakları da bulmak mümkündür.

es-Semhûdî'nin *Vefâ*'daki önemli Medine tarihi eserlerinden birisi İbn Zebâle'nin günümüze kadar ulaşamayan *Ahbârü'l-Medîne*'sidir.⁵⁴²es-Semhûdî, *Vefâ*'da içeriği ve yöntemiyle kendisinden sonraki birçok Medine tarihçisini etkilemiş olan bu eserdendolaylı veya direkt çok fazla ictibasta bulunmuştur. *Ahbârü'l-Medîne*,büyük oranda konuyla ilgili hadislerden oluşmuş ve içinde kaynak

⁵³⁸es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 447, c. 2, s. 30, c. 3, s. 408.

⁵³⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 279.

⁵⁴⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 473, c. 4, s. 431.

⁵⁴¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 95.

⁵⁴²Alman Müsteşrik Ferdinand Wüstenfeld ve Salâh Abdülazîz ez-Zeyn es-Selâme*Vefâ*'da geçen alıntıları bir araya getirerek İbn Zebâle'nin kayıp eseri *Ahbârü'l-Medîne*'yi oluşturmaya çalışmışlardır. Bkz. Ebü'l-Hasen Muhammed b. Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî el-Medenî, *Ahbârü'l-Medîne*,thk. Salâh Abdülazîz Zeyn es-Selâme, Medine, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medineti'l-Münevvere, 2003, s. 10-14.

eser adı neredeyse yoktur. Bunun yerine ağırlıklı olarak sened ve raviler yer almaktadır. Fuad Sezgin, İbn Zebâle'nin Medine tarihiyle ilgili ilk eser veren âlimlerden birisi olduğunu dile getirdikten sonra şöyle der: "es-Sehâvî, onun kitabını gördüğünü söyler. İbn Zebâle'nin kaybolan kitabı es-Semhûdî'nin *Vefâ* adlı kitabının içerisinde bulunmaktadır" (c. 2, s. 202).⁵⁴³ İbn Zebâle, bazı cerh ve ta'dîl âlimlerine göre zayıf bir ravidir.⁵⁴⁴ es-Semhûdî de *el-Vefâ*'da onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁵

es-Semhûdî'nin diğer önemli Medine tarihi kaynağı İbn Şebbe'nin günümüze ulaşan tek eseri olan *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* adlı eseridir. Eserin en önemli özelliği, Medine tarihi ile ilgili günümüze ulaşan ilk müstakil ve kapsamlı eser olma unvanını taşımasıdır. Ondan önce İbn Zebâle, Alî b. Muhammed el-Medâinî ve ez-Zübeyr b. Bekkâr gibi âlimlerin Medine tarihi ile ilgili eserleri olduğu bilinse de bunlar orijinal halleriyle günümüze ulaşmamıştır.⁵⁴⁶ Yahyâ b. el-Hasen b. Ca'fer el-Medenî el-Alevî'nin *Ahbârü'l-Medîne*'si, el-Hâfız İbnü'n-Neccâr'ın *ed-Dürretü's-semîne fi târîhi'l-Medîne*'si, el-Akşehrî'nin *er-Ravzatü'l-firdevsiyye fîtârîhi'l-Medîne ve terâcimi men düfine bi'l-Bakî*'si, Cemâlüddîn el-Metarî'nin *Tarîf bimâ enset el-hicretü min me'âlimi dâri'l-hicre*'si, Bedrüddîn İbn Ferhûn'un *Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'zîyetü'l-mücâvir*'i, el-Mercânî'nin *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fi târîhi hicreti'n-Nebîyyi'l-muhtâr*'ı, el-Merâğî'nin *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*'si ve el-Fîrûzâbâdî'nin *Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlimi Tâbe*'si es-Semhûdî'nin *Vefâ*'daki diğer önemli Medine tarihi kaynaklarıdır.

Vefâ'nın coğrafya eserleri arasındaki kaynaklarından şehir ve bölge ansiklopedisi denilebilecek Ubeydillâh Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî'nin (v. 487/1094) *Mu'cemü mâ üstü'cime min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdi*'si gibi eserler mevcuttur. Seyahatnamelerden de yararlanan *Vefâ*'da Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Kenânî'nin (v. 614/1217) *Rihletü İbn*

⁵⁴³ Sezgin, *Târîh*, c. 2, s. 202; eser için ayrıca bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 274.

⁵⁴⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 170.

⁵⁴⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 212, c. 2, s. 65.

⁵⁴⁶ İbnü'n-Nedîm, c. 1, s. 113-117; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 273; ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın eserleri şunlardır: *Nevâdirü'l-Medeniyyîn*, *Ahbârü'l-Medîne* ve *el-Akîk ve Ahbâruhu*. Bkz. İbnü'n-Nedîm, c. 1, s. 123-124; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 179; es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 273

Cübeyr'i gibi meşhur seyahatname eserleri yer almaktadır. Birey, aile ve kabilelerin soykütüğünü konu edinen ensab ilminin önemli kaynaklarından Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm ez-Zâhirî el-Endelüsî'nin (v. 456/1064) *Cemheretü ensâbi'l-Arab*'ı ve belli bazı zevatın hayatlarını ele alantabakat türünün önemli klasığı Muhammed İbn Sa'd el-Hâşimî Kâtibü'l-Vâkıdî'nin (v. 230/844) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında *Vefâ*'nın önemli kaynaklarındanıdır.

1) es-Seyyîd Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen İbn Zebâle'nin (v. 199/814'ten sonra) *Ahbârü'l-Medîne*'si: Medine'nin hicretten önceki tarihi ve ona yönelik yapılan saldırı ve savaşlar; onun Esrib, el-İmân, Cezîretü'l-Arab, Ğalebe, el-Mümine ve Yender gibi isimleri ile fazilet ve hususiyetleri; oradaki önemli yer isimleri; Hz. Peygamber'in ona olan sevgisi; ensarın oradaki evleri ve kaleleri; Hz. Peygamber'in oraya hicreti, hicretin tarihi ve hicretin tarih başlangıcı olması; Hz. Peygamber'in Evs kabilesini İslâm'a davet etmesi; hicretin 10. yılında yaşanan bazı olaylar; Mescid-i Nebvî'nin sınırları, uzunluk ve genişliği, çeşme, kandil, kapı, sütun, duvar, kaldırım taşları ve çevresindeki evler; onun genişletilmesi çalışmaları; içinde hurma salkımlarının asılması ve onun içine koku serpilmesi adetleri; Hz. Peygamber'in mihrabı ve yapılış tarihi; Hz. Peygamber'in minberi, minberi kimin yaptığı hususu, basamakları, uzunluk ve genişliği, Mu'âviye'nin onu Şam'a götürme girişimi; Hücre-i Şerîfe içindeki kabirlerin tasviri; mescitlere mushaflar gönderilmesi olayı; Medine'nin Cahiliyye dönemindeki çarşıları; muhacirlerin evleri; Bayram namazgâhının yeri; hicret esnasında Hz. Peygamber'in Kubâ mescidine gelişi, orada namaz kıldığı mekan ve orada namaz kılmanın fazileti; Kibleteyn, Zübâb, Râye, Sükyâ, Beni Kurayza, Beni Haram, Beni Zafer ve Fetih gibi mescitler ile Hz. Peygamber'e nisbeti bulunan diğer mescitler; Hz. Peygamber'in Medine'de kıldığı ilk cuma namazı, Meşrebetü Ümmi İbrâhim denilen bostan; Bakî mezarlığının fazileti ve Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim, zevceler ve sahabelerinin kabirleri; Hz. Peygamber'in bazı mallarını vakfetmesi ve ona ait bazı hurmalıkların yerleri; Medine'nin el-Hecâm ve Erîs gibi kuyuları ile Akîk, Ranûnâ, Kanat, Müzeynib, Mehzûr gibi vadileri; Medine sınırlarında bulunan el-Betrâ, el-Beyzâ, Ahcârü'z-

Zîyt ve el-Evsât denilen bölgeler ile Fatıma ve Merakadlı kuyular ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmenin adabı.⁵⁴⁷

- 2) Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin (v. 207/822) *Kitâbü'l-Harre*'si: Harre olayı ve Mûsâ b. Ukbe'nin Yezîd b. Mu'âviye'ye mektubu; Harre vakasında Medinelilerin Hz. Peygamber döneminden kalan hendekleri yeniden açmaları ile ilgili anlatı; Mu'âviye döneminde Medine ve etrafındaki sulama ve tarım faaliyetleri.⁵⁴⁸
- 3) Muhammed b. İbn Sa'd el-Hâşimî Kâtibü'l-Vâkıdî'nin (v. 230/844) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sı: Ensarın evleri; Hz. Peygamber'in hicret hazırlığı ve hicret ettikten sonra Ebû Eyyûb'un evinde kaç gün kaldığı hususu; Uhud, Beni Kurayza ve Beni Müstalık gazveleri; Suffa ehli; Hz. Peygamber'in vasiyeti; Mescid-i Nebevî'nin kapıları ve genişletilmesi çalışmaları, Hz. Ömer'in Hz. Abbâs'ın evini almak amacıyla onunla yaptığı diyalog ve Hz. Abbâs'ın evini Mescid-i Nebevî için hibe etmesi; Hücre-i Şerîfe'nin özellikleri; Hz. Peygamber'in Medine'de yapılacak evlerin yerini belirlemesi; Hz. Peygamber'in namaz kıldığı bazı mescitler; kible değişikliği olayı; Hz. Osmân ve diğer bazı sahabe kabirlerinin yerleri; el-Cenâb, Cenefâ, Hendek, Dûmetü'l-Cendel, Rîm, Şenûke ve Sulsul gibi Medine sınırlarında olan bazı yer isimleri; Hz. Peygamber'in vefatına yakın Mescid-i Nebevî'ye çıkan bazı kapıları kapattırması ve bazılarının ise açık kalmasına müsaade etmesine dair hadisler; Hz. Peygamber'in naaşının nasıl ve kimler tarafından yıkıldığı hususları ile kabrinin yerden yüksek olduğuna dair görüş ve Medine'deki el-Yesîre Kuyusu.⁵⁴⁹
- 4) Arrâm b. el-Asbağ es-Sülemî'nin (v. 231/845) *Kitâbu Esmâi cibâli Tihâme ve cibâli Mekkete'l-mükerreme ve cibâli'l-Medîneti'l-münevvere ve mâ fihâ mine'l-kurâ ve mâ yenbütü aleyhâ mine'l-eşcâr ve mâ fihâ mine'l-miyâh*'ı: Ârâ, Ublâ, Ehâmîr Te'âr, Sâfil, el-Helâ'e, Kudüs, Şevrân, Radvâ ve Verkân dağları; Hicr, Kalehâ ve Merrânköyleri; Hamt kayalığı; Hum ve el-Muhtebî gölleri, Tufeyl ve

---

⁵⁴⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 154, 227, 309, 367, 393, c. 2, s. 110, 112, 113, 114, 115, 120, 123, 125, 232, 319, c. 3, s. 6, 22, 48, 67, 83, 85, 88, 115, 116, 131, 132, 148, 167, 169, 177, 195, 200, 201, 211, 214, 270, 293, 294, 295, 391, 396, c. 4, s. 151, 175, c. 5, s. 113.

⁵⁴⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 246, 250, 262, c. 3, s. 203, 266, 229, 402, c. 4, s. 266.

⁵⁴⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 112, 224, 227, 228, 235, 316, 455, 499, 510, 192, 214, 295, 301, c. 3, s. 44, 196, 279, 298, 390, 394, c. 4, s. 443.

Herşâ tepeleri; Ğayka mevkisi; el-Küdüür kuyusu; Nüceyr su kaynağı ve Yelyel vadisi.⁵⁵⁰

- 5) Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî'nin (v. 240/854-55)*Târihu Halife b. Hayyât*'ı: Haricî komutan Ebû Hamza'nın Emevîlerin son dönemlerinde Medine'ye saldırması vakası.⁵⁵¹
- 6) Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Ezrakî el-Mekkî'nin(v. 250/865)*Ahbârü'l-Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*'ı: Medine'ye ilk yerleşen Arap kabileler ve ensarın atalarının Yemen'den Mekke ve Medine'ye gelişleri.⁵⁵²
- 7) ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın(v. 256/870)*el-Akîk ve Ahbâruha ve Ahbârü'l-Medîne* adlı eserleri: Deccâl fitnesi; Seyb dağı; Kahtân kabilesinin kökeni; Arapça dilini ilk konuşanların kimler olduğuna dair görüşler; Meşrebetü Ümmi İbrâhim denilen bostan ve Hz. Ali'nin kabrinin yeri.⁵⁵³
- 8) Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe'nin(v. 262/876)*Ahbârü'l-Medîneti'n-nebevîyye ve*⁵⁵⁴*Ahbâru Mekke* adlı eserleri: Medine'nin Yesrib, Taybe, Esrib, el-İmân, el-Bahre, Cebâri ve Yender gibi bazı isimleri; Veda tepesi; Deccâl ve tâûn hastalığından korunmuş olması; hurmasının şifa olması; başına gelecek olan hadiseler;orada çıkacak olan büyük yangın hadisesi ve ensarın oradakievleri;Kubâ mescidinin inşası ve ondanamaz kılmanın bir kez umre yapmaya eşit olduğuna dair hadis; Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiğinde kıldığı ilk cuma namazı; Fetih, Zübâb, Cüheyneve Sükya mescitleri;muhacirlerin Medine'deki evleri; Mescid-i Nebevî'ningenişletilmesi çalışmaları; cenaze namazının kılındığı özel mekân,Hane-i Saadet'in tasviri ve özellikleri; Musalla; Hz. Peygamber'in su içtiği Rûme kuyusu; Hz. Peygamber'in hurmalıkları ve bu hurmalıkların onun vefatından sonraki durumu, onun vakfettiği mallar; Fedek arazisi ve Hz. Fatıma'nın onu Hz. Ebû Bekir'den talep etmesi;Akîk vadisi, onun faziletive orada bulunan Cemmâvâtlar; Buthân, Rânûnâ, Kanat, Mehzûr ve Müzeynib vadileri; Nakî Koruluğu; Ahcârü'z-Zîyt denilen bölge; Betrâ

---

⁵⁵⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 106, 113, 149, 184, 189, 225, 226, 290, 304, 315, 329, 346, 370, 423, 428, 438, 443, 459, 464, 493, 509, 519.

⁵⁵¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 266.

⁵⁵² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 317, 318.

⁵⁵³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 80, 147, 208, 321, 324, c. 3, s. 176, 187, 291.

⁵⁵⁴ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târihu'l-Medîneti'n-nebevîyye*, thk. Fehim Muhammed Şaltût, Cidde, 1979.

denilenyer; Būğaybiğe kuyusu;Tür‘a vadisi;Veda tepesi; Hayber, er-Ravhâ, ez-Zevrâ ve BeniKaynuka çarşıları ve el-Yesîre kuyusu.⁵⁵⁵

- 9) Yahyâ b. el-Hasen b. Ca‘ferel-Medenîel-Alevî’nin (v. 277/890)*Ahbârü’l-Medîne*’si: Hz. Peygamber’in hicreti;Hücre-i Şerîfeler; Mescid-i Nebevî’nin yerinin belirlenmesi ve genişletilmesi çalışmaları; Hz. Ömer zamanında mescidin genişletilmesi için Hz. Abbâs’ın evinin alınmasına dair rivayetler; Kubâmescidinin inşa edilmesi;Ravza-i Şerîfe; Medine’nin hurması ve toprağıyla şifa talep edilmesi; Uhud dağı ve şehitleri; Medine ve Mekke arasındaki bazı mescitler; Medine’nin el-Hecîm kuyusu; kible değışikliğine dair bazı hadisler; Hz. Peygamber’in kabrinin Velîd b. Hişâm zamanında yükseltilmiş olduğı görüşü;Hz. Peygamber’i ziyaret etmek ve ziyaret adabı ile ilgili bazı hadisler.⁵⁵⁶
- 10) Ebû YûsufYa’kûb b. Süfyân el-Fesevî el-Fârîsî’nin (v. 277/890)*el-Ma‘rife ve’t-târih*’i: Harre vakası ile ilgili olarakbu eserden istifade edilmiştir.⁵⁵⁷
- 11) Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî’nin (v. 279/892-3)*Fütûhu’l-büldân*⁵⁵⁸ve *Ensâbü’l-eşrâf* adlı eserleri: Hz. Ömer’in yatsı namazından sonra mescidi dolaşıp namaz kılanların dışındakileri çıkartması; Ziyâd b. Ebîhi’nin hac yapmak istemesi, ancak hac yapmadan dönmesi olayı.⁵⁵⁹
- 12) EbûAlî Hârûn b. Zekeriyâ el-Hecerî’nin (v. 300/913)*el-Akîk ve et-Ta‘likât ve’n-nevâdir* adlı eserleri: Madrabü’l-Kubbe denilen mevki; Cüscâse denilen hurmalık; Mekmal mescidi; Akîk vadisindeki Cemmâvât tepeleri; Medine’deki suların toplandığı İdam vadisi; en-Nakî, Dariyye, er-Rebeze ve Feyd korulukları; Akîk vadisi ve onun içindeki diğerküçük vadiler; Vebere harresi; Hamrâu’l-Eseddenilen yer; Akîk vadisinde bulunan Zâtü’l-Ceyş denilen yer; Mehîd vadisi; Kudüs dağları; Büleyd denilen yerleşim yeri.⁵⁶⁰
- 13) el-Müfaddal b. Muhammed b. İbrâhim el-Cenedî’nin (v. 308/920)*Fezâilü’l-Medîne*’si: Medine’nin fazilet ve hususiyetlerine dair bazı hadisler; Medine’nin

⁵⁵⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 125, 127, 133, 140, 209, 286, 378, c. 2, s. 215, c. 3, s. 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 67, 69, 75, 82, 96, 102, 115, 117, 118, 130, 132, 143, 149, 150, 168, 173, 177, 180, 198, 201, 211, 216, 237, 273, 290, 292, 294, 295, 298, 394, 396, c. 4, s. 151, 165, 169, 182.

⁵⁵⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 153, c. 2, s. 27, 37, 74, 75, 101, 108, 112, 119, 232, 310, 316, 319, 343, c. 3, s. 9, 32, 36, 140, 152, 177, 214, c. 4, s. 151, c. 5, s. 27, 61.

⁵⁵⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 254.

⁵⁵⁸ Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu’l-büldân*, thk. Abdullâh Enîs et-Tabbâ, Beyrut, Mektebetü’l-Me‘ârif, 1987.

⁵⁵⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 455, c. 5, s. 47.

⁵⁶⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 206, 207, 208, 210, c. 3, s. 253, c. 4, s. 102, 172, 427.

el-Mahfûze ismi; Medine'nin Mekke'den üstün olduğu konusu; Medine haram bölgesine dair bazı rivayetler.⁵⁶¹

- 14) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (v. 310/923) *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*'ü:⁵⁶² Harre vakasında sahabe çocuğu Abdullâh b. el-Hanzala el-Ğasîl'in Müslim b. Ukbe'nin ordusu tarafından katledilmesi.⁵⁶³
- 15) Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî el-Mes'ûdî'nin (v. 346/957) *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*'i:⁵⁶⁴ Ensarın Medine'ye gelip yerleşmelerinin sebepleri; Bakî mezarlığında Ehl-i beyt'e ait mezarlar; Ca'fer-i Sadık'ın vefatı ve Bakî mezarlığında babası ile dedesinin yanına defnedilmesi.⁵⁶⁵
- 16) Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekir el-Ebherî'nin (v. 375/985) *Fazlü'l-Medîne ale'l-Mekke*'si: Medine'nin Mekke'den üstün olduğu yönündeki görüş.⁵⁶⁶
- 17) Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Makdisî el-Beşşârî'nin (v. 390/1000) *Ahsenü't-tekâsim fî ma'rifeti'l-ekâlim*'i: Dırâr mescidinin bulunduğu bölge ve o bölgedeki ahalinin bu mescide karşı karşı tutumları.⁵⁶⁷
- 18) İbrâhimer-Rakîk el-Kayravânî'nin (v. 417/1026) *Târîhu İfrikıyyâ ve'l-Mağrib*'i: Medine'de surların inşa edilmesi.⁵⁶⁸
- 19) Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm ez-Zâhirî el-Endelüsî'nin (v. 456/1064) *Cemheretü ensâbi'l-Arab*'ı: Ensarın nesebi; el-Huleyfe köyü; Râtic kalesi; Hz. Peygamber'in mescidinin bulundağı arsanın kendilerine ait olduğu söylenen Sehl ve Süheyl kardeşlerin kimler olduklarına dair açıklamalar.⁵⁶⁹
- 20) Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber el-Kurtubî'nin (v. 463/1071) *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*'ı: Muahat anlaşması, Meşrebetü Ümmi İbrâhim denilen bostan ve Hz. Fatıma'nın nasıl defnedildiği hususu.⁵⁷⁰
- 21) Muhammed b. Sa'dûn el-Kayravânî'nin (v. 485/1092) *Teessi ehli'l-imân fî mâ cerâalâ medîneti Kayravân*'ı: Ubeydî hükümdarı el-Hâkim Biemrillâh'ın Hz.

⁵⁶¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 84, 108, 112, 118, 135, 202, 220, 221, Cil 3, s. 312.

⁵⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, 11 Cilt, 2. baskı, Kahire, Dârü'l-Me'ârif, 1967.

⁵⁶³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 258.

⁵⁶⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005.

⁵⁶⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 309, c. 3, s. 286-287.

⁵⁶⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 109.

⁵⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 165.

⁵⁶⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 105.

⁵⁶⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 312, 347, 352, 358, 359, 360, 361, 373, 379, 387, c. 2, s. 32, c. 4 s. 245, 284.

⁵⁷⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 175, 285.

Peygamber, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in kabirlerini Medine'den alıp Mısır'a götürme girişimi.⁵⁷¹

- 22) Ebû Ubeydillâh Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed el-Bekrîel-Endelüsî'nin(v. 487/1094)*Mu'cemü mâ üstü 'cime min esmâi 'l-bilâd ve 'l-mevâdi*'i:⁵⁷²Zübâb Dağı, Râye mescidi, Hâ kuyusu, Tebük mescidi, Dariyye koruluğu, Efrâk denilen bostan, el-Cüruf denilen mevki, Zübâb dağı, Akîk vadisinin sonunda suların toplandığı yer olan Zeğâbe mevkisi, Decnân denilen mevki, Kubâ ve Kudeyd köyleri ve el-Efrâk adı verilen bostan.⁵⁷³
- 23) İmâmü'l-Harameyn Razîn b. Mu'âviye el-Abderî el-Endelüsî'nin(v. 525/1130)*Ahbâru dâri 'l-hicre*'si:⁵⁷⁴Medine'nin kadim tarihi; Yahudilerin ve ensarın Medine'ye yerleşmeleri; Medine'nin faziletleri ve Hz. Peygamber'in ona olan sevgisi; Büyük ve Küçük Akabe bey'atları; Hz. Peygamber'in Evs kabilesini İslâm'a davet etmesi ve Medine'ye hicreti; hicret yılları; Mescid-i Nebevî'nin Hz. Ömer zamanında genişletilmesi; Hz. Peygamber'in evleri; minber ve Ravza-i Şerîf'in faziletleri; Muahat anlaşması; Kibleteyn ve Kubâ mescitleri; Hz. Ömer zamanında mescidin genişletilmesi için Abbâs'ın evini hibe ettiğine dair rivayetler; Hz. Peygamber'inensara ait el-Karasa mescidinde namaz kılması.⁵⁷⁵
- 24) Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dımaşkî'nin (v. 571/1176)*Târîhu Medîneti Dimâşk*'ı:Hz. Peygamber'i ziyaret etmeye dair haberler.⁵⁷⁶
- 25) Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201)*Müsîrû 'l-azmi 's-sâkin ilâ eşrefi 'l-emâkin, Risâletün fî cevâzi 'l-la'ni alâ Yezîd veel-Müntazam fitârîhi 'l-mülûk ve 'l-ümem* adlı eserleri: Harre vakası, Medine'nin haram bölgesi ve Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu yer.⁵⁷⁷
- 26) Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Kenânî'nin (v. 614/1217)*Rihletü İbn Cübeyr*'i: Mescid-i Nebevî'de Hz. Osman'ın yaptırdığı mihrabın tasviri, onun dört minaresi ve Hz. Peygamber'in minber yerine

⁵⁷¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 437.

⁵⁷² el-Bekrî, *Mu'cemü mâ üstü 'cime*, c. 1, s. 1.

⁵⁷³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 203, c. 4, 127, 163, 207, 280, 309, 365, 423, 429.

⁵⁷⁴ Eser için bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 274.

⁵⁷⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 125, 311, 314, 354, 393, 445, 448, 453, 455, 457, 462, c. 2, s. 234, c. 3, s. 147, 191, 194, 229.

⁵⁷⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 80.

⁵⁷⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.225-226, 249, 251, 259.

kullandığı kütük; Fetih mescidinin isminin nereden geldiği hususu; Ahcârü'z-Ziyyt denilen yer ile Erîs kuyusu.⁵⁷⁸

- 27) Ebû Muhammed Müvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed İbn Kudâme el-Hanbelî'nin (v. 620/1273)*et-Tebyîn fî nesebi'l-Kureşiyîn*'i: Hz. Peygamber'in vefat eden amcası oğlu Ebû Süfyân b. el-Hâris'in Akîl b. Ebî Tâlib'in evine defnedildiği ve cenaze namazını Hz. Ömer'in kıldırıldığına dair görüş.⁵⁷⁹
- 28) Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî'nin(v. 626/1229)*Mu'cemü'l-büldânveel-Müşterek vad'en* adlı eserleri: Sevr dağı, Akîk vadisinde bulunan Zâtü'l-Ceyş denilen yer, Medine'nin ilk sakinleri Amalikalılar, Yahudilerin Medine'ye gelip yerleşmeleri, Hz. Peygamber'in muhacirler için ev yapacak yerleri belirlemesi, Hâ kuyusu, Ârâm dağı, el-Câr ve Hicr denilen köyler, el-Havd harresi, Kanat ve İdâm vadileri ile Büday denilen yer.⁵⁸⁰
- 29) Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (v. 630/1233)*el-Kâmil fi't-târîh*'i:⁵⁸¹Nüreddîn ez-Zengî, Selâhaddîn Eyyûbîve onun babasının veziri Cemâlüddîn Muhammed b. Ebî Mansûr'a dair bazı bilgiler.⁵⁸²
- 30) el-Hâfız İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen el-Bağdâdî'nin (v. 643/1245)*ed-Dürretü's-semîne fîtârîhi'l-Medîne*'si: Medine'nin el-Hezrâ ismi ve bazı fazilet ve hususiyetleri; Yahudilerin Medine'ye yerleşmeleri; Mescid-i Nebevî'nin özellikleri, sınırları, kapıları ve sütunları; minberin uzunluğu, genişliği ve örtüsü; Mescid-i Nebevî'ye hurma salkımlarının asılması adedi; kible değişikliği olayı; cenaze namazlarının kılındığı yer; Hane-i Saadet, Hz. Peygamber ve iki arkadaşının mezarlarının tasviri; Mescid-i Nebevî'yi yenileme ve genişletme çalışmaları; Hz. Peygamber'in Kubâ'ya gelişi ve Kubâ mescidinin özellikleri; Dırâr mescidi, onun inşa edilmesinin sebebi ve özellikleri; Medine'nin diğer önemli mescitleri; Beni Kurayza, Beni Zafer, İcâbe, Fetih ve Kibleteyn mescitleri; Bakî mezarlığının fazileti, Hz. Peygamber'in orada yatan

⁵⁷⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 92,103, 126, 280, c. 3, s. 28, 153, 159, 187, c. 4, s. 114.

⁵⁷⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 293, 294.

⁵⁸⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 205, 292,298,318, c. 3, s. 44, c. 4, s. 105, 110, 113, 124, 160, 168, 229, 243, 248, 265.

⁵⁸¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî,*el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî, l. baskı, 11 Cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

⁵⁸² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, 436.

hanımları, Ehl-i beyt'i ve bazı sahabelerinin mezar yerleri; Erîs, E'vâf ve Hâ kuyuları; Kehf-i Beni Haram çeşmesi; Teym ve es-Seyh denilen yerler ve Hz. Peygamber'i ziyaret etmenin fazileti.⁵⁸³

31) es-Seyyîd Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülmuhsin el-Ğarrâfi'nin *Zeylü'd-dürreti's-semîne fîtârîhi'l-Medîne'si*:⁵⁸⁴ Medine'nin Mübeyyinü'l-Helâl ve'l-Harâm ismi ve onun diğer beldelerden üstün olduğu yönündeki görüş; Hz. Ömer zamanında Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi çalışmaları ve Harre vakası.⁵⁸⁵

32) Ebû Bekir Cemâlüddîn Muhammed b. Yûsuf İbn Müsdî el-Ezdî el-Ğırnatî'nin (v. 663/1265) *İ'lâmü'n-nâsik bi-a'lâmi'l-menâsik'i*: Medine'nin eş-Şâfiye ismi.⁵⁸⁶

33) Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisî'nin (v. 665/1267) *Terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâbi' ve's-sâdis el-hicrî'si*: 654/1256 yılında Mescid-i Nebevî'de baş gösteren büyük yangın hadisesi.⁵⁸⁷

34) Ahmed b. Alî el-Abderî'nin (v. 678/1279-1280) *Behcetü'l-mühec fi ba'di fezâili't-Taif ve Vec'i*: Medine ve Taif'te bulunan el-Ezrak denilen tatlı su kaynağı ile ilgili bir hikâye.⁵⁸⁸

35) Ebü'l-Yümn Abdüssamed b. Abdilvehhâb İbn Asâkired-Dımaşkî'nin (v. 686/1277) *İthâfü'z-zâir ve itrâi'l-mükîm fi ziyâreti'n-Nebi'si*: es-Semhûdî, bu eseri "Tuhfe" ve "Târîh" diye isimlendirmiştir. Eserden istifade edilen hususlar şöyle sıralanabilir: Medine ve Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğumekânı diğer mekânlardan üstün olduğu yönündeki görüş; Hz. Peygamber'in minber edinmesine dair hadis; Hz. Peygamber'inevleri; es-Sünh kalesi ve Hz. Peygamber'i ziyaret etme ve ziyaret adabı.⁵⁸⁹

⁵⁸³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 153, 209, c. 2, s. 69, 83, 118, 124, 126, c. 3, s. 154, 156, 157, 158, 163, 165, 173, 179, 265, 291, 324-326, 396, c. 5, s. 35.

⁵⁸⁴ Bu eser, el-Ğarrâfi'nin hocası el-Hâfız İbnü'n-Neccâr'ın *ed-Dürretü's-semîne fîtârîhi'l-Medîne* adlı eseri üzerine yapılmış bir zeyldir.

⁵⁸⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 259, 260, 509, c. 2, s. 84, 239.

⁵⁸⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 86.

⁵⁸⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 275, c. 2, s. 371.

⁵⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 401.

⁵⁸⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 94, c. 2, s. 118, 161, 298, 299, 309, c. 5, s. 43, 49, 77, 108; bu eser için bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 274.

- 36) Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî'nin (v. 686/1287) *Urvetü't-
tevsîk fi'n-nâr ve'l-harîk*'i: 654/1256 yılında Medine ve çevresinde meydana
gelen deprem ve büyük yangın hadisesi.⁵⁹⁰
- 37) Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülmün'im el-Himyerî'nin (v. 727/1326-7) *er-
Ravzü'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*'ı: el-Esîl vadisi, Medine'ye bağlı Emec denilen
yerleşim yeri ve Zû Emerre vadisi.⁵⁹¹
- 38) Muhammed b. Ahmed b. Emîn el-Akşehrî'nin (v. 739/1338) *Ravzatü'l-firdevsiyye
fî târihi'l-Medîne ve terâcimi men düfîne bi'l-bakî*⁵⁹² ve *Mensekü'l-kâsidi'z-zâir*
adlı eserleri: Medine'nin es-Selika ismi; Medine'deki Sevr dağı; hicret hadisesi
ve onun tarihi; Hz. Peygamber'in vefatı; Mescid-i Nebevî'nin sıfatı ile onun
Tevbe ve Vüfûd adındaki sütunları; Ravza-i Şerîfe; Hane-i Saadet'in sıfatı;
Mescid-i Nebevî'de çıkmış olan yangınlar; kabir ziyaretiyle ilgili bid'atler; Uhud
savaşı, anne ve/veya babanın kabirlerini haftada bir Cuma günü ziyaret etmeye
dair hadis ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek.⁵⁹³
- 39) Cemâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Metarî'nin (v. 741/1340) *et-Ta'rîf bimâ
enset el-hicretü min me'âlimi dâri'l-hicre*'si: Medine'ye Esrib isminin verilmesi,
Su'ayb denilen toprağının hastalıklara şifa olması; Medine'de çıkan yangınlar;
ensarın evleri ve kaleleri; Mescid-i Nebevî'nin sınırları, kapıları, sütunları,
genişletilmesi, minareleri, minberi, yangından sonra orada yapılan tamirat
çalışmaları, oraya serilen kırmızı çakıl taşları; Nûrüddîn ez-Zengî zamanında iki
Hristiyanın Hz. Peygamber'in naaşını çalma girişimleri; Medine'nin surları; Hz.
Peygamber'in bayram namazı kıldığı mekânlar; Kubâ mescidinin yenilenmesi;
Kubâ, Dırâr, el-Asker, Ebû Zer, Kibleteyn, Beni Kurayza, Cüheyne, Beni Zafer
ve Fetih mescitleri ile Fetih mescidinin etrafındaki diğer mescitler; Hz.
Peygamber'in zevcelerinin kabirleri; Medine'nin el-Hecîm ve diğer bazı kuyuları
ile Akîk, Rânûnâ, Kanat, Mehzûr ve Müzeynib gibi vadileri; Zâtülceyş ve Şeyhân

---

⁵⁹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 274, 277, 278, 279, 282, c. 2, s. 371.

⁵⁹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 111, 129, 131.

⁵⁹² Muhammed b. Ahmed b. Emîn el-Akşehrî, *er-Ravzatü'l-firdevsiyye ve'l-hazreti'l-kudsiyye*, thk.
Kâsım Sâmerî, Londra, Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2010; Useylân, s. 97.

⁵⁹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 74, 199, 429, 450, 480, 481, 482, 487, c. 2, s. 30, 40, 167,
185, 203, 307, c. 3, s. 106, c. 4, s. 169, 181, c. 5, s. 53, 105, 111.

denilen mevkiller; Sevr ve ed-Düveyhil gibi dağ ve tepeler; Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve ona nasıl selam verileceğigi hususlar.⁵⁹⁴

- 40) Şemsüddîn EbûAbdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin (v. 748/1347) *el-İber fî haberi men ğaber'i*.⁵⁹⁵ Haricî komutan Ebû Hamza'nın Emevîlerin son dönemlerinde Medine'ye saldırması ve Selâhaddîn Eyyûbî'nin babası ve amcasının gömüldükleri yer.⁵⁹⁶
- 41) Kemâluddîn Ca'fer b. Sa'lebe el-Edfevî eş-Şafî'nin (v. 748/1347) *et-Tâli'u's-se'idü'l-câmi'u esmâi'l-füzelâ ve'r-ruvât bi-a'lâ's-sa'id'i*: Hane-i Saadet üzerine yapılan kubbenin yapılmasından sorumlu olan kişinin kim olduğu konusu.⁵⁹⁷
- 42) Ebü'l-hayr Sa'id b. Abdillâh ed-Dehlî el-Bağdâdî'nin (v. 749/1348) *Tefettütü'l-ekbâd fî vâkı'ati Bağdâd'*: Moğolların 656/1258 yılında Bağdat'ı işgali ve istilası.⁵⁹⁸
- 43) Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Abdülkâfî es-Sübkî'nin (v. 756/1355) *Tenzîlü's-sekîne alâ kanâdili'l-Medîne'si*: Mescid-i Nebevî'ye kandil asmanın hükmü.⁵⁹⁹
- 44) el-Hatîb Cemâluddîn Mahmûd b. Muhammed b. İbrâhim b. Cümle/Cemle'nin (v. 764/1362-1363)⁶⁰⁰ *el-Vikâye'l-müvaddiha li-şerefi'l-Mustafâ'sı*: Mescid-i Nebevî'de yapılan ibadetlerin ecirlerinin artırıldığı yönündeki görüş; Hz. Peygamber'in kabrinin Dünya'daki bütün mekânlardan üstün olduğu görüşü; Ravza-i Şerîf'in cennetten bir parça olmasından dolayı fani olmayıp cennete döndürüleceğine dair rivayetler ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etme adabı.⁶⁰¹
- 45) Ebü's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâhes-Safedî'nin (v. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-vefeyât'*: Medine'deki Cübâniyye medresesini yaptıran ve

⁵⁹⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 199,345,368,450, 479, c. 2, s. 185, c. 3, s. 6, 9, 28, 33, 62, 105, 121, 165, 168, 169, 172, 178, 189, 190, 195, 217, 221, 248, 252, c. 4, s. 151, 176, c. 5, s. 76, 100.

⁵⁹⁵ Şemsüddîn EbûAbdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. EbûHâcer Muhammed es-Sa'id, 1. baskı, 4 Cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

⁵⁹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 267, c. 3, s. 10

⁵⁹⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 385; eser için bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 266.

⁵⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 286.

⁵⁹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 362.

⁶⁰⁰ İbnü'l-İmâd, c. 8, s. 347.

⁶⁰¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s.94, c. 2, s. 162, 165, 167, 168, c. 5, 109; es-Semhûdî, *Vefâ*, Abdülhamîd, Cilt, s. 357.

medresenin tamamlanmasından dört yıl sonra vefat eden Moğol Atabeyi Cûbân'ın Bakî mezarlığına gömüldüğü bilgisini içeren haber.⁶⁰²

- 46) Şihâbüddîn Ebû Mahmûd İbn Temîm Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Makdisî'nin (v. 765/1363) *Müsîrû'l-ğarâm ilâ ziyâreti'l-Kuds ve's-Şâm*'ı: Mescid-i Aksa'nın inşası ve fazileti.⁶⁰³
- 47) Afîfüddîn Abdullâh b. el-Es'ad el-Yâfî eş-Şafî'nin (v. 768/1366) *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân*'ı.⁶⁰⁴ Nûreddîn ez-Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî'ye dair bazı bilgilerve Mescid-i Nebevî'nin Hz. Ömer zamanında genişletilmesi hadisesi.⁶⁰⁵
- 48) Ebû Muhammed Bedrüddîn Abdullâh b. Muhammed İbn Ferhûn el-Mâlikî'nin (v. 769/1367) *Nasihatü'l-müşâvir ve ta'zîyetü'l-mücâvir*'i: Medine'deki surların yenilenmesi çalışmaları; Medine'de çıkan büyük yangın hadisesi; Mescid-i Nebevî'nin şerefeleri ve mihrabı, içme suları ve minareleri; Şeyh Alî el-Vâsîfî, Nûreddîn ez-Zengî, Necmüddîn Yûsuf er-Rûmî ve Şeyhülhuddâm el-Harîrî'nin hal tercümeleri; salihbir zatın Ebû Muhammed el-Beskerî'nin 47 beyitlik kasidesini rüyada Hz Peygamber'e okuduğu ve onun "biz bundan razı olduk, razı olduk" diye buyurduğunu içeren anlatı.⁶⁰⁶
- 49) Abdullâh b. Abdümelik el-Mercânî el-Medenî et-Tunusî'nin (v. 770'ten sonra/1368'den sonra) *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fitârîhi dâri hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*'ı: Medine'nin kuruluşu, akıbetinin ne olacağı, ensarın oradaki evleri; Mescid-i Nebevî'nin sütunları ve oradaki kabirlere zarar verilmek istenmesi olayı; Kubâmescidi; Bedir savaşının yapıldığı yer ve Hz. Peygamber'in bu savaşa bilfiil katılması; Büveyre ve Ahcârü'z-Zîyt denilen yerler.⁶⁰⁷

⁶⁰² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 26; Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâhes-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnâvût, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.

⁶⁰³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 235, c. 2, s. 454; Şihâbüddîn Ebû Mahmûd İbn Temîm Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Makdisî, *Müsîrû'l-ğarâm ilâ ziyâreti'l-Kuds ve's-Şâm*, thk. Ahmed el-Hutaymî, Beyrut, Dârü'l-Cîl, 1994, s. 144.

⁶⁰⁴ Afîfüddîn Abdullâh b. el-Es'ad el-Yâfî eş-Şafî, *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

⁶⁰⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 225, 436.

⁶⁰⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 284, c. 2, s. 181, 374, c. 3, s. 107, 111, 124; es-Semhûdî, *Vefâ*, Abdülhamîd, c. 2, s. 682, c. 5, s. 129.

⁶⁰⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 237, c. 3, s. 140, 211, c. 4, s. 116, 155, 174.

- 50) Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Alî es-Sübkî'nin (v. 771/1370)?⁶⁰⁸ Bu eser aracılığıyla İbn Akîl el-Hanbelî'den Hz. Peygamber'in kabrinin arştan bile üstün olduğuna dair görüş nakledilmiştir.⁶⁰⁹
- 51) İmâdüddîn Ebü'l-Fidâİsmâil b. Ömer b. Kesîr'in (v. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si: Medine ve çevresinde meydana gelen büyük yangın hadisesi.⁶¹⁰
- 52) Ebü'l-VefâBurhânüddîn İbrâhim b. Alî b. Ferhûn el-Ya'ümerî el-Endelüsî'nin (v. 799/1397) *ed-Dîbâcü'l-müzheb fi a'yâni'l-mezheb*'i: Teberrük niyetiyle insanların kabir toprağından veya Medine'nin toprağından almalarının caiz olduğuna dair görüş.⁶¹¹
- 53) Zeynüddîn Ebû Muhammed Ebü'l-Feth Ebû Bekir b. el-Hüseyn b. Ömer el-Merâğî'nin (v. 816/1413) *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*'si: Ensarın evleri; Hücre-i Şerîfe, onun örtüsü ve maksûresi, üstündeki kubbe; Mescid-i Nebevî'nin Atika ve Rahme gibi kapıları, genişletilmesi çalışmaları, şerefeleri, minberi, minberinin uzunluğu ve yapılışı, kuraklık yıllarında vesile olması gayesiyle Medine ahalisinin Hz. Peygamber'in kabrine açılan bir pencere açmaları; Medine'deki surların yenilenmesi çalışmaları; Medine'deki el-Karasa gibi bazı mescitler, Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in kabrinin yeri ve Hunsâ gibi ona ait olan bazı hurmalıklar; E'zum dağı, Batnü Nahl, Zühra ve Kubâ köyleri; Kurh Çarşısı, el-Hecîm kuyusu; Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve ona komşu olmaları hasebiyle Medine ahalisini sevmek gerektiği gibi hususlar.⁶¹²
- 54) Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî'nin (v. 817/1415) *el-Meğânimü'l-mütâbe fî me'âlimi Tâbe ve el-Kâmûsü'l-mühit* adlı eserleri: Harre vakası, kıble değişikliği olayı, Fetih mescidinin isminin hikâyesi, Mescid-i Nebevî'de çıkan yangınlar ve onun genişletilmesi çalışmaları, Musalla ve fazileti, Hz. Peygamber'in minberi, Ravza-i Şerîf'in sınırları ve Medine'nin kuyuları, Medine'de ilk kez surların yapılması, Medine'de bulunan mahkeme

---

⁶⁰⁸ Bu eserin hangisi olduğu tesbit edilemedi.

⁶⁰⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 94; Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâtü'l-Şâfi'iyetü'l-kübrâ ve Cem'u'l-cevâmi'* gibimeşhur eserlerin müellifidir.

⁶¹⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 282.

⁶¹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 233.

⁶¹² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 362, 377, c. 2, s. 116, 127, 238, c. 3, s. 6, 29, 111, 148, 154, 170, 221, 229, c. 4, s. 125, 151, 162, 227, c. 5, s. 120.

binası, Hz. Peygamber'i ziyaret etme adabı ve ona nasıl selam verileceğigibi hususlar.⁶¹³

- 55) Ebü't-Tayyîb Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Fâsî el-Mekkî'nin (v. 832/1429) *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-haram*,⁶¹⁴ *el-İkdü's-semîn fitârîhi'l-Beledi'l-emînveTârîhu Mekkete'l-müşerrefe*⁶¹⁵ adlı eserleri: Medine'nin diğer beldelerden üstün olduğu yönündeki görüş; Hücre-i Şerîfe ve Hz. Peygamber'in minberinin örtüsü; Fetih, Hudeybiye'deki eş-Şecere ve Tâif mescitleri ve zirâdenilen uzunluk birimi.⁶¹⁶
- 56) İbrâhim b. Ebî Avn Ahmed b. Ebi'n-Necm'in *Kitâbü'n-Nevâhî fiahbâri'l-büldân*'ı: Medine'nin el-Cebâre ismi.⁶¹⁷
- 57) Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1449) *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr*'ü: H. 811 ve 812 yılında meydana gelmiş bazı önemli olaylar.⁶¹⁸
- 58) Ebû Ubeydillâh es-Sükûnî Ahmed b. el-Hasen'in *Kitâbu Miyâhi'l-Arab*'ı: Medine ve Mekke arasındaki Ğayka denilen gölcük.⁶¹⁹
- 59) Ebû Abdillâh Muhammed b. Mûsâ b. Nu'mân el-Fâsî'nin *Misbâhu'z-zelâm fi'l-müsteğîsin bi-Hayri'l-enâm*'ı: Hz. Peygamber'i ziyaret etmeye dair bazı hadisler; vefatından sonra Hz. Peygamber'den yardım talep edip arzu ettiklerine kavuşanlara dair haberler.⁶²⁰
- 60) Ebû Abdillâh İbn Mazhar Muhammed b. Ahmed el-Esedî'nin (v. 893/1487-1488) *Kitâbü'l-Menâsik*'i: Medine ve Mekke arasındabulunan Mı'arres, İrk, Münsaraf, Esâye, Remâdeve el-Asker mescitleri; Kudüs dağı ve Medineye bağlı Emec denilen yerleşim yeri.⁶²¹

⁶¹³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 61, 142, 209, 280, 334, 366, c. 2, s. 41, 114, c. 3, s. 6, 24, 105, 107, 136, 152, 391, 165, 166, 171, 176, 187, c. 4, s. 104, 116, 180, c. 5, s. 100, 102.

⁶¹⁴ Ebü't-Tayyîb Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Fâsî el-Mekkî, *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-haram*, c. 2, 1. baskı, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421; el-Fâsî el-Mekkî, bu eserin altı adet muhtasarını yapmıştır. Bkz. Necmüddîn İbn Fehd, c. 1, s. 5.

⁶¹⁵ el-Fâsî el-Mekkî, bu eseri için de 3 muhtasar telif etmiştir. Necmüddîn İbn Fehd, c. 1, s. 5; el-Fâsî el-Mekkî'nin her iki eseri için bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 261.

⁶¹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 213, c. 2, s. 351.

⁶¹⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 70.

⁶¹⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 354, 356.

⁶¹⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 4, s. 412.

⁶²⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 50, 78, 81, 83.

⁶²¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 205, c. 3, s. 13, 201, 207, 248, 424, 428, 433, 435, 436, 437, 441, 442, 444, 445, 448, c. 4, s. 119, 129, 182, 428.

61) Fazlullâh b. Nasîriddîn el-Ğûrî'ninet-*Tuhfetü'l-Mekkiyye ve'l-ahbârü'l-Medeniyyeti'n-nebeviyye*'si: Bakî mezarlığını ziyaret ederken hangi kabirden başlanılması ve ziyaretin hangi kabirle sonlandırılması gerektiği hususu.⁶²²

2.4.7. Fezâil, Edeb ve Tasavvuf Eserleri

Bu başlık altında Hz. Peygamber ve onun Ehl-i beyt'ine dair faziletleri içeren eserler bulunduğu gibi hac ibadeti ve Hz. Peygamber'e salât getirme gibi amellerin faziletlerini içeren eserlerde bulunmaktadır. Kendisi de bir mutasavvıf olan es-Semhûdî, tasavvuf eserlerinden İşrâkiyye ekolünün kurucusu Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillâh es-Sühreverdî'nin (v. 632/1191) meşhur eseri *Avârifü'l-me'ârif ve el-Mühâmilî*'nin (v. 330/941-942) *ed-Du'â* gibi eserlerinden istifade etmiştir. Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih el-Endelûsî'nin (v. 328/938) bir edebiyat ansiklopedisi mesabesindeki *el-İkdü'l-ferîd*'i ve İbn Kuteybe ed-Dineverî'nin *el-Me'ârif*'i gibi bazı edebiyat eserleri *Vefâ*'nın önemli kaynaklarındandır.

- 1) Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî'nin (v. 276/889)*el-Me'ârif*'i: Uhud savaşı, Mescid-i Nebevî'nin Mehdî ve Me'mûn (halifelik yılları: m. 813-833) döneminde genişletilmesi hadisesi; Hz. Osman'a ait mushafın onun şehit olmasından sonraki akibeti.⁶²³
- 2) Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih el-Endelûsî'nin (v. 328/938)*el-İkdü'l-ferîd*'i:⁶²⁴ Mescid-i Nebevî'de bulunan Osman mihrabı.⁶²⁵
- 3) el-Hüseyn b. İsmâil el-Mühâmilî ed-Dabbî el-Bağdâdî'nin (v. 330/941-942)*ed-Du'â*'sı: Hz. Peygamber'in herhangi bir seferinden dönüşünde Medine'ye yönelerek "Allahım; orada bize istikrar ve helal rızık ver" diye dua ettiğini ifade eden hadis.⁶²⁶
- 4) Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillâh es-Sühreverdî'nin (v. 632/1191)*Avârifü'l-me'ârif*'i: Hz. Peygamber'in yaratıldığı toprağının Azrail'in

⁶²² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 116.

⁶²³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 345, c. 2, s. 296, 459.

⁶²⁴ el-Fakîh Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih el-Endelûsî, *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Abdülmecîd et-Terhînî, 9 Cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

⁶²⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 93.

⁶²⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 132.

avucunda Allah'ın nazar mahalli olduğu ve o toprağa şeytanın ayak basmamış olduğu yönündeki görüş.⁶²⁷

- 5) Ebü'l-Abbâs Mühibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî'nin (v. 694/1295)*et-Teşvîk ile'l-Beyti'l-atîk*⁶²⁸ ve *Zehâirü'l-ukbâ fî fezâili zevi'l-kurbâ*⁶²⁹ adlı eserleri: Hz. Fatıma'nın kabri ve Medine'nin bazı hususiyetleri.⁶³⁰
- 6) Sadrüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Müeyyed el-Hamevî'nin (v. 722/1323)*Fazlü Ehli'l-beyt*'i: Medine'nin es-Sayhânî denilen hurması.⁶³¹
- 7) Şihâbüddîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Selmân b. Fehdel-Halebî ed-Dımaşkî'nin (v. 725/1325)*Menâzilü'l-ahbâb*'ı: Fetih mescidinin fazileti.⁶³²
- 8) Şerefüddîn Hibetüllâh b. Abdirrahîm İbnü'l-Bârızîel-Cühenî'nin (v.738/1337-1338) *Tevsîku ura'l-îmân fî tafzîli Habîbi'r-Rahmân*'ı: Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edenlerin selamına cevap verdiğiğine dair Süleyman b. Sühaym'in şu rüyası: "Bir gün Hz. Peygamber'i rüyada gördüm ve ona, Ey Rasûlüllâh, bu insanlar seni ziyaret edip sana selam veriyorlar, peki sen onların selamını biliyor musun? O, bana, ben onların selamına cevap da veriyorum, diye karşılık verdi."⁶³³
- 9) el-Hâfız İsmâil el-Kâdî'nin *Fazlü's-salât ala'n-Nebi*'si: Hz. Peygamber'e selam verme ve onasalât getirme hususları.⁶³⁴
- 10) Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî İbnü'l-Hâc'ın *Medhalü's-şer'u's-şerîf*'i: Cennetten bir parça olan Ravza-i Şerîf'in fani olmayacağı ve nihayetinde yine cennete döneceği görüşü.⁶³⁵
- 11) Abdülhak b. Abdirrahmân el-Ezdî el-İşbilî'nin *Kitâbün fî fazli'l-hac*'ı: Hz. Peygamber'in huzurunda yapılan duaların kabul olduğuna dair bir hikâye.⁶³⁶
- 12) Tâcüddîn Ömer b. Alî b. Sâlim el-Lehmî el-Fâkihî'nin *el-Bedrü'l-münîr fî's-salâti ale'l-Beşîri'n-Nezîr veet-Tühfetü'l-muhtâre fî'r-raddi alâ münkiri'z-ziyâre*'si:

⁶²⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 165, 166.

⁶²⁸ Bu eser için bkz. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 281.

⁶²⁹ Ebü'l-Abbâs Mühibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî'nin hac ibadetini hadislerle açıklayan önemli bir eserinin adı *el-Kirâ li-kâsidi Ümmi'l-kurâ'dır*. Ebü'l-Abbâs Mühibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî, *el-Kirâ li-kâsidi Ümmi'l-kurâ*, thk. Mustafa es-Sekkâ, Beyrut, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1948.

⁶³⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), Cilt, 1, s. 175, 176, c. 2, s. 438, c. 3, s. 289.

⁶³¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 163.

⁶³² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 186.

⁶³³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 35.

⁶³⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 59, 60.

⁶³⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 162.

⁶³⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 85.

Hz. Peygamber'in bedeninin bulunduğu mekânın, Kâbe-i Şerîfdâhilhem yeryüzündeki hem de gökyüzündeki en üstün mekân olduğu görüşü.⁶³⁷

2.4.8. Lügat Eserleri

es-Semhûdî, *Vefâ*'da coğrafi kavramların tanım ve anlamları için genellikle coğrafya ve tarih eserlerinden istifade etmiştir. Zira es-Semhûdî için, kavramların ilgili ilim dalında kazanmış olduğu terim manaları önemlidir. Bununla beraber yeri geldikçe kavramın sözlük anlamı için lügatlerde başvuran es-Semhûdî, aşağıda görüldüğü üzere her ikisi de lügat alanında meşhur olan İbn Sîde (v. 458/1066) ve el-Fîrûzâbâdî'nin eserlerinden istifade etmiştir.

- 1) Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil el-Endelüsî ed-Darîr İbn Sîde'nin (v. 458/1066) *el-Muhkem ve'l-muhiti'l-a'zam fi lügati'l-Arab ve Kitâbü'l-Muhassas* adlı eserleri: “Karye” kavramının manası ve kökü.⁶³⁸
- 2) Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî'nin (v. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-muhit*'i: Hz. Peygamber'in Beni Seleme'ye ait olan yerin adını “Huzbâ” iken “Sâliha” diye değiştirmesi; Medine'nin de içinde bulunduğu İdam vadisi ve el-Habhabe denilen ağaç türü.⁶³⁹

2.4.9. Gözlem ve Tanıklıklar

es-Semhûdî, *Vefâ*'dabir çok farklı ilim dalına ait eserlerden, duyup gördüklerinden; gözlem ve tanıklıklarından istifade etmiştir. Örneğin o, *Vefâ*'da Medine toprağının şifalı olduğuna dair şöyle bir gözlemine aktarır: “Çok hasta olan birisinin Buthân vadisinde Kubâ yolundaki Beyaz Kumluk (el-Kûmetü'l-Beyzâ) denilen yere gidip orada bulunan topraktan bedenine sürdüğüne ve bir süre sonra iyileştiğine şahit oldum” (c. 1, s. 154).⁶⁴⁰ Medine'de Sevr diye bir dağın bulunup bulunmadığı hususundaki ihtilaf üzerine es-Semhûdî, şöyle der: “Havâstan çoğu

---

⁶³⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 94-95.

⁶³⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 80; es-Semhûdî'nin bu alıntıyı İbn Sîde'nin sözü edilen iki eserinden hangisinden yaptığı tesbit edilememiştir.

⁶³⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 362, c. 4, s. 124, 168.

⁶⁴⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 154.

kimse, bana Medine'deki Sevr dağına Uhud dağının arkasında gösterdiler" (c. 1, s. 198).⁶⁴¹ Bir yerde es-Semhûdî, şöyle der:

Hz. Peygamber'in tâûn hastalığının Medine'ye asla giremeyeceği sözü onun peygamberlik alametlerinden biri sayılabilir. Çünkü tâûn, Hicâz bölgesine ve Medine'ye yakın birçok yere girdiği halde, Medine'ye girememiştir. Biz, buna 881 yılının sonları ve 882 yılının başlarında meydana gelen tâûn hastalığı örneğinde şahit olduk. Zira o dönemde, tâûn birçok bölgeye girip birçoklarının ölümüne neden olduğu halde, Medine'ye girememiştir. (c. 1, s. 152)⁶⁴²

es-Semhûdî, başka bir şahitliğini ise şöyle beyan etmiştir:

Bizim şahit olduğumuz Mescid-i Nebevî'yi yenileme çalışmaları sırasında mihrap yenilendi ve üst kısmına mermerle Kayıtbay'ın bu yenileme çalışmalarının emrini verdiği; çalışmaların el-Hoca el-Cenâb eş-Şemsî İbnü'z-Zemen tarafından yürütüldüğü ve yenileme tarihi gibi hususlar yazıldı. Bu eser telif edildikten sonra meydana gelen yangında bütün bunlar yok olup gitti. (c. 1, s. 189-190)⁶⁴³

es-Semhûdî'nin tanık olduğu ve eserinde detaylıca zikrettiği diğer bir olay ise Mısır'ın Ustadarı el-Makar ez-Zeynî Zeynüddîn'in Zülhuleyfe'deki eş-Şecere mescidini 861 yılında yenilemesidir.⁶⁴⁴ Kâbe'nin her yıl, Hane-i Saadet ve minber örtülerinin ise her altı veya yedi yılda bir değiştirildiğini; minberle beraber minberin her iki tarafına konulan siyah sancakların Mısır'dan getirildiğini nakleden es-Semhûdî, "bizim zamanımızda yedi, on yıl ve daha fazla yıllar geçiyor, ama yeni minber örtüsü gelmiyor" diyor.⁶⁴⁵ Eskiden zor ve sıkıntılı dönemlerde Medine ahalisinin Hz. Peygamber'in kabrine gidip [kabrin üzerindeki kubbeden] göğe açılan bir delik açmaları ve onu vesile kılmaları ile ilgili olarak ise es-Semhûdî, şöyle demektedir: "Bizim zamanımızda bu gelenek, Hz. Peygamber'in kabrinin içinde bulunduğu maksûrenin kible yönündeki kapısının açılması ve orada toplanılması şeklinde gerçekleşmektedir" (c. 1, s. 320).⁶⁴⁶ Başka bir yerde es-Semhûdî şöyle demektedir:

Tarihçilerin ilk yangın dangeriye Mescid-i Nebevî'de hiçbir atık kalmamıştır yönündeki sözleri doğru değildir. Zira ben, bu yangın hadisesinden sonra Hane-i Saadet'in temizlenmesi esnasında birçok yanmış ağaç parçaları gördüm. Hatta onun "ar'ar" ağacından yapılmış mizabının yanmış kalıntılarına bile rastladım." (c. 1, s. 107).⁶⁴⁷

---

⁶⁴¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 198.

⁶⁴² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 152.

⁶⁴³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 189-190.

⁶⁴⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 424.

⁶⁴⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 138.

⁶⁴⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 320.

⁶⁴⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 102.

es-Semhûdî, Beni Zafer mescidini ele alırken kendisinin oraya gidip o mescidin mihrabının sağında mermer bir taşın üstünde şu yazıyı gördüğünü kaydetmiştir: “Allah, [Abbasi Halifesi] Emîrülümînîn el-Melik el-İmâm Ebû Ca’fer el-Mansûr el-Müstansır Billâh’ın (v. 639/1242) ismini her daim anılır kılsın...”⁶⁴⁸

es-Semhûdî, kendi zamanında gerçekleşen, ancak bizzat tanık olmayıp başkalarından duyduğu bir olayı ise şöyle zikretmiştir:

H. 860yılında el-Hasen ve el-Abbâs’ın meşhedlerinin kible tarafının ön kısmında bir kabir yeri açtılar. Onun içinden bir fiskiye ve kırmızı yüne benzeyen kırmızı renkli bir kumaşla sarılı tahtadan yapılmış bembeyaz ve parlak çivilerle çivilenmiş bir tabut çıktı. Buna şahit olanlar bir hayli şaşırılmışlardı. Bu olayı gören birçok kişi, olayı bana bizzat zikretmişlerdir. Ayrıca fiskiyenin hemen önünde...taşlar varmış. Belki de Hz. Alî’nin bedeninin bulunduğu yer burasıdır kim bilir. (c. 3, s. 291)⁶⁴⁹

2. 5. Vefâ’nın Önemi ve Değeri

Genelde Hicâz bölgesi, özelde Medine tarihi sözkonusu olunca *Vefâ*’nın önemi konuyla ilgili olanların malumudur. Zira bu eser, iki kapağı arasında Medine’ye dair birçok malumatı taşıyan klasik bir ansiklopedi mahiyetindedir. İki yüzden fazla eserden istifade edilerek telif edilmiş olan *Vefâ*’da, es-Semhûdî’nin kendi gözlem, tesbit ve tanıklıkları da yer almaktadır. Kâtip Çelebi’nin de belirttiği gibi *Vefâ*, Medine’ye dair telif edilmiş en kapsamlı klasik eser olarak kabul edilebilir.⁶⁵⁰ es-Sehâvî, *et-Tuhfetü’l-latîfe fî târihi’l-Medîneti’s-şerîfe*’sinde *Vefâ*’yı methetmiş ve bu daldaki en esaslı eser olduğunu dile getirmiştir.⁶⁵¹ Muhammed Emîn el-Hümâm’ın naklettiğine göre eş-Şeyh İbrâhim b. Muhammed es-Sabîbî; es-Semhûdî ve onun eseri *Vefâ* ile ilgili şöyle bir dördlük yazmıştır:

Her kim ki, Taybe’nin tüm özelliklerine vakıf olmak
Onda var olan ile var olmayını müşahede etmek isterse,
Taybe’nin âlimi es-Semhûdî’nin telifi olan
Târîhu’l-vefâ’yı tastamam bir okusun. (c. 1, s. 43)⁶⁵²

⁶⁴⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 179.

⁶⁴⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 291.

⁶⁵⁰ Kâtip Çelebi, c. 1, s. 302.

⁶⁵¹ es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 21.

⁶⁵² Muhammed Emîn b. Abdillâh el-Mühîbbî el-Hümâm, *Hulâsatü’l-eser fî a’yâni’l-karni’l-hâdi aşer*, Beyrut, Dâru Sâdır, trz., c. 1, s. 43.

İçeriği ve yöntemi kendisinden önce kaleme alınmış Medine tarihi eserlerinden izler taşısaya da *Vefâ*'nın onlardan farklı bazı özgün yanlarında bulunmaktadır. Başta yer alan oldukça ayrıntılı "içindekiler" kısmı;⁶⁵³ görüş, değerlendirme, eleştiri, gözlem ve ölçümlere sıklıkla yer verilmiş olması; gerektiğçe izlenen yönteme dair açıklamalarda bulunulması; Medine tarihine dair -birkaç husus hariç- hemen hemen her konunun bir araya getirilmiş olması; konuyla dolaylı alakalı olduğuna inanılan hususların tetimme başlıkları altında ele alınmış olması; kaynakların sayısı ve çeşitliliği gibi unsurlar *Vefâ*'nın önemli bazı özelliklerinden sayılabilir. *Vefâ*'da tefsir, kelam, akaid, hadis, siyer/meğâzî, fıkıh, lügat, tarih, ensâb, tabakât, coğrafya, seyahatname, fezâil, edeb ve tasavvuf konulu 200'ü aşkın kaynaktan istifade edilmiştir.

Vefâ'nın kaynakları arasında hem es-Semhûdî'nin hem de diğer bazı ulemanın bugün için kayıp olan bazı eserleri de yer almaktadır. *Vefâ* sayesinde o eserler hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. *Vefâ*'da sıklıkla isimleri geçen Yahyâ el-Alevî el-Medenî'nin *Ahbârü'l-Medîne*, İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medîne* ve ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın *el-Akîk ve Ahbâruha* ve *Ahbârü'l-Medîne* gibi şu an için kayıp olan eserler, es-Semhûdî'nin yanında mevcut olan eserlerdendir. es-Semhûdî, *Vefâ*'da bugün için kayıp olan bazı kendi eserlerinden bahsetmiş ve onlara göndermelerde bulunmuştur.⁶⁵⁴

Vefâ'da önceki Medine tarihi eserlerindeki bazı yanlış bilgiler düzeltilmiş ve Medine'ye dair onlarda olmayan bazı yeni bilgiler verilmiştir. Ayrıca onda es-Semhûdî'nin kendi dönemindeki Medine'ye ait ekonomik, iktisadi, zirai, sosyal, askerî, idari, dinî, ilmî ve coğrafi bilgi, gözlem ve tesbitler yer almıştır. Bu yönüyle *Vefâ*, Semhûdî'nin yaşadığı dönem Medine'sinin tanınıp anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin es-Semhûdî, Medine'de 130 kûsür hurma çeşidi bulunduğunu⁶⁵⁵ ve Zâtü'l-Ceyş denilen yer ile ilgili bilgiler serdederken el-Hafîre tepesinin adının o gün el-Mifrah tepesi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁶ Kurak yıllarda yağmur yağması amacıyla Medine ahalisinin neler yaptıklarını belirten es-Semhûdî,

⁶⁵³ *Vefâ*'nın içindekiler kısmı için çalışmanın 2. bölümündeki "İçeriği" alt başlığına bkz.

⁶⁵⁴ Bu eserlerle ilgili geniş bilgi için çalışmanın 2. bölümündeki "Kaynakları" alt başlığına bkz.

⁶⁵⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 163.

⁶⁵⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 206.

Medine'deki sur ve kapılardan detaylıca bahsetmiştir.⁶⁵⁷ Bunun yanında es-Semhûdî, Medine'de o gün için bulunaneş-Şihâbiyye, eş-Şirâziyye, el-Kelberciyye, el-Eşrefiyye, el-Bâsitiyye, el-Mazheriyye, el-Uzekce, es-Sincâriyye ve el-Cûbâniyye gibi medreseler hakkında bilgiler vermiştir.⁶⁵⁸ Medine emirlerinin konakladıkları el-Hısnü'l-Atîk denilen kaleden söz eden⁶⁵⁹ es-Semhûdî, er-Ricâl, en-Nisâ, el-Fâzl, en-Nahle, Merâğe, ez-Zâhiriyye ve es-Sebîl gibi önemli bir sosyal ve dinî merkez olan Medine'deki ribâtları aktarmış ve onlar hakkında bilgiler vermiştir.⁶⁶⁰

Medine'deki Mescid-i Nebevî, orada bulunan minber, Hücre-i Şerîfe ve sütunlar hakkında kendi dönemine ait bilgiler veren es-Semhûdî, eserinde kendi dönemindeki çeşitli durum ve konulardaki gözlem, duyum ve ölçümlerini paylaşmıştır. Örneğin es-Semhûdî, yaşadığı dönemde Hücre-i Şerîfe'de bulunan altın kandil sayısının 18, gümüş kandil sayısının 444, bakır kandil sayısının 4, billur ve çelik kandil sayılarının 1 olduğunu ifade etmiş ve bu kandillerin ağırlık gibi değişik özelliklerini belirtmiştir.⁶⁶¹

Eserinin bir yerinde Ramazan ayında Medine ahalisinin toplamda 36 rekâteravih namazı kıldıklarını belirten⁶⁶² es-Semhûdî, cenaze namazlarıyla ilgili olarak kendi dönemindeki uygulamayı da aktarmıştır. Onun beyanına göre Mescid-i Nebevî'de sadece Sünnîlerin ve seyyîd-şerîf olan Şîilerin cenaze namazı kılınmaktaydı. O, bir ara bazı Medinelilerin eşraftan olmayan Şîilerin cenaze namazlarını Mescid-i Nebevî'de kılmalarına bazı Türk emirlerin engel olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶³ Yine onun anlatımına göre, Medine'de Mescid-i Nebevî ile ilgili bir sorun veya gelişme karşısında müftü, kadı, şeyh, huddâm ve şeyhülhuddâmlar toplanır ve kendi aralarında istişare ederlerdi.⁶⁶⁴

---

⁶⁵⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 181-182; c. 3, s. 111.

⁶⁵⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 26, 27, 63, 64.

⁶⁵⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 26.

⁶⁶⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 3, s. 14, 15, 16, 64.

⁶⁶¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 359.

⁶⁶² es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 182.

⁶⁶³ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 287.

⁶⁶⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 398.

Hücre-i Şerîfe'nin h. 881 yılında yenilenmesi çalışmalarına bizzat katılan es-Semhûdî, *Vefâ*'nın dördüncü babının yirmi sekizinci faslında, orada şahit olduklarını detaylıca anlatmıştır.⁶⁶⁵ Aynı babın yirmi dokuzuncu faslında ise o, 886 yılında Mescid-i Nebevî'de meydana gelen yangın hadisesi ve ardından gelişen yenileme çalışmalarını detaylıca aktarmıştır. es-Semhûdî, bu yangında 10'dan fazla insanın öldüğünü ve genç kızlar hariç zengin-fakir, erkek-kadın, büyük-küçük, yöneten-yönetilen demeden herkesin yangın artıklarının temizlenmesi çalışmalarına herhangi bir ücret almadan katıldığını belirtir.⁶⁶⁶

es-Semhûdî'sinin bir yerinde şöyle der: "Hücre-i Şerîfe yenilenirken beni çağırdılar, baktım ki, kabirlerden hiçbir iz yok. Ancak Hücre-i Şerîfe'nin tam orta yerinde biraz yüksekçe bir yer bulunmaktaydı. Bazıları bunun Hz. Peygamber'in kabri olduğunu vehmedip teberrük niyetiyle ordan toprak aldılar" (c. 2, s. 404).⁶⁶⁷ Yine o, "ölçümlerime göre Hücre-i Şerîfe'nin zeminiyle Mescid-i Nebevî'nin zemini arasında 3 zirâgibi bir fark olduğunu tesbit ettim" demiştir (c. 2, s. 405).⁶⁶⁸

Vefâ'da dönemin Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın Mekke ve Medine başta olmak üzere kutsal mekânlara yönelik yapmış olduğu hayır çalışmaları detaylıca aktarılmıştır.⁶⁶⁹

es-Semhûdî, eserinde sadece Medine ile ilgili hususları aktarmakla kendisini sınırlamamıştır. Örneğin o, Mekke'de iken yaşadığı büyük sel felaketini şöyle anlatıyor:

887 yılında hacı adaylarının gelmelerine az bir süre kala Mekke'yisel bastı. Öyle büyük bir seldi ki, iki dağ arası suyla dolup taşıtı. Su, Kâbe'nin içine girdi ve bir adam boyu yüksekliğe erişti. Selden dolayı yaklaşık 2000 ev su altında kaldı ve yüzlerce insan öldü. Sadece Mescidü'l-Haram'de ölenlerin sayısı yüzden fazlaydı. Ben ne Cahiliye'de ne de İslâmiyet tarihinde böyle bir selin vuku bulduğunu duymadım. (c. 2, s. 419)⁶⁷⁰

---

⁶⁶⁵ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 395-412.

⁶⁶⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 413-419.

⁶⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 404.

⁶⁶⁸ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 405.

⁶⁶⁹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 426, c. 3, s. 42-43.

⁶⁷⁰ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 419.

es-Semhûdî, Rodos adasında yaşayan Hıristiyanların h. 886 yılında Mescid-i Nebevî'de meydana gelen yangın hadisesine çok sevindiklerini, ancak çok geçmeden orada da büyük bir depremin meydana geldiğini, belirtmiştir.⁶⁷¹

Vefâ'dan sonra yazılmış ve ondan istifade etmemiş bir Medine tarihi eseri neredeyse yok gibidir. H. 10. y.y. âlimlerinden Ahmed İbn Abdülhamîd el-Abbâsî *Umdetü'l-ahbâr fîmedîneti'l-Muhtâr* adlı Medine tarihi eserinde *Vefâ*'dan oldukça istifade etmiştir.⁶⁷² Eyyûb Sabrî Paşa, Hicâz tarihini yazdığı *Mir'âtü'l-Harameyn* adlı eserinde *Vefâ*'dan çok sayıda alıntı yapmıştır.⁶⁷³ Târik b. Abdullâh Haccâr, Medine'deki vakıf medreselerini ele aldığı *Târîhu'l-medârisi'l-vakfiyye fi'l-Medîneti'l-münevvere*,⁶⁷⁴ Muhammed b. Muhammed Hasen Şurrâbel-Me'âlimü'l-esîre fi's-sîre ve's-sünne,⁶⁷⁵ Abdülkuddüs el-Ensârî Medine'nin önemli yerlerini konu edinen *Âsârü'l-Medîneti'l-münevvere*,⁶⁷⁶ el-Medenî es-Siddîkî (v. 1300/1882-1883) Medine'nin tarihî mescitlerini ve önemli yerlerini işlediği *el-Menâhilü's-sâfiyetü'l-azbe fi beyâni mâ hafîye min mesâcidi Taybe*,⁶⁷⁷ Ebû Abdirrahmân Hâlid es-Sabbâğ bir önceki eserle aynı konudaki *el-İsâbe fî ma'rifeti mesâcidi Tâbe*,⁶⁷⁸ Muhammed İlyâs Abdülğaniyine aynı konudaki *el-Mesâcidü'l-eseriyye fi'l-Medîneti'n-nebeviyye*,⁶⁷⁹ Abdurrahmân Abdülhamîd el-Ber Medine'nin isimleri, haram bölgesi ve 24 faziletini ele aldığı *et-Tuhfetü'z-zekiyye fî fezâili'l-Medîneti'n-nebeviyye*, Ahmed İbrâhim eş-Şerîf Mekke ve Medine'yi incelediği *Mekke ve'l-Medîne fi'l-*

⁶⁷¹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 420.

⁶⁷²el-Abbâsî, s.239, 241, 242, 246, 252, 256,

⁶⁷³Eyyûb Sabrî, s. 268, 423, 502, 394, 242, 157-166, 541-543, 715, 716.

⁶⁷⁴Târik b. Abdillâh Haccâr, *Târîhu'l-medârisi'l-vakfiyye fi'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, 1423, s. 481.

⁶⁷⁵Muhammed b. Muhammed Hasen Şurrâb, 1. baskı, *el-Me'âlimü'l-esîre fi's-sîre ve's-sünne*, Beyrut,Dârü'l-Kalem, 1411, s. 20,23,29,31,33,37,42,46,50,72,79,92,95,117,130,134,145,151,152,245,248.

⁶⁷⁶Abdülkuddusel-Ensârî, *Âsârü'l-Medîneti'l-münevvere*, s. 25, 26, 35, 39, 49,55, 75, 76, 159, 172, 178, 207, 220, 235.

⁶⁷⁷el-Medenî es-Siddîkî, İbrâhim b. Mansûr b. Muhammed Abbâs, *el-Menâhilü's-sâfiyetü'l-azbe fi beyâni mâ hafîye min mesâcidi Taybe*, thk. Marzûk Alîİbrâhim, Medine, Metâbi'u'r-Reşîd, 1413, s. 29, 36, 41, 44, 57, 66,

⁶⁷⁸Ebû Abdirrahmân Hâlid b. Alî es-Sabbâğ, *el-İsâbe fî ma'rifeti mesâcidi Tâbe*, Medine, Metâbi'u'r-Reşîd, 1421, s. 65, 76, 97, 106, 116, 171, 177, 180, 187, 189, 198,

⁶⁷⁹Muhammed İlyâs Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye fi'l-Medîneti'n-nebeviyye*, 2. baskı, Medine, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1999, s. 25, 33, 36, 38, 42, 46, 54, 60, 63, 67, 78, 81, 114, 121, 124, 142, 147, 152, 166, 175, 234, 239, 246, 251, 257.

Câhiliyye ve ahdi'r-Rasûl adlı eserinde⁶⁸⁰ ve İbn Hacer el-Heytemî *Tuhfetü'z-züvvâr ilâ kabri'n-Nebiyi'l-muhtâr* adlı eserlerinde⁶⁸¹ *Vefâ*'dan istifade etmişlerdir. Ayrıca bu müelliflerin bazıları hem kaynaklık noktasında hem de içerik ve yöntem bakımından *Vefâ*'dan etkilenmiştir.

Siyer yazarı eş-Şâmî⁶⁸² Erîs kuyusu; Hz. Peygamber'in hastalığı anında Hz. Ebûbekir'in onun durumunu biraz iyi görmesinden dolayı izin isteyip es-Sünuh denilen kale civarında bulunan evine gitmesini içeren hadiste geçen bazı kelimelerin açıklamaları hakkında; Hz. Peygamber ve iki arkadaşının kabirlerinin yönü ve nasıl hizalandıkları ile Medine'nin isimleri gibi hususlarda *Vefâ*'dan istifade etmiştir. Hatta içeriğinden dolayı bazı araştırmacılar tarafından *Vefâ*, siyer ilminin kaynaklarından sayılmıştır.⁶⁸³

Sadece Tarihçiler değil, başka birçok İslâm âlimleri de, eserlerinde *Vefâ*'dan yararlanmış ve onu kaynak olarak kullanmışlardır. Mâlikî âlimlerden ez-Zürkânî, Medine'nin Mekke'den üstün olduğu konusunu ele alırken *Vefâ*'dan istifade etmiş ve bu konuda onu kendisine referans göstermiştir.⁶⁸⁴

Vefâ; hadis âlimlerinden el-Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* adlı eserinin de önemli bir kaynağıdır. Zira o, eserinde Veda tepesi, Harre vakası Uhud dağı ve onun neden sevildiği; Medine'ye dair bazı hadislerin açıklanması, orada vefat etmiş olmanın fazileti, onun el-Acve denilen hurmasından bereket umulması, zezem adındaki kuyusu ve Mekke'den üstün olması gibi birçok konuda *Vefâ*'dan istifade etmiştir.⁶⁸⁵

---

⁶⁸⁰ Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve ahdi'r-Rasûl*, Beyrut, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, trz.

⁶⁸¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî b. Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, s. 22, 75, 86, 121-123, 156, 167.

⁶⁸² eş-Şâmî, c. 3, s. 286, c. 7, s. 222, c. 12, s. 296, 343.

⁶⁸³ Dayfüllâh b. Yahyâ ez-Zehrânî, *Mesâdirü's-sîretü'n-nebeviyye*, Medine, Mecme'u'l-Melik Fehd li't-Tab'i, trz., s. 60.

⁶⁸⁴ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 99; ez-Zürkânî c. 4, s. 293.

⁶⁸⁵ el-Münâvî, c. 1, 57, 58, 124, 239, 240, c. 2, s. 243, c. 4, s. 496, c. 5, s. 516, c. 6, s. 66.

2. 6. Vefâ'ya Yönelik Eleştiriler

Vefâ, içeriğinde bulunan bazı hususlardan dolayı bazılarınca eleştirilmiştir. Onun eleştirildiği konuların başında Hz. Peygamber'in yüzü suyu hürmetine Allah'tan yardım talep edilebileceği; onun ile tevessül ve teşeffu olunabileceği ve bunun peygamber, evliya ve âlimlerin yolu olduğu yönündeki görüşlerdir.⁶⁸⁶ es-Seyyîd Ebû Amme gibi bazı çağdaş araştırmacılar; *Vefâ*'nın bazı satırlarında Allah'tan başkasından bir şey isteme ve ondan başkasına dua etmenin söz konusu olduğunu, bunun ise Allah ve onun Rasûl'ü tarafından haram kılınan bir şey olduğunu dile getirmişlerdir.⁶⁸⁷ Aslında sözü edilen istiğâse ve tevessül gibi konular İslâm uleması arasında hala tartışılmalı konulardandır. Yasaklayanların delilleri olduğu gibi cevaz verenlerin de delilleri bulunmaktadır. İçerikteki bu türden bilgiler ise o dönemin şehir sakinlerinin inançları, adet ve geleneklerini yansıttığı için dinî bakımdan olduğu kadar tarihî bakımdan önemlidir.

Vefâ'da Medine'de yaşayanların evlilik-boşanma, eğlenme ve bayramlaşma gibi törenleri, yemek çeşitleri; ev, sokak ve caddelerin mimari yapıları ile özellikleri; çarşı ve pazarlar ile oralarda nelerin alınıp nelerin satıldığı, sosyal tabakalar ve bunların birbirleriyle ilişkileri, kadın-erkek ilişkisi ve kadınların aile ve toplumdaki yeri, ekilip biçilen bitkiler gibi sosyal-kültürel, iktisadi ve tarımsal bazı faaliyet, özellik ve yapılara pek değinilmemiştir. Ancak içeriğinde bu türden bazı hususlarla ilgili -az da olsa- dağınık bilgiler de yok değildir.

es-Semhûdî'nin arkadaşı ve onu bir çok yerde övmüş olan es-Sehâvî, *el-Î'lân bi't-tevbîh limen zemme't-târîh* adlı eserinde, es-Semhûdî'nin Medine tarihiyle ilgili eserinin eleştirilecek bazı yönlerinin olduğunu ve incelenmesi gerektiğini ifade etmiş; ancak o, bu yönlerin neler olduğu hakkında en ufak bir bilgi vermemiştir.⁶⁸⁸

Vefâ'da Medine ile ilişkili Memlûkler dönemi veya daha öncesine ait resmi yazışmalar veya arşiv belgelerine direkt yer verilmemiştir. Bunun yerine konuyla ilgili bazı belgelerin kimler tarafından hazırlandığı, konusunun ne olduğu belirtilmiş

⁶⁸⁶ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 66.

⁶⁸⁷ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfe*, s. 121; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 85.

⁶⁸⁸ es-Sehâvî, *el-Î'lân*, s. 275.

ve belgenin kendisine yerverilmeyip içindeki bazı hususlar alıntılanmıştır. Örneğines-Semhûdî, h. 881 yılında Sultan Eşref Şeyhü'l-Haram İnâl ve Kadı Zekiyyüddîn Ebû Abdillâh Muhammed tarafından hazırlanan belgede yar alan Mescid-i Nebevî'deki kandil sayısını aktarmıştır.⁶⁸⁹ Her yıl Mescid-i Nebevî'ye gelen kandillerin sayısı konusunda arkadaşı ve hocası Nâsîrüddîn Ebü'l-Ferec Muhammed el-Merâğî'nin Medine kadısı Zeynüddîn Abdurrahmân b. Sâlih'in hazırlamış olduğu belgeden naklettiği bilgilere yervermiştir.⁶⁹⁰

Bazı şehir ve bölge tarihçileri eserlerinin mukaddimelerinde kendilerinden önce aynı alanda telif edilmiş eserleri zikretmişlerdir. es-Semhûdî, eserinin mukaddimesinde Medine şehrine dair telif edilmiş eserlerden bahsetmemiştir. Eserin içeriğinde gerektiğince kaynakların zikredilmiş olması onu böyle davranmaya sevketmiş olabilir. es-Semhûdî, *Vefâ*'da izlediği yol ve yöntemlere dair bir açıklama yapmamıştır. Bu durum okuyucunun eseri baştan sona okuyarak kendi çabalarıyla onun yöntem ve metodunu bulmasını gerektirmektedir.

es-Semhûdî'nin kendisinden alıntı yapmış olduğu veya içeriğinden bazı kısımları özetlemiş olduğu bazı kaynaklarını bazı durumlarda zikretmediği de vakidir. Medine'nin isimlerinin ele alındığı birinci babın hemen başında es-Semhûdî, el-Mercânî'nin *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fîtârîhi dâri hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr* adlı eserinde aynısıyla geçen şu cümleyi kaynağını belirtmeden kullanmıştır: “bir şeyin isimlerinin çok oluşu, o şeyin yüksek bir mertebeye haiz olduğuna delildir” (c. 1, s. 61).⁶⁹¹ Yine o, Medine'nin hususiyetlerinden 84. hususiyeti açıklarken ez-Zerkeşî'nin *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmi'l-mesâcid* adlı eserinden kaynağını belirtmeden şu paragrafi alıntılanmıştır:

İbn Hazm ise şöyle der: ‘Bu hadis, eğer sahihse, sözü edilen zamanın Kıyamet saatinin yaklaştığı, imanın Medine'ye sığındığı, Deccâl'ın Medine ve el-Mekke dışındaki bütün yerlere hâkim olduğu dönem olması gerekir. Çünkü hadiste bahsedilen durum, şu ana değin gerçekleşmemiştir. Üstelik fıkıh ilmi Medine'den tümüyle kalkmış, diğer beldelerde karar kılmıştır.’ Onun bu sözleri, tartışmalıdır. (c. 1, s. 184)⁶⁹²

⁶⁸⁹es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 359

⁶⁹⁰es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 2, s. 353.

⁶⁹¹ es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 61; el-Mercânî, c. 1, s. 106.

⁶⁹²es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 1, s. 184; ez-Zerkeşî, s. 239-240.

Vefâ'nın diğere önemli bazı kaynaklarından Takıyüddîn es-Sübki'nin *Şifâü's-sikâm fî ziyâreti Hayri'l-enâm*, en-Nevevî'nin *Şerhu Sahîhi Müslim* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserlerinden bazen kelime kelime nakiller yapmış veya o eserlerdeki bazı paragrafları özetlemiş olan es-Semhûdî, yer yer bu kaynakları belirtmemiştir.⁶⁹³

2. 7. Vefâ'nın Diğere Klasik Medine Tarihi Eserleriyle Mukayesesi

Medine tarihine dair kapsamlı en eski eser İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medîne*'si'dir. Bugün için kayıp olan *Ahbârü'l-Medîne*'nin bugün var olan neşirleri, İbn Zebâle'nin Medine ve Medine tarihi konularındaki rivayetlerinin derlenmesinden ibarettir. Bu yüzden eldeki mevcut haliyle *Ahbârü'l-Medîne*, tamamen konuyla ilgili rivayetlerden meydana gelmektedir.

Ahbârü'l-Medîne'de Medine'nin isimleri, haram bölgesi, ilk defa ne zaman kurulduğu, orada ikamet eden Yahudilerin tarihi; Evs ve Hazrec kabileleri, Hz. Peygamber'in mescidi, Medine çarşıları ve namazgâhı, Hz. Peygamber'in namaz kıldığı mescitler, Bakî mezarlığı ve Medine'nin kuyuları gibi hususlar ele alınmıştır.⁶⁹⁴ *Ahbârü'l-Medîne*'de kendilerinden rivayette bulunulan kimselerin isimleri zikredilmişken herhangi bir kaynak eser adına rastlanılmamaktadır.

Günümüze ulaşan ilk müstakil ve kapsamlı eser olma unvanını taşıyan İbn Şebbe'nin *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*'si üç bölümden meydana gelmektedir. Eser bu haliyle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali için herhangi bir bölüm ayırmamıştır. Birinci bölümde, Hz. Peygamber'in bazı seriye/gazveleri, onun bazı fiziki-ahlaki özellikleri ve isimleri, Medine'ye gelen elçiler, Kureyş ve diğere Arap kabilelerinin faziletleri⁶⁹⁵ ele alınmıştır. Bu bölümün diğere bazı konuları şunlardır: Medine mescitleri, mahalle ve çarşıları, mezarlığı gibi yapılar ve Medine'deki bazı düzenlemeler, dağ, vadi,

⁶⁹³Takıyüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Abdülkâfi es-Sübki, *Şifâü's-sikâm fî ziyâreti Hayri'l-enâm*, Haydarâbâd, Kütübhâne Asfir Serkâr Ali, 1321, s. 38; İbn Hacer el-Askalânî, *Feth*, c. 3, s. 257, 258; c. 4, s. 81-82, 87; c. 7, s. 220, 236, 245, 347, 366, 386; es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâi), c. 1, s. 108, 160, 194-195, 199, 200, 391, 416, 417, 429, 430, 434, 435, 459, 490, 495, 497, 498, c. 2, s. 316, 317; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, 18 cilt, Mısır, el-Matbaatü'l-Ezheriyye, 1929, c. 9, s. 142-143.

⁶⁹⁴İbn Zebâle, s. 19.

⁶⁹⁵İbn Şebbe, *Târîh*, Şaltût, c. 1, s. 1-375, c. 2, s. 375-647.

kuyu ve su kaynakları. İkinci bölümde Hz. Ömer'in özellikleri ve halife olmasından şehid edilmesine kadarki icraatları gibi hususlar ele alınmıştır.⁶⁹⁶ Üçüncü bölümde, hilâfetinden şehit olmasına kadar Hz. Osmankonu edinilmiştir.Bu bölümdeki son başlık olan Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayı tam olarak 210 sayfada (neredeysse mevcut neşrin bir cüzünde) işlenmiştir.⁶⁹⁷

Târihu'l-Medîneti'l-münevvere' ninbirinci bölümünde geçenhususlar *Vefâ'* nın da konuları arasındadır. Ancak Hz. Ömer ve Hz. Osman'a ayrılan ikinci ve üçüncü bölümün konuları *Vefâ'* da ele alınmamıştır.

Eserde, hadis ve şiirlerden epeyce yararlanılmıştır. Olay ve olguları kronolojik bir sıraya göre ele almaya dikkat etmiş olan İbn Şebbe, eserinde kendi yorumlarına hemen hemen hiç yer vermemiştir. Ayrıca eserde kendilerinden istifade edilen kaynak eser adına rastlanılmamaktadır. İbn Şebbe, eserinde muhaddisler gibi davranıp genellikle söz ve olayları senediyle beraber aktarmaya çalışmış görünmektedir.

el-Hâfız İbnü'n-Neccâr'ın *ed-Dürretü's-semîne fî târihi'l-Medîne'* si,18 babantoluşmuştur: 1. bab Medine'nin isimleri ve ilk sakinleri. 2 babMedine'nin fethi. 3. baba Hz. Peygamber ve arkadaşlarının oraya hicreti. 4. bab Medine'nin faziletleri. 5. bab Medine'nin haram kılınması ve haram kabul edilen bölgeleri. 6. baba Akîk vadisi ve fazileti. 7. bab Medine'nin kuyuları ve faziletleri. 8. bab Uhud dağı ve şehitlerinin fazileti ve isimleri. 9. bab Beni Nadîr kabilesinin Medine'den çıkarılması. 10. bab Medine'nin etrafında hendeklerin kazılması. 11. bab Beni Kurayzalıların Medine'de öldürülmeleri. 12. bab Hz. Peygamber'in mescidi ve fazileti. 13. bab Medine'deki mescitler ve faziletleri. 14. bab Mescid-i Dırâr ve onun yıkılması. 15. bab Hz. Peygamber ve iki arkadaşının (Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir) vefat etmeleri. 16. bab Hz. Peygamber'i ziyaret etmenin faziletleri. 17. bab Bakî Mezarlığı ve fazileti. 18. bab Medine'de yaşamış olan sahabe ve tabiînler.⁶⁹⁸Bu bablardan bazıları aynı adlarla *Vefâ'* da bulunmaktadır. Ancak *Vefâ'* da "Medine'de

⁶⁹⁶İbn Şebbe, *Târih*, Şaltût, c. 2, s. 647-781, c. 3, s. 785-948. c. 4, s. 952-1315.

⁶⁹⁷İbn Şebbe, *Târih*, Şaltût, c. 4, s. 952-1315.

⁶⁹⁸ İbnü'n-Neccâr, s. 27.

yaşamış olan sahabe ve tabiînler”,“Beni Nadîr kabilesinin Medine’den çıkarılması”veya “Beni Kurayzalıların Medine’de öldürülmeleri” gibi bab başlıkları yoktur.

el-Hâfız İbnü’n-Neccâr, *ed-Dürretü’s-semîne fi târîhi’l-Medîne*’sinde çoğunlukla bölüm ve konu sonlarında kendi yorumlarını, tercihlerini ve mekân-yerleşim yerleri ile ilgili bilgi ve gözlemlerini; fikhî hususlarda dört mezheb imamlarının görüşlerini aktarmıştır.⁶⁹⁹ Ayrıca eserde Hz. Peygamber’in Hane-i Saadetleri’ne (Hücre-i Şerîfe) ait tasvir ve çizimlere yer verilmiştir.⁷⁰⁰ Hadis ve şiirlerin çokça yer aldığı eserde hadislerin senetlerini genelde vermeye çalışan İbnü’n-Neccâr, bazen sadece ilk ravi olan sahabenin ismini, bazen de hadisin geçtiği kaynak ile ilk ravinin isimlerini vermekle yetinmiştir.⁷⁰¹ Bazı yerlerde ise o, “siyer ehlinin dediğine göre” deyip bunların kim olduğunu belirtmemiştir.⁷⁰² Kendisine ait görüşlerini zikrederken başta “kultu” (ben derim ki) cümlesini zikreden⁷⁰³ İbnü’n-Neccâr, eserinde siyer ve meğâzîâlimleri, hadis ve lügat âlimlerinden sıklıkla istifade etmiştir. Sözüedilen bu türden özellikler *Vefâ*’da da görülmektedir.

Cemâlüddîn el-Metarî, *et-Tarîf bimâ enset el-hicretü min me’âlimi dâri’l-hicre*’sinin mukaddimesinde, Medine’nin tarihî ve dinî eserlerini ve bunlara dair haberleri bilen pek kimsenin kalmadığını gerekçe göstererek bu muhtasar eseri kaleme aldığını belirtmiştir. el-Metarî, hadis rivayetlerinde senede çok önem vermiş ve senetleri tam olarak zikretmeye azami gayret göstermiştir.⁷⁰⁴ *Vefâ*’da ise hadis veya rivayetlerin sened zinciri neredeyse hiçbir yerde tam olarak verilmemiştir.

el-Metarî’nineserinde değindiği konular şöyle sıralanabilir: Mescid-i Nebevî ve Ravza-i Mutahhara’nın faziletine dair hadisler; Rasûlüllâh’ı ziyaret etmek; Hz. Peygamber’in minberi; Mescid-i Nebevî’nin yangın dolayısıyla onarılması, ilk hali ve kapıları; Ravza-i Mutahhara’da bulunan meşhur sütunlar; Bakî mezarlığı ve orada

---

⁶⁹⁹ İbnü’n-Neccâr, s. 91.

⁷⁰⁰ İbnü’n-Neccâr, s. 212, 213, 216.

⁷⁰¹ İbnü’n-Neccâr, s. 55, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 128, 148, 149, 154, 204, 205.

⁷⁰² İbnü’n-Neccâr, s. 57, 96, 101, 161, 164, 166, 167.

⁷⁰³ İbnü’n-Neccâr, s. 98, 101, 103, 108, 109, 115, 128, 138, 158, 160, 168, 170, 209, 210, 211.

⁷⁰⁴ el-Metarî, s. 43.

yatan sahabe ve Ehl-i beyt mensupları; Uhud dağının ve şehitlerinin fazileti; Medine'deki diğer meşhur mescitler ve bayram namazgâhı; Hz. Peygamber'e nisbet edilen kuyular; Medine'nin kuyuları, vadileri, hendekleri; Akîk vadisi ve fazileti; Medine haram sınırları; Hz. Peygamber'in Medine-Mekke ve Medine-Tebük arasında namaz kıldığı mescitler; Medine'nin artık kendilerinden hiçbir iz kalmamış mescitleri; Hz. Peygamber'in gazve ve diğer seferlerinde ismi geçen mescitler.⁷⁰⁵

el-Metarî, eserinden sıklıkla kendisinden istifade etmiş olduğu İbnü'n-Neccâr'ın aksine Medine'nin İslâm öncesi tarihi, fethi ve Uhud şehitlerinin ismi gibi hususlara eserinde yer vermemiştir.⁷⁰⁶

el-Mercânî'nin 200'den fazla eserden istifade ederek kaleme aldığı *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târîhi hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr* adlı Medine tarihi eseri,⁷⁰⁷ on babve bu bablara ait fasıllardan meydana gelmiştir. 1. babta Medine'nin coğrafi yedi bölge içindeki konumu ve sınırları, isimleri ve ilk sakinleri, 2. babta Medine'nin fethi ve Hz. Peygamber ve ashabının oraya hicreti, 3. babta Medine'nin dokunulmaz bir şehir olması, faziletleri, haram bölgesinin sınırları, 4. babta Medine'nin vadileri ve Hz. Peygamber'e nisbet edilen kuyuları, Uhud dağı ve şehitlerinin fazileti, 5. babta Beni Nadir Yahudilerinin Medine'den sürülmesi, hendekler kazılması ve Beni Kurayza Yahudilerinin öldürülmesi, 6. babta Mescid-i Nebvî, onun fazileti ve geçirmiş olduğu genişletme ve imar çalışmaları, 7. babta Medine ve onun dışında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı diğer meşhur mescitler, 8. babta Hz. Peygamber'in yaratılışı, doğumu, nesebi, isimleri, vefatı ile Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in vefatı ve o ikisinin bazı faziletleri, 9. babta Hz. Peygamber'i ziyaret etmenin hükmü, fazileti, keyfiyeti; ona salât ve selam getirmenin hükmü, fazileti ve keyfiyeti, 10. babta Bakî mezarlığı, onun fazileti, orayı ziyaret etmenin keyfiyeti, genel manada kabirleri ziyaret etmeye teşvik ve Bakî mezarlığındaki Ehl-i beyt ve sahabe mezarları anlatılmıştır.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ el-Metarî, s. 275-277.

⁷⁰⁶ Bunun için bir önceki esere bakılabilir.

⁷⁰⁷ Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Abdülmelik el-Mercânî, *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târîhi dâri hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*, thk. Muhammed Abdülvehhâb Fazl, Kahire, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002; es-Semhûdî, *Vefâ*'da bu eseri *Ahbârü'l-Medîne* diye isimlendirmiştir. es-Semhûdî, *Vefâ* (es-Sâmerrâî), c. 5, s. 41.

⁷⁰⁸ el-Mercânî, c. 1, s. 93-95.

Medine'nin ilk sakinlerini ele alırken “ilkler” diye bir başlık açmış olan el-Mercânî, bu başlık altında uzun uzadıya Hz. Âdem'den başlayarak tarihteki “ilkleri” ele almıştır.⁷⁰⁹ Medine tarihçiliğinde alışkın olunmayan bir şekilde- “Hz. Peygamber'in isimleri” diye bir alt başlık altında yüzlerce değişik kaynaktan Hz. Peygamber'e ait isimler zikretmiştir.⁷¹⁰ *Vefâ*'da Hz. Peygamber'e ait isimlerveya “ilkler” diye hususlar ele alınmamıştır.

el-Merâğî, *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre* adlı eserini İbnü'n-Neccâr ve el-Metarî'nin eserlerinden istifade ederek telif etmiştir. el-Merâğî, el-Metarî'nin aksine eserinde hadis senetlerini elinden geldikçe kısaltmıştır.⁷¹¹

Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre'nin hemen başında Medine'nin ve orada ikamet etmenin faziletleri; Medine'nin isimleri; Mescid-i Nebevî ve Ravza-i Mutahhara'nın faziletleri; Kubâ mescidinin ve ehlinin faziletleri aktarılmıştır. 1. babta hicrete hazırlık, Mescid-i Nebevî, Kubâ ve Cuma mescitlerinin inşası işlenmiştir. Bu bab, 7 fasıldan meydana gelmiştir. 2. babta Hz. Peygamber'in ve iki arkadaşının vefatları, onu ziyaret etmenin adabı ve Bakî mezarlığı ele alınmıştır. 3. babta Uhud dağının fazileti ve şehitleri, sözü geçen mescitlerin dışındaki diğer Medine mescitleri ve Medine'nin kuyuları gibi konular mevcuttur. 4. babta Medine'nin vadileri, orada hendek kazılması, oranın haram sınırları, dağları, Medine'nin akibeti ve hususiyetleri ele alınmıştır.

el-Fîrûzâbâdî'nin Bedrüddîn İbn Ferhûn'un eserinden etkilenecek telif ettiğini belirttiği⁷¹² *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlimi Tâbe*;⁷¹³ bir mukaddime ve altı babtan meydana gelmektedir. Mukaddimedede eserin neden yazıldığı ve genel olarak içeriğinin nelerden oluştuğu ifade edilmiştir. el-Fîrûzâbâdî, birinci babta Hz. Peygamber'in bazı özelliklerini, onu ziyaret etmenin faziletini ve onu ziyâret etme adabı ile ilgili hususları ayet ve hadislerin ışığında aktarmıştır. İkinci babta

---

⁷⁰⁹ el-Mercânî, c. 1, s. 123-133.

⁷¹⁰ el-Mercânî, c. 1, s. 687-714.

⁷¹¹ el-Merâğî, s. 6.

⁷¹² es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 20.

⁷¹³ Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlimi Tâbe*, İstanbul, İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu, Mahtûtâ nr.1560.

Medine'nin kuruluş tarihi, kuruluşundan başlayarak oraya yerleşmiş olan kimseler ve Medine'de vuku bulan savaşlar ile Hz. Peygamber'in oraya hicret etmesi olayları ele alınmıştır. Üçüncü babı Medine'nin isimlerine ayıran müellif, dördüncü babta Medine'nin faziletlerine dair hadisleri serdeden müellif, Mescid-i Nebevî'nin fazileti, inşası, Hâne-i Saadet ve içindeki kabirler, Medine-Mekke arasında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı bazı mescitler, Bakî mezarlığı ve bunların faziletlerini aktarmıştır. Beşinci babta Medine'nin diğer yerleşim yerleri, nâhiyeleri, kaleleri, tarlaları, dağları, tepeleri, kuyuları ve koruları gibi önemli yerleri alfabetik sırayla ele almıştır. Altıncı babta ise el-Fîrûzâbâdî, Medine'nin tanınmış kişilerini -kendisinin bizzat rastladığı ve rastlamadığı; Medine'de ikamet eden ve Medine'de ikamet etmeyen- ele almış ve bu babın sonunda Medine ile ilgili bazı fıkıh hükümlerini aktarmıştır. Eser, bu haliyle Hz. Peygamber için yazılmış bazı kasidelerle sonlandırılmıştır.⁷¹⁴ Altıncı bab dışında -çünkü es-Semhûdî, eserinde Medineli meşhur zevat için bir bölüm veya fasıl açmamıştır-*Vefâ*'nın bab adları ve konuları, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*'nin bab adları ve konularına benzerdir.⁷¹⁵

Eserinde hadis, şiir ve darb-ı mesellerden oldukça istifade etmiş olan el-Fîrûzâbâdî, geçmişte yaşanmış bazı hikâyeye olaylardan da istifade etmiştir. Ayrıca o, hadislerin ve olayların senedini çoğunlukla hazf ettiği gibi, lügat âlimi olmasının verdiği yetkinlikle Medine yerleşim yerleri ve mekânlarının isimlerini dilbilim açısından köklerine inerek açıklamıştır. Bazı yer ve durumlarda tercih ve görüşlerini belirtmekten geri durmayan el-Fîrûzâbâdî,⁷¹⁶ birbiri ile çelişiyor gibi görünen alıntı ve görüşler arasında çoğu zaman telife gitmiştir.⁷¹⁷

Bedrüddîn İbn Ferhûn *Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*' ingiriş kısmında bazı önemli âlim ve zevatın Mescid-i Nebevî'de kendilerine özel mekânlar edinmesi gibi hususları kaydetmiştir. Bu hususları serdederken vuku bulan olumlu ve

---

⁷¹⁴ el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*, Medine, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medineti'l-Münevvere, 1423, c. 1, s. 261; el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe Kismü'l-mevâdi*, thk.Hamed el-Câsir (Mukaddime ayn harfi); *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*, Mahtûtâ no.1560, vr. 2a, 2b, 49 a, 33 b, 274 b, 275 a, 275 b.

⁷¹⁵ el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*, Mahtûtâ nr.1560, vr. 227 a-272 a.

⁷¹⁶ el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânim*, el-Câsir, s. 113.

⁷¹⁷ el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânim*, el-Câsir, s. 143, 169, 213.

olumsuz bazı uygulamaları da zikretmiştir.⁷¹⁸Giriş kısmından sonra eser, Medine’de yaşamış Mescid-i Nebevî görevlilerinden şeyhülhuddâm ve huddâmların biyografilerini ele almıştır. Ayrıca eserde bazı Medineli salih zatlar, onların bazı hal ve menkıbeleri; orada yaşamış kadı ve imamlar; oranın emirleri ve emirlik müddetleri anlatılmıştır. İbn Ferhûn, bu zatların hayatlarını anlatırken onların yetiştirmiş olduğu talebelerinden de bahsetmiştir. O, yöntemiyle ilgili olarak eserinde bu şahısları ele alırken belli bir sırayı takip etmediğini vurgulamıştır.⁷¹⁹*Vefâ*’da Medine’de yaşamış veya orayı ziyaret etmiş kimselere yoğunlaşmamıştır, bunun yerine doğal, tabii, dinî ve tarihî mekânlar ağırlık verilmiştir.

Nasîhatü’l-müşâvir ve ta’zîyetü’l-mücâvir, küçük hacimli olmasına rağmen Medine’nin o günkü sosyal, ilmî, siyasi ve ekonomik özelliklerine dair önemli bilgiler içermektedir. İbn Ferhûn, eserinde genelde kendi gözlemlerini, tecrübelerini, duyduğu ve gördüklerini zikretmiştir.⁷²⁰Oysa *Vefâ*’da Medine’nin sosyal, ilmî, siyasi ve ekonomik hayatına dair fazla bir bilgi yer almamaktadır.

el-Akşehrî’niner-Ravzatü’l-firdevsiyye fi târihi’l-Medîne ve terâcimi men düfine bi’l-Bakî’si şahıs biyografilerinden oluşmuştur. Medine’de vefat edip Bakî mezarlığına defnedilenlere dair bilgiler içermektedir. Hz. Peygamber’in kabri ve Bakî kabristanının nasıl ziyaret edileceği ve orada hangi duaların yapılacağı eserde azımsanmayacak bir yer tutmaktadır.Eserde Hz. Peygamber’in anne ve babası, dedeleri, halaları, amcaları, köleleri, kız ve erkek çocukları, hanımları ve aşere mübeşşereden olan sahabelere öncelik verilmiştir. Bunun yanında eserde Medine ve Mescid-i Nebevînin faziletleri, Medine’de meydana gelen Harre vakası ve hendek kazılması gibi hususlar da ele alınmıştır.⁷²¹

es-Sehâvî, et-Tuhfetü’l-latîfe fi târihi’l-Medîneti’s-şerîfe’sinde Medineli alimler, Medineli olmasa da orada bir süreliğine ders vermiş, hadis nakletmiş veya iftâ görevini yerine getirmiş kişiler ile Medine’ye ayak basmamış ancak oraya

---

⁷¹⁸ İbn Ferhûn, s. 13-40.

⁷¹⁹ İbn Ferhûn, 208.

⁷²⁰ İbn Ferhûn, s. 271, 274-278.

⁷²¹ el-Akşehrî, c. 1, s. 9-11.

hizmetlerde bulunmuş yöneticileri zikretmiştir. O, eserinde çokça methettiği ve bu daldaki en esaslı eser olduğunu dile getirdiği es-Semhûdî'nin *Vefâ*'sını da zikretmiştir.⁷²²

et-Tuhfetü'l-latîfe fî târîhi'l-Medîneti's-şerîfe'nin giriş kısmında Hz. Peygamber'in hayatı, Mescid-i Nebevî'nin yapılışı, uzunluk ve genişliği, kapıları, mihrâpları, isim isim imam ve müezzinleri, dört mezhep kadıları, mefruşat görevlileri ve sair hizmetçileri anlatılmıştır. Ayrıca es-Sehâvî, bu bölümde Medine'nin kuyularını, sayısı 51'ibulan Medine'nin mescitlerini, Bakî mezarlığını, Medine kuşatmalarını ve Medine valilerini/emirlerini ele almıştır.⁷²³

et-Tuhfetü'l-latîfe fî târîhi'l-Medîneti's-şerîfe'nin asıl bölümlerinde Medine'de ikâmet etmiş sahabe, tabiîn ve diğer zatlar alfabetik bir sıraya göre ve kısaca tanıtılmıştır. Mevcut haliyle eser, Ebü'l-Lahm el-Ğıfarî'nin biyografisiyle başlamış ve Muhammed b. Mübarek el-Konstantinî'nin biyografisiyle sona ermiş görünmektedir. Eserde, toplam 4091 önemli ve saygın kişi ele alınmıştır. Bu haliyle eserde, isimleri "mim" harfiyle başlayanlardan sonrası yoktur.⁷²⁴ Hadis ve şiirlerin sıklıkla yer aldığı eserde, seyahatnameler, cerh ve ta'dîl eserleri, tabakât ve terâcimlerden de istifade edilmiştir. es-Sehâvî, eserde anılan bazı şahıslara dair kendi duydukları ve gördüklerini de kaydetmiştir. es-Sehâvî'nin eseri İbn Ferhûn ve el-Akşehrî'nin eserleri gibi şahıslara yoğunlaşmış Medine tarihine dair eserlerdendir.

---

⁷²²es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 21.

⁷²³es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 1, s. 17- 98.

⁷²⁴es-Sehâvî, *Tuhfe*, c. 2, s. 722; es-Sehâvî, *el-İ'lân* adlı eserinde, bu eserini tamamlamamış olduğuna işaret etmiştir. es-Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 275.

SONUÇ

Çok erken dönemden itibaren Müslümanların şehir ve bölgelerinin tarihlerine dair eserler verilmeye başlanmıştır. Hasen el-Basrî'nin *Fezâilu Mekke* adlı risalesi ile başlatılabilecek İslâm şehir ve bölge tarihçiliğinde İbn Zebâle'nin *Ahbârü'l-Medine*'si Medine tarihine dair telif edilmiş bilinen ilk müstakil eser özelliğini taşımaktadır. Medine tarihinin temel konuları ve çerçevesinin belirlendiği bu eserden sonra, Medine'nin tarihine dair birçok klasik eser telif edilmiştir. Bu eserlerin müellifleri, eserlerinde İslâm şehir ve bölge tarihçiliğindeki genel eğilime uyarak Medine'de yaşamış önemli şahıslar; Medine'nin doğal, tarihî ve dinî yapıları; faziletleri veya idare sistemi, idarecileri ve fethi gibi özelliklerinden birisine yoğunlaşmıştır. es-Semhûdî'nin Medine'nin doğal, tarihî ve dinî yapılarına yoğunlaşmış *Vefâ*'sıyla Medine tarih yazıcılığında yöntem, içerik ve sistem bakımından klasik dönemindeyim yerindeyse zirve noktasına ulaşılmıştır. Çünkü *Vefâ*'dan sonra günümüze kadar Medine tarihine dair telif edilen eserler, birçok yönden es-Semhûdî'nin *Vefâ*'sını örnek almış ve ondan önemli bir kaynak olarak yararlanmışlardır.

Medine tarihine dair telif edilmiş eserlerin İslâm şehir ve bölge tarihçiliğinde ayrı bir yeri vardır. Zira bu eserlerde Medine sadece bir şehir olarak değil Hz. Peygamber'in şehri olarak konu edinilmiştir. Bu yüzden Medine tarihine dair telif edilmiş her klasik eserde Hz. Peygamber ve Hz. Peygamber'in şeceresi, Mescid-i Nebvî, Hane-i Saadet, hicret, Bakî Mezarlığı, Hz. Peygamber'in kabri ve kabrini ziyaret etme gibi olgu, mekân ve olaylara özellikle yer verilmiştir. es-Semhûdî ve *Vefâ*'nında İslâm şehir ve bölge tarihçiliğinde ayrı bir yeri vardır. Çalışma sonucunda bu durumun sebebi bağlamında es-Semhûdî ve onun *Vefâ*'sı ile ilgili şu çıkarımlara ulaşılmıştır:

es-Semhûdî, *Vefâ*'sında Medine tarihine dair -ondan sonra hiçbir yazma nüshasının bulunamadığı bazı eserler dâhil- bilinen klasik kaynakların neredeyse tümünden istifade etmiştir. Bu durum, aynı zamanda es-Semhûdî'nin *Vefâ*'sının neden kendisinden sonra ta günümüze kadar önemli bir kaynak eser olduğunun da bir nedenidir.

es-Semhûdî, klasik kaynaklardan alıntı yapmakla yetinmemiş onların bazı yanlışlarını bulup düzeltmiş, bazen onların çelişkilerine dikkat çekmiş, aralarında mukayeselerde bulunmuş, aktardıklarını kendi gözlem ve tanıklıklarıyla doğrulamış veya yanlışlamıştır.

Fıkıh ve hadisgibi Medine tarihinin bazı konularının anlaşılmasına yardımcı ilimlerde yetkin olan es-Semhûdî, *Vefâ*'sında bu iki ilmin verilerinden oldukça istifade etmiştir. Bu durum, *Vefâ*'yı fakih ve muhaddisler için de önemli bir kaynak kılmıştır.

Vefâ'da sosyal konulara pek değinilmemiştir veya bu konular için ayrı bir başlık açılmamıştır. Bu durum, *Vefâ*'nın Medine gibi dinî özelliği baskın olan bir şehrin tarihini konu edinmiş olması ve önceki klasik şehir ve bölge tarihi eserlerinin bu türden konulara özel başlıklar altında yervermeyişinden kaynaklanmıştır, denilebilir. *Vefâ*, içeriğinde Allah'tan başkasından bir şey isteme ve ondan başkasına dua etmenin (istiğâse) söz konusu olduğu cümleleri nedeniyle eleştirilmiştir. *Vefâ*, sık olmasa da bazen alıntılarının kaynaklarının zikredilmeyişi ve başta yöntemine dair herhangi bir açıklamanın yapılmayışı ile de eleştirilebilir.

Medine'de yaşayıporada yıllarca fetva veren, medreselerde hocalık ve yöneticilik yapan ve zamanla Medine ileri gelenlerinden birisi haline gelen es-Semhûdî, diğer bazı şehir ve bölge tarihçilerinin aksine birçok şehrin değil sadece Medine'nin tarihine dair eserler telif etmiştir. Medine şehri ile ilgili her olaya ve planlamaya bizzat katılan es-Semhûdî, bu şehrin ve ahalsinin durumunun iyileştirilmesi için gayret göstermiş, şehrin görüntüsünü veya huzurunu bozan olaylara değişik şekillerde ve vesilelerle müdahale etmiştir. Onun bu gibi özellikleri tamamen Medine şehrine yoğunlaşabilmesini, dolayısıyla da eserinde geçmiş

dönemlerdeki ve kendi dönemindeki Medine'ye dair önemli ve yoğun malumatın yer almasını sağlamıştır.es-Semhûdî'nin genel, soyut ve o günü ilgilendirmeyenkonular yerine özel, somut ve o gün gündemde olankonulara daha çok ilgili olması durumu onun diğer ilimlere ait eserlerinde de kendisini göstermektedir.

Hız. Peygamber Medine'sinin tasvirine büyük önem verilen *Vefâ*'da es-Semhûdî'nin yaşadığı dönem Medine'sihakkında şu sonuçlara varılabilir: Medine,es-Semhûdî döneminde o güne değin görmediği bir yenileme ve imar çalışmalarına şahit olmuştur. Bunda es-Semhûdî aracılığıyla Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın büyük payı vardır.O dönemde,Medine'de ziraat dışındaki sanat ve mesleklerin yaygın olmadığı ve Medine'nin genel manada bu alanda kalifiye elemanlardan yoksun olduğu görülmektedir. Bu durum, Medine ve Medinelilerin kendi kendilerine yetememesi ve başka -örneğin Kahire-merkezlere muhtaç olması sonucunu doğurmuştur.

İlmî ve dinî hayatın canlı olduğu Medine'de bu alanda hizmet eden medreseler, hangâhlar ve ribât gibi kurumlar, diğer şehirlere oranla fazlaydı. Oldukça çok sayıda ziyaretçisi olan Medine'de belediyeçilik bağlamında sorunlar yaşanmaktaydı. Öyle ki, karşılaşılan bir doğal afet karşısında kimse ne yapacağını bilemiyor şehrin emiri, âlimi, şerîfi, erkeği-kadını ve yaşlısı-genci kendi gayretleriyle bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı.

Medine'de evler, çarşılar, hamamlar, fırınlar, medreseler, küttâplar ve ribâtlar genellikle Mescid-i Nebevî'nin etrafında kümelenmişti. Bu ve diğer dinî sebeplerden dolayı Mescid-i Nebevî görevlileri olan Şeyhülharam ve huddâmlar Medinelilerin gözünde önemli bir yere sahiptiler.Medine'de şehri ilgilendiren işler ise yerel emirler ile Memlûk devlet merkezi tarafından atanan görevliler işbirliğiyle yürütülüyordu.

KAYNAKÇA

- Abdullâh, Bekir b. Abdillâh, 1. Baskı, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, Riyad: Dâru'r-Reşîd, 1457.
- Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye fi'l-Medîneti'n-nebeviyye*, 2. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1999.
- Ahmed Abdülğani, Ârif, *Târîhu ümerâi'l-Medîneti'l-münevvere*, Dımaşk: Dâru Kenân, 2010.
- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Devletinde Şeyhülislâmlık*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- el-Akşehrî, Muhammed b. Ahmed b. Emîn, *er-Ravzatü'l-firdevsiyye ve'l-hazreti'l-kudsiyye*, thk. Kâsım Sâmerriâi, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2010.
- el-Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Alî AbdülbârîAtiyye, 16 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- el-Ankâvî, Ziyâüddîn, "Âl-i Nu'ayr", *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. Baskı, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007.
- el-Asbehî, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Fûâd Abdülbâkî, Mısır, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz.
- el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993.
- ....., *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 13 cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- ....., *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr*, thk. Hasen Habeşî, 4 cilt, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1969.
- ....., *el-İsâbe fi temyîzi's-sahabe*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- AşkîMuhammed Efendi, *Ahbârü'l-Mekkiyye ve tercemetü muhtasari Hulâsati'l-vefâ*, Riyad: Câmi'atü'r-Riyâd Kısmü'l-Mahtûtat, Mahtûta nr. M. 50/1.

- Aşkî Mustafa Efendi el-Kilisî, *Ta'tîru ercâi'd-devleti'l-mecâdiyye bi-tayyibî ahbâri beledi Hayri'l-beriyeye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nr. 1488-1490.
- Avâtîf bintü Muhammed, "İbnü'n-Neccâr ve Kitâbuhu ed-Dürretü's-semîne", *Ebhâsü nedve mesâdiri târihi'l-Medîneti'l-münevvere mine'l-karni'l-evvel ile'l-karni't-tâsi' el-hicrî, Silsiletü İsdârâti'l-Kürsiyyi'l-Emîr Selmân b. Abdülazîz Âl-i Sü'ûd*, 1435, c. 1, s. 61-70.
- Avvâcî, Muhammed b. Muhammed, *Nemâzicün min merviyâti'l-İmâm Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührîani'l-Medîne el-menkületi fî Kitâbi's-Siyer ve't-târih*, Medine: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1435.
- el-Ayderûs, Abdülkâdir b. Şeyh b. Abdillâh, *en-Nürü's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-âşir*, thk. Ahmed Hâlû vd., Beyrut: Dâru Sâdir, 2001.
- el-Azzâmî, Halîl b. İbrâhim, *Fezâilü'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine: Dârü'l-Kible, trz.
- el-Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951.
- ....., *İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâkeşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz.
- el-Beğavî, el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Misbâhü's-sünne*, 1. Baskı, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- el-Bekrî, Ebû Ubeydillâh Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed el-Endelüsî, *Mu'cemü mâ üstu'cime min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdi'*, 4 cilt, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403.
- el-Belâzürî, el-İmâm Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Abdullâh Enîs et-Tâbbâ, Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, 1987.
- Bosworth, C. Edmund "al-Samhūdî", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden: E. J. Brill, 1995.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, trc. Abdülhalîm en-Neccâr, 5. Baskı, 6 cilt, Kahire: Dârü'l-Me'ârif, trz.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-sahîhü'l-muhtasar*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, 6 cilt, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- el-Bursevî, Şeyh İsmâil Hakkı Mustafa, *Rûhu'l-beyân*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, trz.

- el-Busrâvî, Alî b. Yûsuf, *Târîhu'l-Busravî*, thk. Ekrem Hasen el-Alebî, Dimaşk: Dârü'l-Me'mûn, 1408.
- el-Büceyremî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer, *Tuhfetü'l-habîb alâ şerhi'l-Hatîb*, 5 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- el-Câsir, Hamed, *Resâil fî târihi'l-Medîne*, Riyad: Dârü'l-Yemâme, 1885.
- el-Cenedî, Ebû Sa'îd b. Muhammed b. İbrâhim el-Müfaddal, *Fezâilü'l-Medîne*, thk. Muhammed Mutî el-Hâfız, Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1407.
- el-Cüzecânî, Ebû Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Horâsânî, *es-Sünen*, thk. Sa'd b. Abdillâh, 1. Baskı, 5 cilt, Riyad: Dârü'l-Useymî, 1414.
- Demirci, Mustafa, "İslâm Dünyasında Şehir Tarihi", 2. *Milletlararası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler*, Kitabı Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları:217, 2013, s. 58-76.
- ed-Dimyâtî, Ebû Bekir Osmân b. Muhammed Şettâ, 4 cilt, *Hâşiyetü İ'âneti't-tâlibîn*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- ed-Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasenî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis*, 2 cilt, Beyrut, Dâru Sâdir, trz.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Ebü'l-Abbâs et-Taberî, Mühibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mekkî, *el-Kirâ li-kâsidi Ümmi'l-kurâ*, thk. Mustafa es-Sekkâ, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1948.
- Ebü'l-Me'alîel-Ğazzî, Muhammed b. Abdirrahmân, *Divânü'l-İslâm*, thk. Seyyîd Kistrâvî el-Hasen, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Emecen, Feridun, "Mercidabık Muharebesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- el-Emîr, es-San'anî Ebû İbrâhim Muhammed b. İsmâil, *Tavzîhu'l-efkâr li-me'âni Tenkîhi'l-enzâr*, thk. Ebû Abdirrahmân Salâh b. Muhammed b. Uveyde, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- el-Ensârî el-Medenî, Abdurrahmân b. Abdilkerîm el-Hanefî, *Tuhfetü'l-muhibbîn ve'l-ashâb fî ma'rifeti mâ li'l-Medeniyyîn mine'l-ensâb*, thk. Muhammed el-Arvîsî el-Matvî, Tunus: el-Mektebetü'l-Atîka, 1970.
- el-Ensârî, Abdülkuddüs, *Âsârü'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1973.

- el-Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh el-Ğassânî el-Mekkî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih Mülhis, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Endülüs, 1389.
- Fayda, Mustafa, "İslâm Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 1986, s. 167-180.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe kısmü'l-mevâdi'*, thk. Hamed el-Câsir, Riyad: Dârü'l-Yemâme, 1969.
- ....., *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut: Şeriketü Dâri'l-Erkam, trz.
- ....., *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*, 6 cilt, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere, 1423.
- ....., *el-Meğânimü'l-mütâbe fi me'âlîmi Tâbe*, İstanbul: Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu, Mahtûtâ nr.1560.
- el-Hafâcî, Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şihâbüddîn el-Mısırî el-Hanefî, *Hâşiyetü'ş-Şihâb alâ tefsîri'l-Beyzâvî*, 8 cilt, Beyrut, Dâru Sâdır, trz.
- el-Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427.
- el-Hamevî el-Hanefî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Mekkî, *Ğamzü uyûni'l-besâir fi şerhi'l-eşbâh ve'n-nezâir*, 1. Baskı, 4 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- el-Hattâb er-Ru'aynî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-Celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl*, 5 cilt, Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- el-Hemedânî, Abdullâh, *Tercemetü Hulasâti'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı, Mahtûta nr. 1524.
- el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekir b. Süleymân, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, thk. Abdullâh Muhammed ed-Dervîş, 10 cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010.
- el-Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî b. Hacer, *Fetâvâ İbn Hacer el-Heytemî*, 7 cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, trz.

- ....., *Tuhfetü'z-züvvâr ilâ kabri'n-Nebiyi'l-muhtâr*, thk. es-Seyyîd Ebû Âmmeh, Tântâ, Dârü's-Sahabe li't-Türâs, 1992.
- el-Himyerî, Muhammed b. Abdülmün'im, *er-Ravzü'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Müessesetü Nâsır, 1980.
- Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Avni Yüksel ve Rahmi Er, Ankara: İmaj Yayınları, 1993.
- el-İrâkî el-Ken'ânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *Tenzîhü'ş-şerî'ati'l-merfû'a*, thk. Abdullâh b. Muhammed b. es-Siddîk el-Ğamârî, 2. Baskı, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî, *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2. Baskı, thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2012.
- İbn Abdirabbih, el-Fakîh Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Abdülmecîd et-Terhînî, 9 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Abidîn, Muhammed Alâuddîn Efendi, *Raddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 8 cilt, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 2000.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir b. Âşûr et-Tûnüsî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1. Baskı, 15 cilt/30 cüz, Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2000.
- İbn Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed el-Kenânî, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, trz.
- İbn Ferhûn, el-İmâm el-Fâkih Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ferhûn el-Mâlikî, *Nasîhatü'l-müşâvir ve ta'ziyetü'l-mücâvir*, thk. Hüseyin Muhammed Alî Şükrî, Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1416.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-Erbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, 5 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî el-Me'âfirî, *et-Ticân fî mülûki'l-Himyer*, Sana: el-Merkezü'd-Dirâsâti'l-Yemeniyye, 1347.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Alî Şirî, 14 cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz.

- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Zeyd Abîde b. Rayta en-Nümeyrî el-Basrî, *Ahbârü'l-Medîneti'n-nebeviyye*, thk. Abdülazîz b. Ahmed el-Müşeykih, Dârü'l-Alyân, 1408.
- ....., *Kitâbu Târîhi'l-Medîneti'n-nebeviyye*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- ....., *Târîhu'l-Medîneti'n-nebeviyye*, thk. Fehim Muhammed Şeltût, 4 cilt, Cidde: 1979.
- İbn Tağrıberdî, Ebi'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdillâh, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki'l-Mısr ve'l-Kâhire*, 16 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.
- İbn Zebâle, Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî el-Medenî, *Ahbârü'l-Medîne*, Salâh Abdülazîz ez-Zeyn es-Selâme, Medine: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Medîneti'l-Münevvere, 2003.
- İbnü'd-Ziyâ, Muhammed b. Ahmed b. ez-Ziyâ, *Târîhu Mekkete'l-müşerreffe ve'l-Mescidi'l-harâm ve'l-Medîneti's-şerîfe ve'l-Kabri's-şerîf*, thk. Âlâ İbrâhim-Eymen Nasr, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Müntazam fî târîhi'l-mülûki ve'l-ümem*, 10 cilt, Beyrut: Dâru Sâdır, 1358.
- ....., *Müsîrû'l-azmi's-sâkin ilâeşrefi'l-emâkin*, thk. Marzûk Alî İbrâhim, 2 cilt, Beyrut: Dârü'r-Râye, 1995.
- ....., *el-Vefâbi-ahvâli'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Abdülvâhid, Kahire: Matbaatü's-Se'âde, 1966.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Alî el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârkîn ve Amid*, thk. Kerîm Fârûk el-Hûlî ve Yûsuf Baluken, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2014.
- ....., Ahmed b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu'l-Fârikî*, thk. Bedevî Abdüllatîf İvaz, Kahire: el-Hey'etü'l-Âmme li-Şûûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye, 1909.
- İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh Lisânüddîn, *el-İhâta fîahbâri Ğirnata*, thk. Muhammed Abdullâh İnân, 4 cilt, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1973.
- İbnü'l-Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 2010.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fîahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnâvût, 10 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

- İbnü'n-Neccâr, el-Hâfiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd b. Hasen b. Hibetillâh b. Mehâsin, *ed-Dürretü's-semîne fî târihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l- Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâkNedîm, *el-Fihrist*, thk. Rızâ Teceddüdü b. Alî b. Zeynü'l-Abidîn, 2 cilt, Tahran: 1971.
- İzzüddîn İbn Fehd, Abdülazîz b. Ömer b. Muhammed, *Ğâyetü'l-merâm bi-ahbâri saltanati'l-Beledi'l-haram*, thk. Fehîm Muhammed Şaltût, 3 cilt, Cidde: Dârü'l-Medenî, 1986.
- İzzüddîn İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *Üsüdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-Sahabe*, thk. Alî Muhammed Mü'avved vd., 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.
- ....., *el-Kâmil fî't-târih*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî, 1. Baskı, 11 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Kandemir, M. Yaşar, "Fezâil", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Karabulut, Alî Rıza ve Ahmet Turan Karabulut, *Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi İle İlgili Eserler Ansiklopedisi*, Kayseri: Akabe Yayınları, trz.
- el-Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir Şihâbüddîn, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, 3 cilt, Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, trz.
- Kâtip Çelebi, Mustafa, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trz.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4 cilt, Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957.
- el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkerîm, *et-Terâtîbü'l-idâriyye ve'l-amâlât ve's-sinâ'ât ve'l-metâcir ve'l-hâleti'l-ilmîyye elleti kânet alâ ahdi tesîsi'l-medîneti'l-İslâmiyye fî'l-Medîneti'l-münevvereti'l-ilmîyye*, thk. Abdullâh el-Hâlidî, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Erkâm.
- el-Kinnevcî, Ebü't-Tayyîb Muhammed Sıddıkhân b. Hasen el-Hüseynî el-Buhârî, *Fethu'l-beyân fî mekâsidi'l-Kur'ân*, 15 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Krenkow, F., "Semhûdî", *İA*, İstanbul: Eskişehir A.Ş. Matbaa Tesisleri, 2001.

- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “es-Semhûdî ”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- ....., *Abbâsîler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- el-Mağribî, Ahmed b. Abdurrezzâk b. Muhammed er-Raşidî, *Hâşiyetü'l-Mağribîalâ Nihâyeti'l-muhtâc*, 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984.
- el-Makdisî el-Beşşârî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahsenü't-tekâsim fî ma'rifeti'l-ekâlim*, Beyrut: Dâru Sâdır, trz.
- Makdisî, George, *Ortaçağ'da Yükseköğretim İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı*, trc. Alî Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- el-Makrîzî, Ebü'l-Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdulkâdir b. Muhammed, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb ve Medîha eş-Şerkâvî, 3 cilt, Kahire: Mektebetü Medbûlâ, 1997.
- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Habîb el-Basrî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 18 cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Mecdüddîn İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Rıdvan Mamû, Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2011.
- ....., *Câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvût, 1. Baskı, 13 cilt, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2011.
- el-Medenî es-Siddîkî, İbrâhim b. Mansûr b. Muhammed Abbâs, *el-Menâhilü's-sâfiyetü'l-azbe fî beyâni mâ hafîye min mesâcidi Taybe*, thk. Marzûk Alî İbrâhim, Medine: Metâbi'u'r-Reşîd, 1413.
- el-Merâğî, Zeynüddîn Ebû Bekir b. el-Hüseyin b. Ömer, *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*, Kütüphânetü'l-Ahmediyye, Mahtûtâ nr. 204.
- ....., *Tahkîku'n-nusra bi-telhîsi me'âlimi dâri'l-hicre*, Riyad: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 2002.
- el-Mer'âşlî, Yûsuf Abdurrahmân, *İlmü fehreseti'l-hadîs*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, trz..
- el-Mercânî, eş-Şeyh Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Abdülmelik, *Behcetü'n-nüfûs ve'l-esrâr fî târihi dâri hicreti'n-Nebiyi'l-muhtâr*, thk. Muhammed Abdülvehhâb Fazl, 2 cilt, Kahire: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002.

- el-Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî, *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, 4 cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005.
- ....., *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, Hollanda/Leiden: Matbaatü Beril, 1893.
- el-Metarî, Cemâlüddîn Muhammed b. Ahmed, *et-Ta'rîf bimâ enset el-hicretü min me'âlimi dâri'l-hicre*, thk. Süleymân er-Ruhaylî, Riyad: Dâretü'l-Melik Abdülazîz, 2005.
- el-Muhammedî, Yûsuf b. Metar, Sü'ûd b. Abdülmuhâyî, *Uhud*, Medine: Dâru'l-Müctema', 1992.
- el-Müdeyris, Abdurrahmân Müdeyris, *el-Medînetü'l-münevvere fiasri'l-Memlûkî*, 1.Baskı, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2001.
- Mühaysin, Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim, *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'ân abre't-târih*, 1. Baskı, 2 cilt, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412.
- el-Mühîbbî, Muhammed Emîn b. Abdillâh el-Hümâm, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdiâşer*, 4 cilt, Beyrut: Dâru Sâdır, trz.
- el-Münâvî, Zeynüddîn Abdurraûf b. Tâci'l-Arifîn, *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, 6 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- el-Müneccid, Salâhüddîn, *Mu'cemü mâ üllife an Rasûlillâh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- el-Müneccim, İshâk b. el-Hüseyin, *Âkâmü'l-mercân fî zikri'l-medâini'l-meşhûre fî külli mekân*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408.
- el-Müreyhî, Müşellah, "Âsârü'l-Medîne", *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. Baskı, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fûâd Abdülbakî, 5 cilt, Beyrut: Dâru İhyâi Türâsi'l-Arabî, 1953.
- Necmüddîn İbn Fehd, Ömer b. Fehd b. Muhammed, *İthâfü'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-kurâ*, thk. Fehîm Muhammed Şaltût, 5 cilt, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1983.
- en-Nesâî, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şü'ayb b. Alî b. Sinân b. Bahr b. Dinâr el-Horâsânî, *Kitâbu Süneni'l-kübrâ*, 2. Baskı, 12 cilt, Beyrut, Şeriketü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2011.

- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Minhâcü't-tâlibîn*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- ....., *Şerhu sahihi Müslim*, 18 cilt, Mısır: el-Matbatü'l-Ezheriyye, 1929.
- Nûr, Yâser Ahmed, *Min mesâdiri Medîneti'l-mefkûde Kitâbi Nesebi'l-ensâr li-Abdillâh b. Muhammed el-Kaddâh*, Medine: Fehresetü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1435.
- Özaydın, Abdülkerim, "Ezrakî, Ebü'l-Velîd", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- er-Rufâî, Abdülcebbâr, *Mu'cemü mâ kütibe fi'l-hac ve'z-ziyâreti ve'l-me'âlimi'l-müşerrefeti fi'l-Hicâz*, Tahran: Dâru Meş'ar, 1385.
- es-Sabbâğ, Ebû Abdirrahmân Hâlid b. Alî, *el-İsâbe fi ma'rifeti mesâcidi Tâbe*, Medine: Metâbi'u'r-Reşîd, 1421.
- Sabrî, Eyyûb, *Mir'âtü'l-Harameyn*, Kostantiniyye: Bahriyye Matbaası, 1304.
- es-Sa'dî el-Makdisî, Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fezâilü'l-a'mâl*, Kahire: Dârü'l-Ğadi'l-Arabî, trz.
- es-Safedî, Ebü's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnâvût, 29 cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- es-San'anî, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hümâm el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zemî, 2. Baskı, 12 cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bülğeti's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Savyân, Hissa bintü Ubeyd, "Merâfiku'l-Medîneti'l-Münevvere fiahdi'n-Nebî min hilâli kitâbi vefâi'l-vefâ li's-Semhûdî", *Havliyye Külliyyeti'l-Lügati'l-Arabiyye*, Kahire: Câmi'atü'l-Ezher, 2013.
- ....., *Tahtitü'l-Medîneti'l-münevvere fiahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide*, Doktora Semineri, Riyad: Câmiatü'l-Melik Sü'ûd Külliyyetü'l-Âdâb, 1425.
- es-Sebtî, el-Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *Meşâriku'l-envâr alâ sihâhi'l-âsâr*, Kahire, Dârü't-Türâs, trz.
- ....., *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

- ....., *el-İkmâlü'l-mu'lim bi-fevâidi'l-Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil, Mısır/el-Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1998.
- es-Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. eş-Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Kâhirî eş-Şafîî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 6. cilt, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, trz.
- ....., *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- ....., *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, 3 cilt, Kahire: Matbaatü Dâru Neşri's-Sekâfe, 1979.
- ....., *el-Î'lân bi't-tevbîh limen zemme't-târîh*, thk. Franz Rüzensal, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.
- es-Semhûdî, Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed el-Hasenî eş-Şafîî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1955.
- ....., *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- ....., *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Kâsım es-Sâmerrâî, Cidde: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2011.
- ....., *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, Kahire: Matbaatü'l-âdâb ve'l-Müeyyed, 1326.
- ....., *Hulâsatü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Hamed el-Câsir, Dımaşk: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1972.
- ....., *el-İkdü'l-ferîd fî ahkâmi't-taklîd*, Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2011.
- ....., *Cevâhirü'l-ikdeyn fî fazli's-şerefeyn*, thk. Mûsâ Benây el-Alîlî, Bağdat: Matbaatü'l-Bağdâd, 1984.
- ....., *Dürerü's-sümût fimâ li'l-vüdû mine's-şurût*, thk. Abdurraûf b. Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2008.
- ....., *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Muhammed İshâk es-Selefî, Riyad: Dârü'l-Livâ, 1981.
- ....., *el-Ğummâz ale'l-lümmâz fî ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- ....., *Tayyibü'l-keâm bi-fevâidi's-selâm*, thk. Enver b. Ebî Bekir eş-Şeyhî ed-Dâğistânî, Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2009.

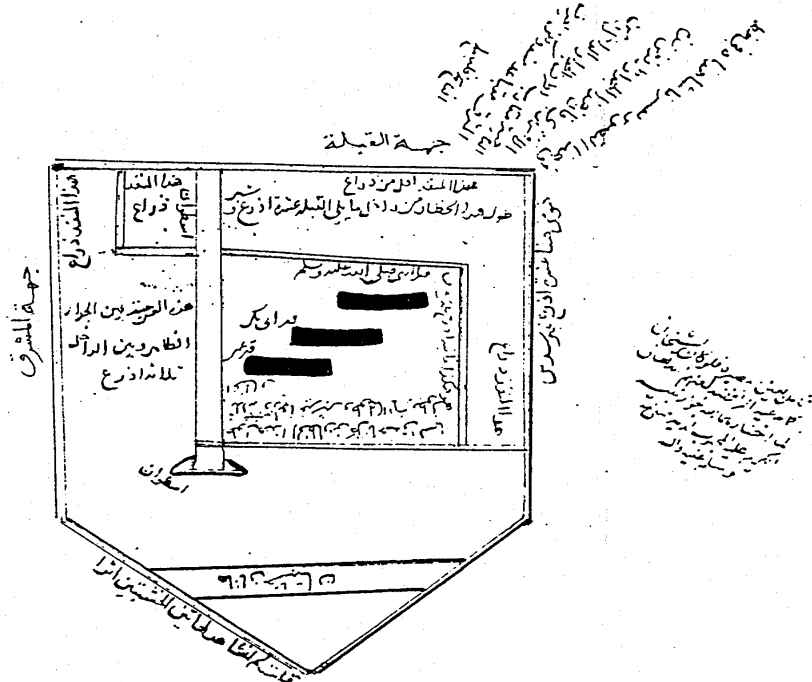
- ....., *el-Muharrer fî ta'yîni't-talâk*, Mısır: Mektebetü'l-Ezher Kısmü'l-Mahtûtât, Mahtûta nr. 337228.
- ....., *Şifâü'l-eşvâk li-hükmi mâ yeksüru bey'uhü fi'l-esvâk*, Riyad: Câmi'atü Riyâd Kısmü'l-Mahtûtât, Mahtûta nr. 2762.
- ....., *Zirvetü'l-vefâ bimâ yecibu li-hazreti'l-Mustafâ*, 1. Baskı, thk. Abdurrezzâk İsâ, Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008.
- Seyyîd, Muammed es-Seyyîd, "Kansu Gavri", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Sezgin, Fuad, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Riyad: İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1991.
- Sindî, Hüdâ Muhammed Sa'îd, *Menâhicü'l-kitâbeti't-târîhiyye fi'l-karni's-sâmin el-hicriyye*, Doktora Tezi, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kûrâ Külliyyetü'ş-Şerî'a, 2007.
- ....., *Mevâridü's-Semhûdî ve menhucühü't-tarihî fi kitâbihi Vefâi'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, Yüksek Lisans Tezi, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kûrâ Külliyyetü'ş-Şerî'a, 1999.
- es-Sübki, Takıyyüddîn Ebü'l-hasen Alî b. Abdülkâfi, *Şifâü's-sikâm fî ziyâreti Hayri'l-enâm*, Haydarâbâd Deken: Kütübhanê Âsfiya Serkâr Âli, 1321.
- eş-Şâfiî, el-İmâm Muhammed b. İdrîs, *el-Üm*, 2. Baskı, 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1393.
- eş-Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Âdil Abdülmevcûd ve Alî Muhammed, 12 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şemsüddîn, İbrâhim el-Hüseynî eş-Şafiîes-Semhûdî, *el-İşrâf alâ fezâili'l-eşrâf*, Mısır: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Mahtûtâ nr. 5/28.
- eş-Şenkîti, Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr, *Edvâü'l-beyân fîzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1995.
- eş-Şerefi, Alî, "Ahbârü'l-Medîne/İbn Zebâle", *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. Baskı, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007.

- ....., “Ahbârü'l-Medîne/İbn Şebbe”, *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. Baskı, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007.
- ....., “Ahbârü'l-Müğanniyyîn el-Mekkiyyîn”, *Mevsû'atü Mekkete'l-mükerreme ve'l-Medîneti'l-münevvere*, 1. Baskı, Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî Esnâe'n-Neşr, 2007.
- eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsine men ba'de'l-karni's-sâbi'*, 2 cilt, Kahire: Matbaatü's-Se'âdet, 1348.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Mervezî, *Fezâilü's-Sahabe*, thk. Vasiyyüllâh b. Muhammed Abbâs, ed-Dimâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1999.
- Şihâbüddînel-Makdisî, Ebû Mahmûd İbn Temîm Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, *Müsîrü'l-ğarâm ilâ ziyâreti'l-Kuds ve's-Şâm*, thk. Ahmed el-Hutaymî, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1994.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasen, 1. Baskı, *el-Me'âlimü'l-esîre fi's-sîre ve's-sünne*, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1411.
- et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed el-Lahmî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, 2. Baskı, 11 cilt, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1967.
- Takıyyüddîn el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Mekkî, *ez-Zühürü'l-muktetafe min târihi'l-Mekkete'l-müşerreffe*, thk. Alî Ömer, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2001.
- el-Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, thk. Adnân Yûnus Abdülmecîd Nebâte, Amman: Mektebetü Dendîs, 1999.
- Useylân, Abdullâh b. Abdurrahîm, *el-Medînetü'l-münevvere fîâsâri'l-müellifîn ve'l-bâhisîn kadîmen ve hadîsen*, Medine: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye Esnâe'n-Neşr, 1418.

- el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî, *Fütûhu 'ş-Şâm*, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- ....., *Kitâbü'l-Meğâzî*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2006.
- Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-büldân*, 5 cilt, Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Yiğit, İsmâil, "Kayıtbay", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013; "Memlükler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd, 1. Baskı, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- ....., *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Alî Muhammed Mü'avved vd., 1. Baskı, 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- ....., *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 25 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh Bahadır, *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmi'l-mesâcid*, thk. Ebü'l-Vefâ Mustafâ el-Merâĝî, Kahire: Cumhûriyetü'l-Mısri'l-Arabiyye Vizâretü'l-Evkâf, 1999.
- ez-Ziriklî, Ebû Ğays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed, *el-A'lâm*, 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdülbakî b. Yûsuf, *Şerhü'z-Zürkânîalâ Muvattâi'l-İmâm Mâlik*, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411

EKLER

Vefâ'da Hane-i Saadet'e Ait Açıklamalı Üç Çizim

وفي هذا التصور ما ذكره من الذرع مخالفة لما تقدم عن نقل ابن زبالة حيث قال
والذي الذي حول البيت بينه وبين النخيل هو اليوم مما يلي المشرق ذراعان والتصوير
المذكور قد استعمل على أن الفرجة المذكورة ثلاثا ذراعاً وبقيت من أن التصور أيضاً
أن الفرجة بينهما خمسة أمتار مختلفة في بعضها دون الذراع وهو العنبر المشار إليه في
كلام ابن زبالة وبعضاً ذراعاً أن ما شاهدناه في صورة الجزء المشرفة عندنا
فقط أقرب إلى التصور المذكور مما ذكره ابن زبالة وإن الحال شاهد بأنه وقع في سائرها

هنا صورة ١

Photo No 1

٣٢٢

لاخذ استقامتها باصلاة التحنن وصل الله عليه وسلم
 وصوره الخاين حوالفا كما ضبطه ابن النجار

من الخيال المقصود اي الترافيق اي واللون القديم
 تسعة عشرة راعا من الدعوى الى الخايط بين حايط
 السيد تسعة اذرع
 من الميزاب الى السور والمقابل
 لورايل الى التعلية ولم تحسبه
 اذرع

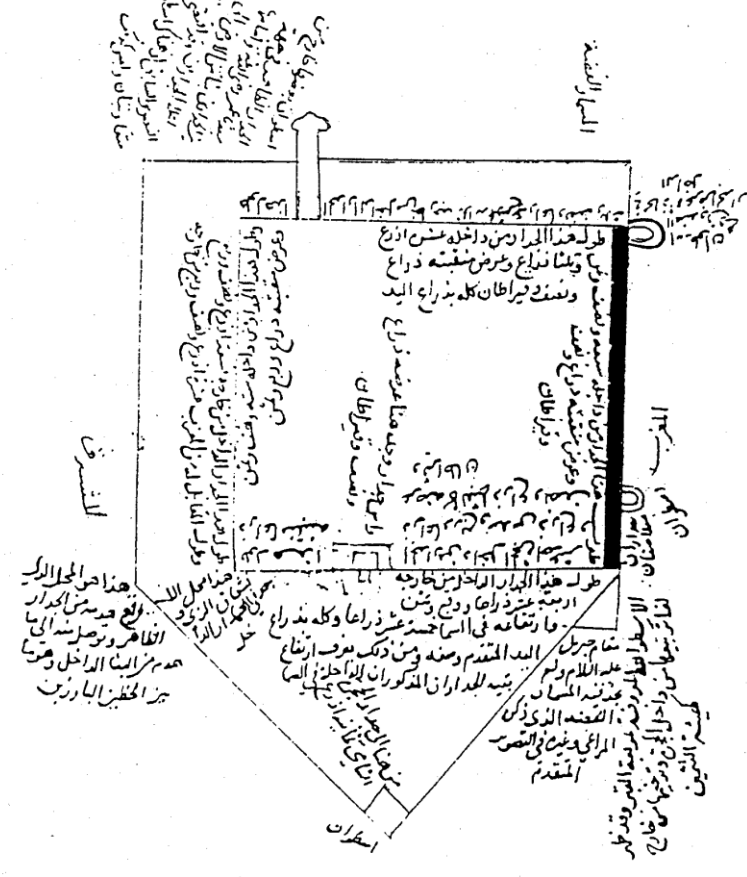

هنا صورة ٢
 Photo No 2

٣٢٥

جزء البعد فاعلمه جنبا وهذا الموضع النقيض حذرا اجزى المربعة على من دلتها وانما هنا ذراع ٦

هنا صورة ٣

Photo No 3

٣٢٩

Vefâ'da Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'e Ait Beş Farklı Kabir Çizimleri

- 1-
- النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- عمر رضي الله عنه
- ابو بكر رضي الله عنه
- 2-
- النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- ابو بكر رضي الله عنه
- عمر رضي الله عنه
- 3-
- النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- ابو بكر رضي الله عنه
- عمر رضي الله عنه
- 4-
- النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- عمر رضي الله عنه
- ابو بكر رضي الله عنه
- 5-
- ابو بكر رضي الله عنه
- النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- عمر رضي الله عنه

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim BARCA

Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Siirt

Gsm: 05065867650

e-mail: bureyha2008@gmail.com

1977 yılında Diyarbakır'da doğmuş olan İbrahim BARCA İlkokulu Diyarbakır'da, Ortaöğretimi Malatya'da bitirip 2007 yılında Dicle Üniversitesi Siirt Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Ardından Şırnak, Gaziantep Nizip ve Şanlıurfa gibi çeşitli illerde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışmıştır. 2012 yılında "İslâm Kurumları Tarihi Açısından Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Habîb el-Mâverdî el-Basrî'nin '*Kavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk*' Adlı Eseri" başlıklı teziyle Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans mezunu olmuştur. Ardından "Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh el-Hasenî es-Semhûdî eş-Şâfî (v. 911/1506) ve Medine Tarihiyle İlgili '*Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*' Adlı Eseri" doktora tezini de yine aynı yerde yapmaktadır. Şu anda Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışan İbrahim BARCA, üç çocuk babası olup Arapça, İngilizce ve Farsça bilmektedir.